

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του χώρου
Κατεύθυνση Πολεοδομία και Χωροταξία
«Χωρικές, οικονομικές, κοινωνικές και
πολιτισμικές διαστάσεις της ανάπτυξης και
του σχεδιασμού»
Διδάσκουσες: Ε. Παναγιωτάτου
Κ. Βαλεριάνου

Η πόλη έργο χεριών των ανθρώπων

Λινάρδου Αλεξάνδρα | Μουντανέα Κική | Παπαδάκη Ήρα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παρόν τεύχος αποτελεί μια σύνθεση τριών εργασιών που πραγματεύονται ζητήματα γύρω από τη γενικότερη θεματική της συμμετοχής του κοινού στο σχεδιασμό και τη λήψη αποφάσεων για το χώρο. Η συμμετοχική ανάπτυξη αναδύθηκε ως αποτέλεσμα της αναγνώρισης των αδυναμιών των "από τα πάνω" προσεγγίσεων. Έτσι λοιπόν, αρχικό στόχο των συμμετοχικών προσεγγίσεων, αποτέλεσε το να γίνουν οι «άνθρωποι» το επίκεντρο της ανάπτυξης μέσω της ενθάρρυνσης της συμμετοχής των δικαιούχων, στις παρεμβάσεις που τους επηρεάζουν και που προηγουμένως είχαν περιορισμένο έλεγχο ή επιρροή. Όπως αναφέρει ο Guijt "Ο γενικός στόχος της συμμετοχικής ανάπτυξης είναι να αυξηθεί η συμμετοχή των κοινωνικά και οικονομικά περιθωριοποιημένων πληθυσμών στη λήψη αποφάσεων για τη δική τους ζωή". Παρά την προηγούμενη στόχευση, η διαδικασία της συμμετοχής απαρτίζεται από διαφορετικές ομάδες ανθρώπων, με διαφορετικά συμφέροντα και καταλήγει να είναι μια πολύπλοκη διαδικασία. Οι τρεις εργασίες που θα ακολουθήσουν επιχειρούν να αναδείξουν αυτήν την πολυπλοκότητα, μέσα από τρία διαφορετικά παραδείγματα τόσο επί της διαδικασίας όσο και επί του περιεχομένου τους.

Η πρώτη εργασία, διερευνά την διαδικασία και τα αποτελέσματα ενός συμμετοχικού εργαστηρίου που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα, το ΠΕΔΙΟ ΑΓΟΡΑ. Ενώ, αποτελεί στόχο να εντοπιστεί το πώς και αν, αυτή η επιδιωκόμενη εμπλοκή του κοινού που φαίνεται να επιδιώκεται όλο και περισσότερο, έχει επιτευχθεί. Συγκεκριμένα, αποτελεί βασικό ερώτημα το πώς αξιοποιείται η συμμετοχή και ποια είναι τα κίνητρα αυτών που διαχειρίζονται τις διαδικασίες συμμετοχής ή διαβούλευσης και αν οι δυναμικές των ομάδων οδηγούν σε συμμετοχικές αποφάσεις που εν τέλει, ενισχύουν τα συμφέροντα των ήδη ισχυρών.

Η δεύτερη περιγράφει την πορεία ενός πειράματος υλοποίησης συμμετοχικού εργαστηρίου στον Άγιο Παντελεήμονα με στόχο τη δημιουργία μιας δομής συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών παντοπωλείων της γειτονιάς. Η ιδέα πηγάζει από το κλίμα συγκρούσεων και αποκλεισμών της περιοχής και επιχειρεί να διερευνήσει το βαθμό στον οποίο είναι εφικτή η σύγκλιση των απόψεων και η συσπείρωση των μονάδων μέσω της συμμετοχής τους σε κάτι "από κοινού". Ερωτήματα που σχετίζονται με την ευρύτερη θεματική αφορούν το ποιος και σε ποιο βαθμό μπορεί να εμπλέκεται σε συμμετοχικές διαδικασίες, τον τρόπο προσέγγισης και συμμετοχής των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων που συνήθως αποκλείονται από αντίστοιχες διαδικασίες καθώς και τους λόγους και τα εμπόδια που οδηγούν στον συνήθη αυτό αποκλεισμό τους. Τα ερωτήματα σχετίζονται έτσι με τη δημοκρατικότητα και την αντιπροσωπευτικότητα του κοινού της συμμετοχικής διαδικασίας και στόχος είναι η ερευνητική τους προσέγγιση μέσα στο πραγματικό πεδίο πειραματικής εφαρμογής της πρότασης.

Η τρίτη διερευνά τις πρακτικές διαμόρφωσης του αστικού χώρου από τα κάτω. Διερευνώνται οι μηχανισμοί που αναπτύσσονται όταν οι ίδιοι οι κάτοικοι επεμβαίνουν στο δημόσιο χώρο της γειτονιάς τους μέσα από συλλογικές διαδικασίες που θα μας επιτρέψουν να αναφερθούμε στα κοινωνικά κινήματα πόλης. Αυτό πραγματοποιείται μέσα από το παράδειγμα μετατροπής ενός ανενεργού, αποστειρωμένου χώρου, σε χώρο με ισχυρά νοήματα και ζωντανό πυρήνα της γειτονιάς όσο και της ίδιας της κοινωνίας, μέσα από συλλογικές διαδικασίες που παίρνουν τη μορφή ενός κινήματος.

Οι τρεις αυτές προσεγγίσεις αφορούν, όπως φάνηκε, διαφορετικές διαδικασίες, η κάθε μία με το δικό της αντικείμενο, τους δικούς της στόχους και προθέσεις και φυσικά το δικό της "κοινό". Υπάρχει ωστόσο μια γραμμική σύνδεση μεταξύ τους, τουλάχιστον σε επίπεδο προθέσεων και εμπλοκής του κοινού, καθώς η πρώτη αφορά σε μια διαδικασία περισσότερο συμβουλευτική για την μετέπειτα αξιοποίηση της εμπειρικής γνώσης του κοινού από μια ομάδα ειδικών, η δεύτερη επιδιώκει την από κοινού δημιουργία χώρου με τους συμμετέχοντες, ενώ η τρίτη αποτελεί μια κατεξοχήν αυθόρμητη συσπείρωση "από

τα κάτω" για την κινηματική διεκδίκηση πράσινου χώρου στην πόλη. Τα θέματα τοποθετούνται έτσι γραμμικά, σε έναν άξονα, από την λιγότερο προς την περισσότερο άμεση και δημοκρατική συμμετοχή.

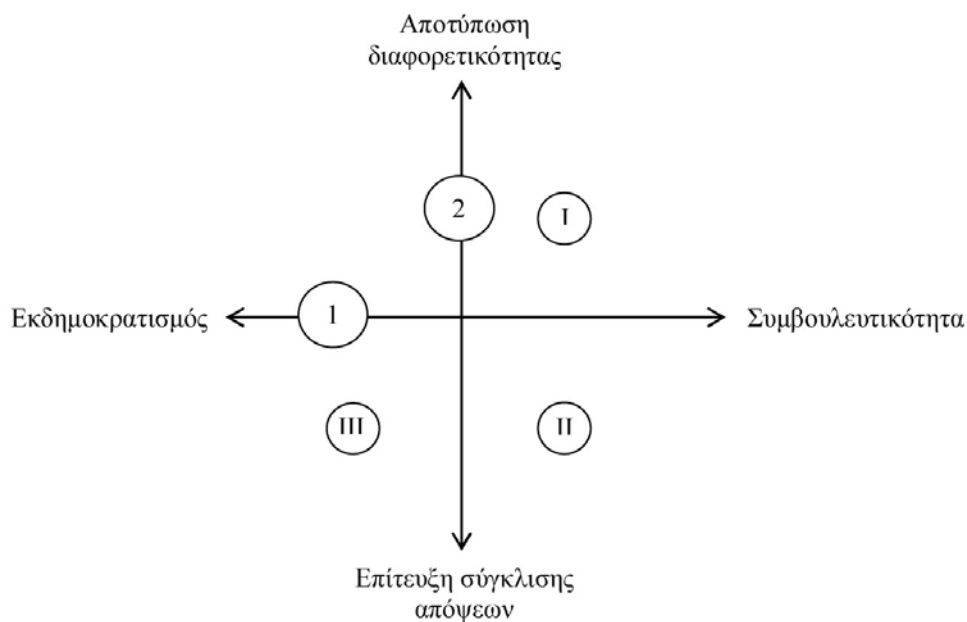
Από τη δεκαετία του '60 κυρίως, όταν το αίτημα για συμμετοχή άρχισε να εντάσσεται στην θεωρία και την πρακτική διαφόρων κλάδων (κοινωνιολογία, πολιτικές επιστήμες, σχεδιασμός του χώρου κ.ά.), έχουν αντίστοιχα παραχθεί πολλές τυπολογίες και «σκάλες» της συμμετοχής προκειμένου να δώσουν έμφαση στην πρόθεση και την προσέγγιση εκείνων που κινούν τη συμμετοχή. Μία από τις πιο συχνά αναφερόμενες στη βιβλιογραφία είναι η "σκάλα" της Arnstein, η οποία διακρίνει οκτώ επίπεδα συμμετοχής, ομαδοποιημένα σε τρεις ευρύτερες τάξεις ανάλογα με το βαθμό επιρροής των πολιτών στις αποφάσεις. Κινείται από προσεγγίσεις που στην ουσία δεν είναι συμμετοχικές (χειραγώγηση και θεραπεία) προς διαδικασίες επιφανειακής χειρονομίας για συμμετοχή (tokenism), που είναι η ενημέρωση, η διαβούλευση και η ειρήνευση για να καταλήξει στη συμμετοχή με τη δύναμη των πολιτών, που είναι οι συνεταιριστικές σχέσεις, η δύναμη κατ' εξουσιοδότηση και τελικά ο έλεγχος των πολιτών. Με παρόμοιο τρόπο ο Gramberger (2001) διακρίνει τρία επίπεδα συμμετοχής ξεκινώντας από την ενημέρωση (information), όπου το κοινό έχει πρόσβαση σε πληροφορίες με πρωτοβουλία των κέντρων λήψης αποφάσεων, συνεχίζει με τη διαβούλευση (consultation), όταν τα κέντρα λήψης αποφάσεων δίνουν και παίρνουν πληροφορία από το κοινό, χωρίς όμως να είναι δεσμευτική η αξιοποίηση της στο πλαίσιο του σχεδιασμού και καταλήγει στην ενεργό συμμετοχή (active participation), όπου το κοινό εμπλέκεται ενεργά στην λήψη αποφάσεων και συνεργάζεται ισότιμα με τα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα μια ακόμα διαφοροποίηση των θεμάτων είναι ως προς το "κοινό" που συμμετέχει. Η πρώτη εμπλέκει ένα κοινό ποικίλων ενδιαφερόντων και συσχετίσεων με το θέμα, η δεύτερη εστιάζει στα πρόσωπα που αφορά άμεσα η διαδικασία και η τελευταία εκφράζει την πολυπλοκότητα της συμμετοχής μέσα από την αλληλεπίδραση πολλών και διαφορετικών ανθρώπων με κοινό χαρακτηριστικό τη γειτονιά τους. Κατά την Στρατηγέα (2015), στην συμμετοχική προσέγγιση του σχεδιασμού εμπλέκεται το κοινό ή διάφορες ομάδες συμφερόντων, οι ειδικοί, ο σχεδιαστής και τα κέντρα λήψης αποφάσεων (οι φορείς). Στο παρόν τεύχος θα φανεί ο διαφορετικός ρόλος που λαμβάνει -όπως και αν λαμβάνει- κάθε μια από αυτές τις ομάδες, ανάλογα με το θέμα και το στόχο της εκάστοτε διαδικασίας.

Οι τρεις προσεγγίσεις φαίνεται λοιπόν εξαρχής να διαφοροποιούνται, αλλά και να διατηρούν κοινά χαρακτηριστικά. Η ουσιαστική τους διαφοροποίηση γίνεται μάλλον ως προς τους στόχους και τα αποτελεσμάτά τους. Στη βάση αυτής της παρατήρησης και αξιοποιώντας το σχήμα της Στρατηγέα (2015) για την κατηγοριοποίηση συμμετοχικών μεθόδων ανάλογα με το στόχο και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα τους, το οποίο πηγάζει από μια σύνθεση βιβλιογραφικών πηγών, αναδεικνύεται ένα ακόμα στοιχείο πολυπλοκότητας της συμμετοχής, που φαίνεται να απουσιάζει μάλιστα από το εν λόγω σχήμα.

Όσον αφορά το σχήμα, πρόκειται για μια κατηγοριοποίηση των μεθόδων με βάση δύο άξονες:

έναν οριζόντιο που αφορά τον επιδιωκόμενο στόχο και κατά πόσον η εκάστοτε μέθοδος επιδιώκει τον εκδημοκρατισμό της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, δηλαδή την ενίσχυση της συμμετοχής και της δύναμης των πολιτών, ή τη συμβουλευτικότητα, δηλαδή τη διεύρυνση της γνωστικής βάσης για το ζήτημα που αναλύεται με στόχο την αξιοποίησή της από το κέντρο λήψης αποφάσεων και έναν κατακόρυφο άξονα που διακρίνει τις μεθόδους ανάλογα με το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα και αν αυτό τείνει προς την αποτύπωση της διαφορετικότητας των συμμετεχόντων επιδιώκοντας να αποκαλύψει ένα ευρύ φάσμα απόψεων και πληροφοριών, καθιστώντας μια ομάδα ικανή να δώσει πληροφορίες (Van Asselt και Rijkens-Klomp, 2002) ή εάν τείνει προς τη σύγκλιση των εμπλεκόμενων απόψεων με στόχο την επίτευξη συναίνεσης και την λήψη μιας από κοινού απόφασης για το ζήτημα.

1. Άξονας οραμάτων - κινήτρων
2. Άξονας εστιασμένου αποτελέσματος

Διάγραμμα 4-3: Ταξινόμηση μεθόδων συμμετοχής με βάση τον στόχο και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

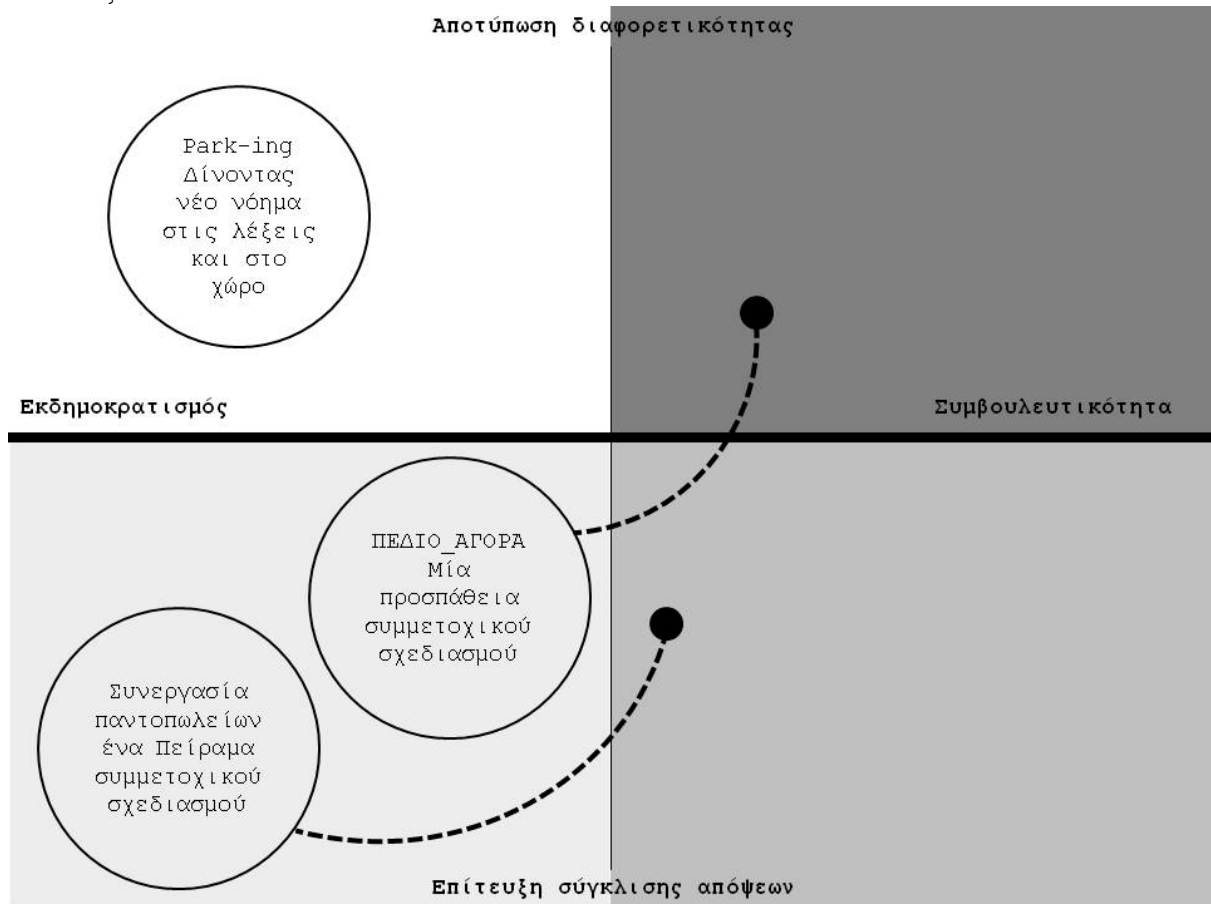
Πηγή: Van Asselt και Rijkens-Klomp (2002), Slocum (2003), Steyaert και Lisoir (2005), Bousset και άλλοι (2005), Στρατηγία (2009).

Πηγή: Στρατηγία (2015)

Προκύπτουν έτσι τέσσερα τεταρτημόρια, όπου μπορεί να ενταχθεί μια μέθοδος με βάση τα προηγούμενα. Στο συγκεκριμένο μάλιστα σχήμα, οι κινηματικές διαδικασίες, όπως εκείνη για το πάρκο Ναυαρίνου στα Εξάρχεια (τρίτη εργασία εδώ), εντάσσονται σε ένα τεταρτημόριο μόνες τους, το πάνω αριστερά, βάσει της λογικής ότι είναι οι μόνες που επιδιώκουν τον εκδημοκρατισμό παράλληλα με την αποτύπωση και αξιοποίηση της διαφορετικότητας των συμμετεχόντων. Αναδεικνύεται έτσι τόσο η σχέση των κινημάτων με τις υπόλοιπες διαδικασίες συμμετοχής, όπως και η μεγάλη απόκλιση των ορμώμενων "από τα πάνω" -όσο συμμετοχικές και αν είναι- με τις καθαρά "από τα κάτω" δημιουργημένες διαδικασίες.

Το ζήτημα που προκύπτει με το σχήμα και αναδεικνύει επιπλέον ερωτήματα είναι πως οι τρεις προσεγγίσεις, και ενδεχομένως και πολλές άλλες, τοποθετούνται ίσως σε άλλη θέση ανάλογα με τη χρονική στιγμή στην οποία θα τις μελετήσουμε. Ο αρχικός τους δηλαδή σχεδιασμός και η αρχική τους θεώρηση

φαίνεται να απέχουν από την τελική (ή μέχρι όποιου σημείου υφίστανται) εφαρμογή τους στην πράξη. Πρόκειται για το πρόβλημα της απόστασης της θεωρίας από την πράξη, το οποίο είναι αρκετά ευρύ καθώς μπορεί να αφορά σε εμπόδια πρακτικά, κακούς χειρισμούς των ειδικών, ιδιαίτερα συμφέροντα των "από πάνω" και πολλές άλλες αιτίες που θα επιχειρήσουν οι εργασίες να αναδείξουν.

Πηγή: Στρατηγέα (2015) και ίδια επεξεργασία

ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ
Μια προσπάθεια
συμμετοχικού σχεδιασμού

Λινάρδου Αλεξάνδρα

Ιούνιος 2017

Περιεχόμενα

1.0 ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ: Μία προσπάθεια συμμετοχικού σχεδιασμού.....	1
1.1 Μεθοδολογικά βήματα που ακολουθήθηκαν για την έρευνα.....	1
1.2 Σενάριο.....	2
1.2.1 Συμμετοχή.....	2
1.2.2 Κριτική πάνω στο ζήτημα της συμμετοχής.....	3
1.3 Κεντρικό Ερώτημα.....	4
1.4 Η συμμετοχή του κοινού στην Ελλάδα και η επιλογή παραδείγματος....	4
1.4.1 Προσπάθειες συμμετοχικού σχεδιασμού στην Ελλάδα.....	4
1.4.2 Το θεσμικό πλαίσιο για την συμμετοχική του κοινού στην Ελλάδα .	5
1.4.3 Επιλογή παραδείγματος.....	6
1.5 ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ.....	7
1.5.1 1ο REPORT Καταγραφή και Ανάλυση_ Εργαστήριο Ειδικών.....	7
1.5.2 2 ^ο REPORT Αξιολόγηση_ Εργαστήριο Πολιτών.....	10
1.5.3 3ο REPORT Χαρτογράφηση Εμπλεκόμενων.....	13
1.5.4 4 ^ο REPORT Οραματισμός-Εργαστήριο πολιτών.....	15
1.5.3 Και μετά;.....	16
1.6 Συμπεράσματα/Προτάσεις/ Ερωτήματα.....	17
Βιβλιογραφία.....	19

1.0 ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ: Μία προσπάθεια συμμετοχικού σχεδιασμού

Τις δεκαετίες του '60 και του '70 στην Ευρώπη, ύστερα από μία σειρά αγώνων τόσο για περιβαλλοντικά ζητήματα όσο και για ζητήματα της καθημερινής ζωής στην πόλη, άρχισε να αμφισβητείται το συγκεντρωτικό μοντέλο διακυβέρνησης.¹ Σε συνέχεια των παραπάνω, ακολούθησε μια σταδιακή αλλά και σημαντική στροφή των κέντρων λήψης αποφάσεων προς τη διεύρυνση της συμμετοχής του κοινού με στόχο, τη συμπερίληψη των διαφορετικών οπτικών και προτεραιοτήτων των πολιτών και των ομάδων συμφερόντων στη χάραξη πολιτικής σε ευρωπαϊκό, εθνικό και τοπικό επίπεδο.²

Στην παρούσα εργασία αποτελεί στόχο να εντοπιστεί το πώς και αν, αυτή η επιδιωκόμενη εμπλοκή του κοινού έχει επιτευχθεί, μελετώντας ένα πρόσφατο παράδειγμα συμμετοχικού σχεδιασμού που έχει πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα, το ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ.

1.1 Μεθοδολογικά βήματα που ακολουθήθηκαν για την έρευνα

Για την πραγματοποίηση της παρούσας εργασίας ακολουθήθηκαν ορισμένα βήματα προκειμένου να επιτευχθεί η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αντικειμενικότητα και πληρότητά της.

Αρχικά, διατυπώνεται το σενάριο βάση του οποίου προσεγγίστηκε η έρευνα, το σενάριο αυτό, έχει να κάνει με την προσωπική μου ερμηνεία για το πλαίσιο υπό το οποίο πραγματοποιείται και επιδιώκεται η συμμετοχή και η οποία έχει διαμορφωθεί μέχρι στιγμής από βιβλιογραφική έρευνα και από προηγούμενες εργασίες πάνω στο θέμα, ενώ ακολουθεί μία αναλυτικότερη προσέγγιση πάνω στο ζήτημα της συμμετοχής και στην κριτική που έχει ασκηθεί. Στη συνέχεια, με βάση το διατυπωμένο σενάριο, τίθεται το κεντρικό ερώτημα, το οποίο αποτυπώνει τους προβληματισμούς μου για το ζήτημα των εφαρμοζόμενων συμμετοχικών διαδικασιών.

Επόμενο βήμα για την έρευνα αποτελεί η επιλογή του παραδείγματος που θα μελετηθεί. Καθώς με ενδιαφέρει να διερευνήσω το τι συμβαίνει στην ελληνική πραγματικότητα, θεωρώ πως είναι σημαντικό τόσο να εντοπιστούν οι προσπάθειες συμμετοχικού σχεδιασμού στην Ελλάδα, όσο και η υπάρχουσα ελληνική νομοθεσία πάνω στο ζήτημα. Εφόσον διερευνηθούν τα παραπάνω, θα ακολουθήσει η επιλογή του καταλληλότερου παραδείγματος προς διερεύνηση βασιζόμενη τόσο στο σενάριο όσο και στο κεντρικό ερώτημα. Σημαντικό ρόλο για την επιλογή του παραδείγματος είναι η δυνατότητα εύρεσης στοιχείων για αυτό, όπως και ο χρόνος πραγματοποίησής του, δηλαδή το πόσο σύγχρονο είναι.

Εφόσον γίνει η επιλογή του παραδείγματος, θα ακολουθήσει η διερεύνηση της υλοποίησής του. Θα εντοπιστούν οι στόχοι του, τα χαρακτηριστικά των

¹ Pateman, 1970

² Στρατηγέα, 2015

συμμετεχόντων και συνολικά η ίδια η διαδικασία, μέσα από το διαθέσιμο υλικό και από συνεντεύξεις.

Τέλος, εφόσον είναι δυνατό η έρευνα θα καταλήξει σε κάποια συμπεράσματα με βάση το ερώτημα που τέθηκε και θα γίνει μια προσπάθεια για τη διατύπωση προτάσεων αλλά και νέων ερωτημάτων με βάση τα όσα μελετήθηκαν.

1.2 Σενάριο

Στο πλαίσιο της εξέλιξης του σχεδιασμού, της αυξανόμενης πολυπλοκότητας των σύγχρονων προβλημάτων και της αβεβαιότητας που προκύπτει από τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές, περιβαλλοντικές, τεχνολογικές και άλλες εξελίξεις, βλέπουμε πως όλο και περισσότερο προτάσσεται το αίτημα για εμπλοκή του κοινού. Η εμπλοκή αυτή, κινείται από το επίπεδο της πληροφόρησης και της διακυβέρνησης μέχρι το σημείο του ελέγχου από τους ίδιους τους πολίτες, με την πρώτη κατηγορία εμπλοκής να είναι αυτή που «νικάει».

1.2.1 Συμμετοχή

Η συμμετοχική ανάπτυξη αναδύθηκε ως αποτέλεσμα της αναγνώρισης των αδυναμιών των από τα πάνω προσεγγίσεων. Έτσι λοιπόν, αρχικό στόχο των συμμετοχικών προσεγγίσεων για την ανάπτυξη, αποτέλεσε το να γίνουν οι πολίτες το επίκεντρο της ανάπτυξης μέσω της ενθάρρυνσης της συμμετοχής των δικαιούχων, στις παρεμβάσεις που τους επηρεάζουν και που προηγουμένως είχαν περιορισμένο έλεγχο ή επιρροή. Όπως αναφέρει ο Guijt

Ο γενικός στόχος της συμμετοχικής ανάπτυξης είναι να αυξηθεί η συμμετοχή των κοινωνικά και οικονομικά περιθωριοποιημένων πληθυσμών στη λήψη αποφάσεων για τη δική τους ζωή.³

Παρά την παραπάνω στόχευση, η διαδικασία της συμμετοχής απαρτίζεται από διαφορετικές ομάδες ανθρώπων, με διαφορετικά συμφέροντα και καταλήγει να είναι μια πολύπλοκη διαδικασία. Έτσι συχνά, η αξιοποίηση και εφαρμογή των συμμετοχικών διαδικασιών απέχει από τις αρχικές στοχεύσεις της.

Στο πλαίσιο κατανόησης και δημιουργίας μίας αποτελεσματικής συμμετοχικής διαδικασίας, η βιβλιογραφία για τη συμμετοχή επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο σε μεθοδολογίες ή μηχανισμούς και τον τρόπο με τον οποίο θα δουλέψουν. Η εστίαση γίνεται στα τεχνικά όρια της προσέγγισης και τονίζεται η ανάγκη για μια εκ νέου εξέταση των μεθοδολογικών εργαλείων που χρησιμοποιούνται. Ταυτόχρονα, έχει δοθεί λιγότερη προσοχή σε ό, τι πραγματικά συμβαίνει στην πράξη και σε ποιον συμμετέχει, σε ποια βάση και με ποιούς όρους, αλλά και στους θεωρητικούς, πολιτικούς και εννοιολογικούς περιορισμούς της συμμετοχής.⁴ Ωστόσο, υπάρχουν κάποιες τυπολογίες και «σκάλες» της συμμετοχής που

³ Cooke & Kothari, 2001:5

⁴ Cooke & Kothari, 2001, Cornwall, 2002

έχουν παραχθεί, προκειμένου να δώσουν έμφαση στην πρόθεση, και στην προσέγγιση εκείνων που κινούν τη συμμετοχή, με σημαντικότερη και θεμελιώδη αυτή της Arnstein που περιγράφηκε στην εισαγωγή της συνολικής εργασίας.

Αξίζει να σχολιαστεί πως οι τυπολογίες, μπορεί να γίνουν αντιληπτές και ως κανονιστικές, γεγονός που υποδηλώνει μια κίνηση προς κάποιες πιο αναγνωρίσιμες μορφές συμμετοχής. Οι διακρίσεις που παρουσιάζονται από τις τυπολογίες ως σαφείς και ξεκάθαρες, στην πράξη είναι σαφώς πιο δυσδιάκριτες. Τα όρια από μόνα τους είναι ασαφή, καθώς έχουμε εμπλοκή μιας ποικιλίας διαφορετικών φορέων στις συμμετοχικές διαδικασίες, καθέναν από τους οποίους θα μπορούσε να έχει μια μάλλον διαφορετική αντίληψη του τι εν τέλει σημαίνει «συμμετοχή».

1.2.2 Κριτική πάνω στο ζήτημα της συμμετοχής

Στο πλαίσιο της κίνησης της συμμετοχικής ανάπτυξης από «τα περιθώρια στην ενσωμάτωση», σταδιακά βλέπουμε και την αλλοίωση των αρχικών στοχεύσεων. Η υιοθέτηση από φορείς πολυεθνικών εταιρειών των εννοιών της «εταιρικής κοινωνικής ευθύνης», θολώνει τις έννοιες του «εμείς» και «αυτοί», όπως και τις διακρίσεις μεταξύ των κατόχων οικονομικής δύναμης και εκείνων που θα μπορούσαν να επηρεαστούν αρνητικά από τις εταιρικές πρακτικές τους.

Δεδομένου ότι οι προβληματικές γίνονται όλο και πιο ορατές, αναπτύσσεται μια ποικιλία κριτικών σχετικά με το ζήτημα της συμμετοχής. Ο Bill Cooke και η Uma Kothari (2001) υποστηρίζουν πως η τυραννία είναι τόσο πραγματική όσο και πιθανή ως συνέπεια της συμμετοχικής ανάπτυξης και αντιθετική με τη ρητορική της χειραφέτησης. Στη συνέχεια της κριτικής τους στηρίζουν πως ο δυνητικός τυραννικός χαρακτήρας της συμμετοχικής ανάπτυξης είναι κάτι συστημικό και δεν σχετίζεται με το πώς ο ειδικός λειτουργεί ή με τις ιδιαιτερότητες των τεχνικών και των εργαλείων που χρησιμοποιούνται. Αντλώντας την κριτική τους από τον Φουκώ, υποστηρίζουν πως η συμμετοχή είναι πάντα περιορισμένη, καμουφλαρισμένη και πως συγχρόνως διαιώνίζει ορισμένα σύνολα σχέσεων εξουσίας.

Η συμμετοχική ανάπτυξη σήμερα κατηγορείται για τρεις αλληλένδετες αδυναμίες: για το ότι δίνει έμφαση στην προσωπική μεταρρύθμιση αντί στον πολιτικό αγώνα, για το ότι αποκρύπτει τις τοπικές διαφορές ισχύος και τιμάει άκριτα «την κοινότητα», καθώς και για το ότι χρησιμοποιεί τη γλώσσα της χειραφέτησης για να ενσωματώσει τους περιθωριοποιημένους πληθυσμούς του παγκόσμιου Νότου μέσα σε ένα συντηρητικό έργο καπιταλιστικού εκσυγχρονισμού.⁵ Συγκεκριμένα το ζήτημα με τις «κοινότητες», είναι πως αντιμετωπίζονται ως ομογενείς-στατικές-αρμονικές ενότητες ανθρώπων με κοινά ενδιαφέροντα και ανάγκες, καλύπτοντας με αυτόν τον τρόπο, τις σχέσεις εξουσίας εντός αυτών, όπως και τις προκαταλήψεις για τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες με βάση, για παράδειγμα, την ηλικία, την τάξη, την κάστα, την εθνικότητα, τη θρησκεία και το φύλο.

⁵ Williams, 2004: 558

1.3 Κεντρικό Ερώτημα

Δεδομένου του σεναρίου που διατυπώθηκε, αλλά και των προβληματικών που εντοπίστηκαν, το βασικό ερώτημα που τίθεται είναι το παρακάτω:

Πώς αξιοποιείται η συμμετοχή και ποια είναι τα κίνητρα αυτών που διαχειρίζονται τις διαδικασίες συμμετοχής ή διαβούλευσης; Οι δυναμικές των ομάδων οδηγούν σε συμμετοχικές αποφάσεις που εν τέλει, ενισχύουν τα συμφέροντα των ήδη ισχυρών;

1.4 Η συμμετοχή του κοινού στην Ελλάδα και η επιλογή παραδείγματος

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, για τις ανάγκες της εργασίας θα επιλεγεί ένα παράδειγμα που να απευθύνεται στην ελληνική πραγματικότητα, για το λόγο αυτό είναι σημαντικό να εντοπίσουμε κάποια από τα πιο αναγνωρίσιμα παραδείγματα συμμετοχής των πολιτών και να δούμε πως αντιμετωπίζεται το ζήτημα μέσα από την ελληνική νομοθεσία πριν καταλήξουμε.

1.4.1 Προσπάθειες συμμετοχικού σχεδιασμού στην Ελλάδα

Ένα ίσως από τα μοναδικά εφαρμοσμένα παραδείγματα συμμετοχικού σχεδιασμού στην Ελλάδα, είναι η ανάπλαση του προσφυγικού συνοικισμού στη Θήβα (1984-1992). Πρόκειται για την μελέτη « Εναλλακτική Πρόταση Ανάπλασης για το συνοικισμό της Θήβας» που ξεκίνησε να αρθρώνεται το 1984 από μια μελετητική ομάδα με επικεφαλής την καθηγήτρια του τμήματος αρχιτεκτόνων ΕΜΠ Αννη Βρυχέα, σε συνεργασία με τη δημοτική αρχή Θήβας.

Η προσπάθεια αυτή μπορεί να έμεινε ημιτελής, λόγω έλλειψης χρηματοδότησης, ωστόσο αποτελεί ένα σημαντικό παράδειγμα. Όσον αφορά στην περίπτωση της Θήβας, τον Απρίλιο του 2016, πραγματοποιήθηκε έκθεση «ΚΑΤΑΣΚΕΥάζΟΝΤΑΣ (σ)ΤΗ ΘήΒΑ», με στόχο την ανάδειξη και δημοσιοποίηση μελετών που έμειναν ανολοκλήρωτες, όπως και ενεργοποίηση της φαντασίας των πολιτών και των αρχών της πόλης μας για τις δυνατότητές της.

Σήμερα, συναντάμε όλο και περισσότερες προσπάθειες εφαρμογής συμμετοχικού σχεδιασμού. Οι προσπάθειες αυτές είναι συχνά συνεργασίες Δήμων, Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων, ΜΚΟ και άλλων πρωτοβουλιών και η κλίμακα παρέμβασης περιορίζεται σε σχέση με το προηγούμενο παράδειγμα.

Μία πρόσφατη προσπάθεια συμμετοχικού σχεδιασμού, πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 2012, με τη συνεργασία τριών διαφορετικών φορέων της πόλης, της Αντιδημαρχίας Αστικού Σχεδιασμού, Πολεοδομίας και Δικτύων του Δήμου Θεσσαλονίκης, του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ και της ΧΑΝΘ. Πρόκειται για το Εργαστήριο Συμμετοχικού Σχεδιασμού «Είμαι Πολίτης και Όχι Απλά Κάτοικος», είναι μία δράση που αφορούσε την καταγραφή προβλημάτων στον αστικό χώρο από τους ίδιους τους πολίτες και πραγματοποιήθηκε σε τρία στάδια. Ύστερα από επικοινωνία με φοιτήτρια, που συμμετείχε στο εργαστήριο, ενημερώθηκα πως για την πραγματοποίησή του, συμπληρώθηκαν 508 ερωτηματολόγια και ακολούθησε η επεξεργασία και αξιοποίηση των αποτελεσμάτων από φοιτητές με τρεις σχεδιαστικές προτάσεις ανάπλασης τμήματος της οδού Φιλικής Εταιρείας μεταξύ των οδών

Τσιμισκή και Μανουσogiαννάκη. Οι προτάσεις που προέκυψαν από το εργαστήριο, εν τέλει δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ και εφαρμόστηκε η αρχική ιδέα του δήμου.

Πρόσφατο παράδειγμα συμμετοχικού σχεδιασμού στην Αθήνα, αποτελεί το ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ που ξεκίνησε το 2014 και αποτελεί ένα από τα 10 έργα του δικτύου ACTORS OF URBAN CHANGE. Πρόκειται για ένα δίκτυο πρότυπων έργων σε διαφορετικές χώρες/πόλεις της Ευρώπης για την αστική αναγέννηση μέσα από τη συμμετοχή των πολιτών και τις πολιτιστικές δραστηριότητες. Στόχος του ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ είναι η διερεύνηση, πιθανών τρόπων αστικής αναγέννησης που αναδεικνύουν το δημόσιο χώρο της πόλης ως πεδίο πολιτικής και πολιτιστικής δημιουργικής έκφρασης. Η παρέμβαση αφορά τη πλατεία Βαρβακείου (πλατεία Δημοτικής Αγοράς) της Αθήνας, η οποία κατά τους συμμετέχοντες «συμβολίζει την πολυπλοκότητα των σύγχρονων αστικών ζητημάτων κυρίως λόγω των έντονων κοινωνικών και οικονομικών διαφορών μεταξύ των ανθρώπων που οικειοποιούνται την πλατεία»⁶.

Διοργανωτές του προγράμματος είναι ο Δήμος Αθηναίων μέσω της πλατφόρμας «ΣυνΑθηνά», η AMKE (Αστική Εταιρεία Μη Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα) placeIDENTITY και η theSwitch. Στα εργαστήρια πολιτών προσκλήθηκαν εργαζόμενοι, επισκέπτες, εκπρόσωποι των αρχών, επιστήμονες και επαγγελματίες που σχετίζονται με την πλατεία. Η διαδικασία θα ολοκληρωνόταν με εργαστήρια τριών θεματικών, την αξιολόγηση, το όραμα και την πρόταση. Μέχρι και σήμερα έχουν πραγματοποιηθεί τρία εργαστήρια, το πρώτο αποτελούσε συζητήσεις ειδικών και τα άλλα δύο πολιτών, το αποτέλεσμα των εργαστηρίων έφτασε ως τη δημιουργία σεναρίων και στην αξιολόγησή τους.

Τέλος, κάποια ιδιαίτερα παραδείγματα συμμετοχικού σχεδιασμού, ή πιο ορθά σχεδιασμού από «τα κάτω», έχουν πραγματοποιηθεί σε δύο περιπτώσεις στα Εξάρχεια. Την μία περίπτωση αποτελεί το Πάρκο Ναυαρίνου, όπου σχεδιάστηκε με την συμμετοχή κατοίκων και επαγγελματιών σχεδιαστών που προσφέρθηκαν να συμβάλλουν. Τη δεύτερη περίπτωση, αποτελεί, η πρόταση ανάπλασης της πλατείας Εξαρχείων το 2003, στο πλαίσιο των Ολυμπιακών αγώνων, όπου οι κάτοικοι με κινηματικές διαδικασίες, επέβαλλαν την συμμετοχή τους στη διαμόρφωση του σχεδίου, καθώς το αρχικό δεν ικανοποιούσε την άποψή τους για τη διαμόρφωση του χώρου της πλατείας. Εν τέλει, το σχέδιο που εφαρμόστηκε προέκυψε από σχεδιαστικές αλλαγές, που πρότειναν κάτοικοι και εργαζόμενοι στην περιοχή, στο αρχικό σχέδιο του ΥΠΕΚΑ.

1.4.2 Το Θεσμικό πλαίσιο για την συμμετοχική του κοινού στην Ελλάδα

Σε αυτό το υποκεφάλαιο παρουσιάζεται η ελληνική νομοθεσία για τη συμμετοχή και κατηγοριοποιείται με βάση τα τρία επίπεδα συμμετοχής που έχουν αναφερθεί και στη συνολική εισαγωγή (Ενημέρωση, Διαβούλευση, Ενεργός Συμμετοχή).

⁶ ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ

1ο επίπεδο συμμετοχής

- **Αρχική θεσμική κατοχύρωση του πρώτου επιπέδου συμμετοχής, εκφράζεται μέσω του άρθρου 5Α:** δικαίωμα στην πληροφόρηση/Κοινωνία της Πληροφορίας
- **Ν. 2690/1999:** συγκεκριμενοποιείται η ομάδα του κοινού με τα παραπάνω δικαιώματα, περιλαμβάνοντας όλους τους πολίτες

2ο επίπεδο συμμετοχής

- **Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή:** που αποτελεί συνταγματικά θεσμοθετημένο χώρο κοινωνικού διαλόγου. Συμμετέχουν εργοδότες, εργαζόμενοι και άλλοι επαγγελματικοί φορείς, που εκφράζουν τις απόψεις τους στη διοίκηση για ζητήματα κοινωνικοοικονομικής πολιτικής.
- **« Ανοικτή Διακυβέρνηση»:** Διαδικτυακή πλατφόρμα, σε αυτή προβάλλονται στο κοινό οι διαθέσιμες θέσεις εργασίας στην κυβέρνηση και τα νομοσχέδια για την πραγματοποίηση διαβούλευσης.
- **Ν. 1337/ 1983 στο άρθρο 30, με τον ορισμό της Πολεοδομικής Επιτροπής Γειτονιάς (δεν υφίσταται πια):** Για την παρακολούθηση των πολεοδομικών μελετών σε κάθε γειτονιά αναδεικνύεται από τους κατοίκους της, με ευθύνη του αντίστοιχου ΟΤΑ, Πολεοδομική Επιτροπή της Γειτονιάς... γνώμη και προτάσεις σχετικά με όλα τα πολεοδομικά και λειτουργικά προβλήματα της γειτονιάς.
- **Ν. 3422/2005 (ΦΕΚ 303, 13.12.2005):** ενσωμάτωση της σύμβασης του Aarhus στο ελληνικό δίκαιο.
- **Νέος Δημοτικός Κώδικας (Ν.3463/2006):** επιχειρεί να ενισχύσει τη συμμετοχική διαδικασία των πολιτών. Οργανώνεται με βάση μια γεωγραφική ενότητα και αποδίδονται συγκεκριμένες αρμοδιότητες στο διαμερισματικό συμβούλιο (θεσπίστηκαν μέχρι και τοπικά δημοψηφίσματα).
- **Ν. 3852/2010 «Καλλικράτης»:** καθιέρωση της δυνατότητας ή και υποχρέωσης (με βάση πληθυσμιακά κριτήρια) σύστασης Επιτροπών διαβούλευσης σε επίπεδο Δήμων και Περιφερειών (άρθρο 76) οι οποίες γνωμοδοτούν ενώ το δημοτικό συμβούλιο είναι αυτό το οποίο παίρνει τις τελικές αποφάσεις.

1.4.3 Επιλογή παραδείγματος

Όπως φαίνεται από την προηγούμενη ανάλυση η Ελληνική εμπειρία στο συμμετοχικό σχεδιασμό είναι περιορισμένη και σύντομη, ενώ η νομοθεσία καλύπτει τα πιο επιφανειακά επίπεδα συμμετοχής, αυτά της διαβούλευσης και της πληροφόρησης χωρίς να δίνεται βάση στην ενεργό συμμετοχή των πολιτών.

Δεδομένων όσων αναζητώ να διερευνήσω από τη συγκεκριμένη εργασία, θεωρώ πως το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα είναι αυτό του ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ, καθώς εμπεριέχει πέρα από τις ΜΚΟ και τη συνεργασία του Δήμου, δεν έχει ολοκληρωθεί, είναι αρκετά πρόσφατο, υπάρχει υλικό για το σύνολο της

διαδικασίας μέσα από εκθέσεις που προέκυψαν για το κάθε εργαστήριο ξεχωριστά, όπως και η δυνατότητα επικοινωνίας με άτομα που συμμετείχαν.

Αποτελεί στόχο, να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα για το πώς εν τέλει κατέληξαν τα εργαστήρια και αν αξιοποιήθηκαν από το Δήμο ή τι προβλέψεις υπάρχουν γ' αυτά και αφετέρου, να ερευνηθεί κατά πόσο η ίδια η διαδικασία συμπεριλάμβανε τους πολίτες χωρίς να δημιουργούνται συνθήκες αποκλεισμού ή «κατευσθυνόμενων» απαντήσεων.

1.5 ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ

Στόχος του ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ όπως αναφέρεται, είναι η διερεύνηση, πιθανών τρόπων αστικής αναγέννησης που αναδεικνύουν το δημόσιο χώρο της πόλης ως πεδίο πολιτικής και πολιτιστικής δημιουργικής έκφρασης. Όπως αναφέρθηκε η διαδικασία θα ολοκληρωνόταν με εργαστήρια τριών θεματικών, την αξιολόγηση, το όραμα και την πρόταση, ενώ μέχρι και σήμερα έχουν πραγματοποιηθεί τρία εργαστήρια, το πρώτο αποτελούσε συζητήσεις ειδικών και τα άλλα δύο πολιτών. Στα εργαστήρια πολιτών προσκλήθηκαν εργαζόμενοι, επισκέπτες, εκπρόσωποι των αρχών, επιστήμονες και επαγγελματίες που σχετίζονται με την πλατεία.

1.5.1 1ο REPORT Καταγραφή και Ανάλυση_ Εργαστήριο Ειδικών

Το πρώτο «Εργαστήριο Ειδικών» του Πεδίο_Αγορά, με τίτλο «Τι έχει συμβεί με το συμμετοχικό αστικό σχεδιασμό στην Ελλάδα;», πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 2014. Το εργαστήριο προέβλεπε την ανταλλαγή εμπειριών και απόψεων μεταξύ αυτών που έχουν ήδη συμμετάσχει σε απόπειρες εφαρμογής συμμετοχικών διαδικασιών αστικού σχεδιασμού. Για το λόγο αυτό, κλήθηκαν να συμμετάσχουν στο εργαστήριο εκπρόσωποι με σχετική εμπειρία από τον ακαδημαϊκό και ερευνητικό τομέα, τη δημόσια διοίκηση, την οργανωμένη κοινωνία πολιτών και το χώρο των αστικών κινημάτων.

Το εργαστήριο οργανώθηκε σε 3 ενότητες με αντίστοιχες μεθόδους και εργαλεία διευκόλυνσης των συζητήσεων, και αντίστοιχη χωροθέτηση των συμμετεχόντων:

1η Ενότητα. Από κοινού χαρτογράφηση των προκλήσεων που αντιμετωπίζει ο συμμετοχικός αστικός σχεδιασμός στην Ελλάδα.

2η Ενότητα. Αξιολόγηση των σημαντικότερων προκλήσεων και επιλογή των πεδίων εστίασης.

3η Ενότητα. Θεματικές συζητήσεις των ομάδων εστίασης.

Σχετικά με τις προκλήσεις του συμμετοχικού σχεδιασμού το μεγαλύτερο ενδιαφέρον για εμβάθυνση προσέλκυσαν οι ακόλουθες θεματικές ενότητες:

- Βιωσιμότητα Διαδικασιών
- Νομικοί και Ρυθμιστικοί Κανόνες-Περιορισμοί
- Ευαισθητοποίηση των Πολιτών

Τα σημεία-κλειδιά της συζήτησης για τη Βιωσιμότητα των Διαδικασιών παρουσιάζονται στη συνέχεια στον Πίνακα 1:

Προοπτικές εξέλιξης	Μέσα/εργαλεία	Ρίσκα
Συνύπαρξη πολιτών και τοπικών φορέων μέσω της δικτύωσης/επικοινωνίας	Οικονομική στήριξη των συμμετοχικών διαδικασιών από την τοπική αγορά	Απαίτηση για διαρκή και συνεπή προσπάθεια (χρόνος και κόπος) από τους σχεδιαστές
Εμπιστοσύνη μεταξύ συμμετεχόντων και σχεδιαστών	Εμπνευστική δράση των σχεδιαστών για εμπλοκή του κοινού στις συμμετοχικές διαδικασίες	Έλλειψη της απαιτούμενης κουλτούρας συμμετοχικού σχεδιασμού
Γεφύρωση με τον πραγματικό κόσμο και τις ανάγκες του	Δημοσιοποίηση συμμετοχικών διαδικασιών με τη χρήση (διαδικτυακών) τεχνολογιών	Επανάκτηση του δημόσιου χώρου ως προϋπόθεση για την πραγματοποίηση συμμετοχικών διαδικασιών
Έμπνευση κοινού για εμπλοκή στις συμμετοχικές διαδικασίες	Πολιτιστική δραστηριότητα ως μέσο κοινωνικοποίησης και έκφρασης	Έλλειψη οικονομικών πόρων
Οικονομική ανεξαρτησία σχεδιαστών ή εθελοντική δραστηριοποίηση τους	Ενθάρρυνση του κοινού για συμμετοχή με διάφορες δράσεις	Δυσκολία δέσμευσης κοινού για συμμετοχή (απουσία ανταποδοτικού οφέλους)
Διαφάνεια και διάχυση πληροφορίας και δεδομένων	(Μεσοπρόθεσμος) προγραμματισμός των δραστηριοτήτων	Διαρκής αποσαφήνιση του ρόλου των συμμετεχόντων στην εκάστοτε συμμετοχική διαδικασία
Λειτουργία κοινωνικής κρίσης ως καταλύτης συμμετοχικών διαδικασιών	«Παιχνιδοποίηση» (gamification) συμμετοχικών διαδικασιών	Κίνδυνος δημιουργίας διαπλοκής μεταξύ σχεδιαστών και οργανωμένων συμφερόντων
	Υιοθέτηση στοιχείων από επιτυχημένα παραδείγματα συμμετοχικού σχεδιασμού	Ελλιπής ικανότητα σχεδιαστών για πραγματοποίηση συμμετοχικού σχεδιασμού
	Θεσμοθέτηση των συμμετοχικών διαδικασιών	Έλλειψη προσδιορισμού σκοπού και οφέλους πολλών συμμετοχικών διαδικασιών

**ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Πηγή: 1ο REPORT,
Ιδία Επεξεργασία**

Ελλιπής σημασία σχεδιαστών σε «λεπτομέρειες» καθοριστικές τελικά για την έκβαση του συμμετοχικού σχεδιασμού

Τα σημεία-κλειδιά της συζήτησης για τους Νομικούς και Ρυθμιστικούς Περιορισμούς, παρουσιάζονται στη συνέχεια στον Πίνακα 2:

Προοπτικές εξέλιξης	Μέσα/εργαλεία	Ρίσκα
το κράτος οφείλει να θέσει το πλαίσιο-δύναμη στους πολίτες	επιτροπή διαχείρισης των θεμάτων	μέχρι στιγμής, δράσεις στο δημόσιο χώρο χωρίς συνάρτηση με το θεσμικό πλαίσιο
ανοικτή/θεματική επιτροπή διαβούλευσης	τεχνολογικά εργαλεία (πχ. ISO)	απουσία ενημέρωσης για το ισχύον θεσμικό πλαίσιο
πλήρης προσδιορισμός του αντικειμένου των επιτροπών διαβούλευσης		απουσία κοινής ορολογίας
υποχρέωση διαβούλευσης		απουσία συντονισμού στα διάφορα χωρικά και διοικητικά επίπεδα
ρόλος διαμερισματικών συμβούλων και δημοτικών κοινοτήτων		
επιτροπή διαβούλευσης σε σχέση/σύγκριση με τη συνέλευση που υποδεικνύει ο Καλλικράτης		ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Πηγή: 1ο REPORT, Ιδία Επεξεργασία

Τα σημεία-κλειδιά της συζήτησης για την Ευαισθητοποίηση των Πολιτών και την Νέα Αντίληψη, παρουσιάζονται στη συνέχεια στον Πίνακα 3:

Προοπτικές εξέλιξης	Μέσα/εργαλεία	Ρίσκα
εμπιστοσύνη μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων και των πολιτών	ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των ομάδων που ασχολούνται με το συμμετοχικό σχεδιασμό	ένταση χάσματος μεταξύ των πολιτών και των φορέων που εμπλέκονται
έμπνευση κοινού για εμπλοκή στις συμμετοχικές διαδικασίες μέσα από άλλα παραδείγματα	εκπαίδευση πολιτών και εμπλεκόμενων φορέων στις έννοιες του συμμετοχικού σχεδιασμού	έλλειψη αυτού αποτελέσματος
καταγραφή των αναγκών των πολιτών	εμπλοκή του πολίτη μέσω δράσεων ή διαδικασιών ενημέρωσης	έλλειψη πίστης από την μεριά των πολιτών ότι μπορούν να προσφέρουν
		αίσθηση ματαιώσης για τις όποιες διαδικασίες συμμετοχικού
		αρνητική διάθεση προς τον εθελοντισμό

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Πηγή: 1ο REPORT, Ιδία Επεξεργασία

1.5.2 2° REPORT Αξιολόγηση_ Εργαστήριο Πολιτών

Το πρώτο εργαστήριο πολιτών του ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ, πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 2014, κοντά στην πλατεία Βαρβακείου και το κεντρικό ερώτημα που τέθηκε ήταν το «Τι μπορούμε να κάνουμε για την πλατεία Βαρβακείου; Για έναν χώρο όπου βολτάρουμε, ζούμε, αναπνέουμε;». Η πιλοτική-συμμετοχική διαδικασία τέθηκε σε βάσεις μέσα από τις προσπάθειες ποικίλων φορέων (ΣυνΑθηνά, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ), Artower, Metropolis κ.α.) αλλά και του ίδιου του Δήμου Αθηναίων. Ενώ στην επίσημη έκθεση αναφέρεται ότι:

Παρόλο που η συμμετοχή του τελευταίου δεν είναι επίσημη, η ανάπτυξη σιγά-σιγά συνεργασιών, όπως αυτή είναι αναμενόμενο -και ευκταίο- να

οδηγήσει σε μια σταθερή σχέση ανάμεσα στις ομάδες πολιτών και τον/τους Δήμους.⁷

Τα τρία εργαστήρια που είχαν προγραμματιστεί να πραγματοποιηθούν με τη συμμετοχή των πολιτών από τις 20 Δεκεμβρίου καταρτίστηκαν βάσει τεσσάρων βημάτων:

ΒΗΜΑ 1ο: Καταγραφή και Ανάλυση

ΒΗΜΑ 2ο: Αξιολόγηση (Δεκέμβριος 2014)

ΒΗΜΑ 3ο: Όραμα (Ιανουάριος 2015)

ΒΗΜΑ 4ο: Πρόταση (Μάρτιος 2015)

Όπως αναφέρεται και πάλι από την ομάδα διαχείρισης του εργαστηρίου:

Η συνήθης διαδικασία που ακολουθείται σε περιπτώσεις εφαρμογής συμμετοχικού αστικού σχεδιασμού είναι οι πολίτες να συμμετέχουν μονάχα στο 4ο βήμα. Βασική επιδίωξη όμως των εργαστηρίων είναι οι πολίτες να έχουν ενεργό ρόλο εξ αρχής και όχι μονάχα στο στάδιο της πρότασης.⁸

Η συζήτηση εξελίχθηκε σε δύο στάδια. Στο πρώτο οι συμμετέχοντες καλούνται να φανταστούν πως βρισκόμαστε στο έτος 2020, και η ανάπτυξη της πλατείας έχει ολοκληρωθεί όπως θα επιθυμούσαν. Η ερώτηση συζήτησης ήταν το «Ποια θα ήταν τα χαρακτηριστικά της πλατείας όπως θα την θέλατε»; και η επόμενη «Ποια είναι τα προβλήματα που έχουν επιλυθεί και ποια τα θετικά στοιχεία που έχουν αναδειχθεί στην πλατεία;».

Μετά από μελέτη των σημειώσεων των συμμετεχόντων, διαπιστώνεται πως οι συμμετέχοντες εστιάζουν σε θέματα διαχείρισης της πλατείας προτείνοντας λύσεις οι οποίες αφορούν περισσότερο στο κομμάτι των λειτουργιών/χρήσεων, παρά στην εμφάνιση της πλατείας.

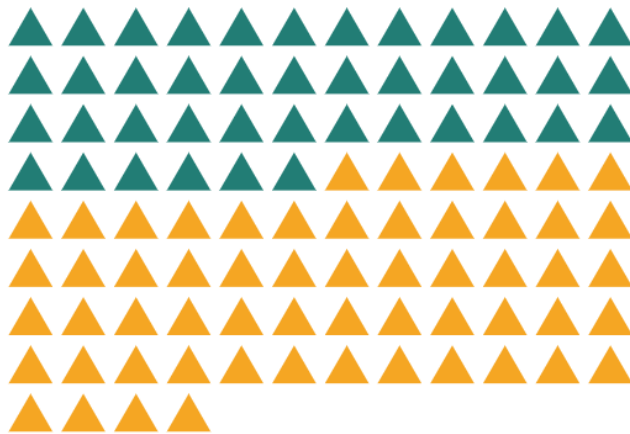
Ως σημαντικότερα προβλήματα της πλατείας αναφέρονται η μη αξιοποίηση/εγκατάλειψη της και η μη τήρηση των κανόνων λειτουργίας και όσον αφορά στα θετικά στοιχεία, μια επικείμενη ανάπτυξη θα έπρεπε να δώσει έμφαση σε μια πιο ορατή και ουσιαστική σύνδεση της πλατείας με τη Βαρβάκειο Αγορά, μέσα από τη δημιουργία ενός «Κόμβου Καινοτομίας για την Τροφή», και στην ανάδειξη της κοινωνικής διάστασης της αγοράς ως χώρος επικοινωνίας και ανταλλαγής ιδεών.

Ενδιαφέροντα στοιχεία για τον μετέπειτα σχολιασμό είναι και τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων στα εργαστήρια, όπως φαίνονται παρακάτω:

⁷ 2^ο REPORT

⁸ 2^ο REPORT

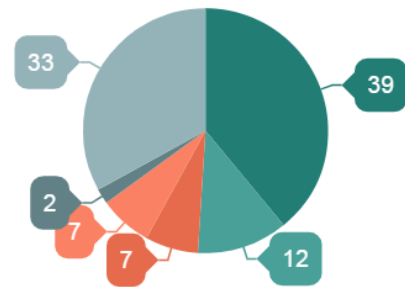
Άνδρες-Γυναίκες

■ Άνδρες (42%) ■ Γυναίκες (58%)

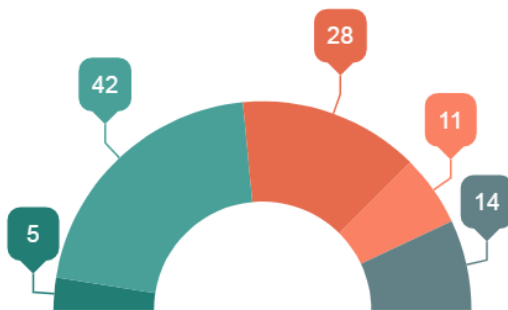
Πηγή: 2ο REPORT
Αξιολόγηση_Εργαστήριο
Πολιτών, Ιδία Επεξεργασία

Σχέση με την πλατεία Βαρβακείου

■ Επισκέπτης (39%) ■ Κάτοικος Περιοχής (12%)
■ Εργασία (7%) ■ Έρευνα (7%) ■ Μέλος ΣυνΑθηνά (2%)
■ Χωρίς απάντηση (33%)

Ηλικία

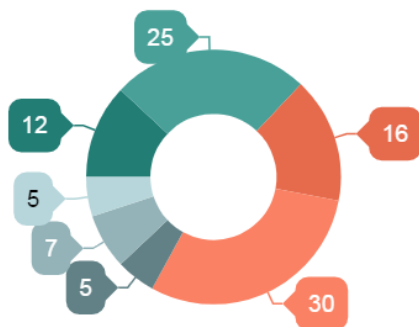
■ 18-25 (5%) ■ 26-35 (42%) ■ 36-45 (28%) ■ 46-55 (11%)
■ >56 (14%)

Εκπαίδευση

■ Γυμνάσιο ■ Λύκειο ■ Πανεπιστήμιο /τεχνική σχολή
■ Μεταπτυχιακό ■ Διδακτορικό

Επαγγελματική Ιδιότητα

■ Φοιτητής (12%) ■ Ιδιωτικός Τομέας (25%)
■ Δημόσιος τομέας (16%) ■ Ελ. Επαγγελματίας (30%)
■ Πανεπιστημικός (5%) ■ ΜΚΟ (7%) ■ Άνεργος (5%)

1.5.3 3ο REPORT Χαρτογράφηση Εμπλεκόμενων

Η επιτυχής έκβαση οποιοδήποτε εγχειρήματος συμμετοχικού σχεδιασμού του αστικού χώρου απαιτεί τη χαρτογράφηση και την ανάλυση των δυναμικών που υπάρχουν στο πεδίο. Αυτές οι δυναμικές εκφράζονται από συγκεκριμένα άτομα, ομάδες ή οργανώσεις που μπορούν εν δυνάμει να επηρεάσουν την διαδικασία του συμμετοχικού σχεδιασμού και της λήψης αποφάσεων. Γι' αυτό είναι σημαντικό να κατανοήσουμε από νωρίς συμπεριφορές, προθέσεις, σχέσεις, ενδιαφέροντα, συμφέροντα, καθώς και την επιρροή που ασκούν ή ενδέχεται να ασκήσουν στο πεδίο.⁹

Η ανάλυση των εμπλεκόμενων (Stakeholders Analysis) βασίζεται στην εφαρμογή μίας σειράς εργαλείων συμμετοχικής εμπειρικής έρευνας για τη συλλογή ποιοτικών δεδομένων:

ο ερωτηματολόγια πολλαπλών επιλογών (multiple choice questionnaires) που στοχεύουν όλους του εμπλεκόμενους φορείς, ομάδες ή άτομα.

ο ημιδομημένες συνεντεύξεις (semistructured interviews) στη βάση των ερωτηματολογίων.

ο συμμετοχική παρατήρηση (participant observation), κατά τη διάρκεια της οποίας δημιουργούμε σχέσεις οικειότητας με τους ανθρώπους ή τις ομάδες που εμπλέκονται στο πεδίο.

ο οποιαδήποτε άλλη μέθοδο που μπορεί να αντλήσει πληροφορίες σχετικά με τα άτομα και τους φορείς που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στο πεδίο.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης των εμπλεκόμενων στο εγχείρημα δείχνουν ότι:

1. Η **οικονομική σχέση** των εμπλεκόμενων με την Πλατεία Βαρβακείου έγκειται στην παρουσία ιδιοκτησίας, ή επαγγελματικής δραστηριότητας στην Αγορά ή τους παράπλευρους δρόμους.
2. Η **συναισθηματική σχέση** των εμπλεκόμενων με την Πλατεία Βαρβακείου βασίζεται στην παρουσία και ενασχόλησή τους στην περιοχή εδώ και πολλά χρόνια, λόγω του επαγγέλματός τους. Οι αρνητικές απαντήσεις σχετίζονται με την γενικότερη εικόνα εγκατάλειψης που παρουσιάζει η Πλατεία Βαρβακείου σήμερα.
3. Η **λειτουργική σχέση** των εμπλεκόμενων με την Πλατεία Βαρβακείου αναφέρεται στην συμμετοχή τους, ή μη, σε κάποιον επαγγελματικό σύλλογο με αναφορά στην περιοχή.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα υπόλοιπα στοιχεία της έρευνας:

⁹ 3° REPORT

Άτομα

■ Ανδρες (57.89%) ■ Γυναίκες (42.11%)

Συναισθηματική σχέση με την πλατεία Βαρβακείου

■ Μεγάλη (55.56%) ■ Καμία (44.44%)

Η λειτουργική σχέση των εμπλεκόμενων με την Πλατεία Βαρβακείου

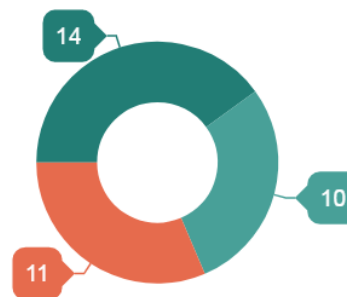
■ Καμία (88.89%) ■ Μεγάλη (11.11%)

Οικονομική σχέση με την πλατεία Βαρβακείου

■ Μεγάλη (55.17%) ■ Καμία (44.83%)

Απόψεις για την πλατεία Βαρβακείου

■ αρνητική (40%) ■ πολύ αρνητική (28.57%)
■ ουδέτερη (31.43%)

1.5.4 4^ο REPORT Οραματισμός-Εργαστήριο πολιτών

Το δεύτερο εργαστήριο πολιτών, πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο του 2015 στη Στοά Βαρβακείου Λαχαναγοράς, για την ανταλλαγή ιδεών και προτάσεων σχετικά με το μέλλον της πλατείας Βαρβακείου. Όπως αναφέρεται:

Στο εργαστήριο πολιτών έχουν προσκληθεί άνθρωποι και φορείς που σχετίζονται με την πλατεία - κάτοικοι, εργαζόμενοι, επισκέπτες, αλλά και εκπρόσωποι των αρχών, επιστήμονες και επαγγελματίες με σχετικά γνωστικά αντικείμενα προκειμένου να αλληλεπιδράσουν μεταξύ τους και να αναπτύξουν από κοινού ιδέες και προτάσεις για την ανάπλαση της πλατείας.¹⁰

Αξιοποιώντας τα ζητήματα που αναδείχτηκαν κατά το 1ο Εργαστήριο Πολιτών και τις ανάγκες που καταγράφηκαν από σειρά συνεντεύξεων και ερωτηματολογίων που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή, οι συμμετέχοντες καλούνται να προτείνουν και να επεξεργαστούν σε θεματικές ομάδες, ιδέες και λύσεις για την πλατεία.

Παρά τις πρακτικές δυσκολίες φυσικής παρουσίας στο εργαστήριο πολλών εκ των ανθρώπων που εργάζονται από τα χαράματα στη Βαρβάκειο αγορά, οι απόψεις και οι προτάσεις τους έχουν καταγραφεί μέσα από σειρά συνεντεύξεων και ερωτηματολογίων στην περιοχή και διαμορφώνουν το σχεδιασμό του εργαστηρίου.¹¹

Στην ερώτηση για την Ιδανική πλατεία Βαρβακείου για τους συμμετέχοντες, προέκυψαν 6 προτάσεις:

1. Εσωτερικός / εξωτερικός χώρος για επίλυση προβλημάτων
2. Κόμβος - Κέντρο Γνώσης για την τροφή
3. Διεθνές Εκθεσιακό και Πολιτιστικό Κέντρο
4. Φυτεμένο Πράσινο Δώμα
5. Χώρος για ποδήλατα και skate
6. Κανονισμός Λειτουργίας

Με πιο δημοφιλείς από αυτές την δεύτερη, την τέταρτη και την έκτη.

Επίσης, σύμφωνα με πληροφορίες που δόθηκαν από συμμετέχον στο εργαστήριο και συντονιστή, ενδιαφέρον έχει το πώς στο τελευταίο εργαστήριο επιδιώχθηκε να συμμετέχει περισσότερος κόσμος από την περιοχή. Συγκεκριμένα, φωτογράφισαν ενδιαφερόμενους με την πρόσκληση για το εργαστήριο και την ημέρα του εργαστηρίου θα είχαν τη δυνατότητα να παραλάβουν την εκτυπωμένη φωτογραφία τους, με αυτόν τον τρόπο όσοι

¹⁰ 4ο REPORT

¹¹ Ο.π

ήθελα την φωτογραφία τους «θα αναγκάζονταν» και να περάσουν από το εργαστήριο και πιθανά να συμμετάσχουν κιόλας.

Σύνθεση συμμετεχόντων εργαστηρίου

Πηγή: 4ο REPORT
Οραματισμός-Εργαστήριο
πολιτών

1.5.3 Και μετά;

Με το πέρας του εργαστηρίου ειδικών και των δύο εργαστηρίων πολιτών, πλησίασαν οι καλοκαιρινές διακοπές και τελείωνε η χρηματοδότηση του προγράμματος, με αποτέλεσμα να μην πραγματοποιηθεί ποτέ το τελευταίο εργαστήριο πολιτών.

Ωστόσο, τα αποτελέσματα και οι προτάσεις που προέκυψαν από τα εργαστήρια, βρίσκονται στα χέρια του Δήμου, όπου οι αρχές του είναι πλήρως ενήμερες καθώς συμμετείχαν εκπρόσωποί του και στις διαδικασίες.

Σήμερα, δύο χρόνια μετά, καμία από τις προτάσεις του εργαστηρίου δεν υλοποιήθηκε, αντίθετα, τον Ιανουάριο του 2015, δημοσιεύτηκαν οι αποφάσεις με ΑΔΑ ΩΨΔΥ469ΗΕΦ-ΥΜΔ και ΑΔΑ 7Ρ2Λ469ΗΕΦ-Θ51, αποδοχής ανάθεσης της υλοποίησης του έργου "1η ΜΕΛΕΤΗ ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΑΓΟΡΑ ΑΘΗΝΩΝ" στην εταιρία AMBIO A.E και του έργου "2η ΜΕΛΕΤΗ ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΑΓΟΡΑ ΑΘΗΝΩΝ" στην εταιρία NOVALIS E.Π.Ε. Σήμερα, τον Ιανουάριο του 2017, με απόφαση ανάληψης υποχρέωσης εγκρίθηκε η δέσμευση πίστωσης ύψους 210.800,00 € για την ανάγκη υλοποίησης της Προγραμματικής Σύμβασης ,μεταξύ του Δήμου Αθηναίων και της Ανώνυμης Εταιρείας με την επωνυμία «Οργανισμός Κεντρικών Αγορών και Αλιείας Α.Ε. με αντικείμενο την καταγραφή ,έλεγχο της υφιστάμενης

κατάστασης και καθορισμός παραμέτρων ανάπτυξης της Κεντρικής Δημοτικής Αγοράς Αθηνών- Βαρβακείου Οπωραγοράς συμπεριλαμβανομένης της πλατείας.»

Σε καμία από τις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν δεν έχουν αξιοποιηθεί με κάποιον τρόπο τα αποτελέσματα των εργαστηρίων, αλλά αντίθετα πρόκειται για διαδικασίες οι οποίες δεν είναι γνωστές στο ευρύ κοινό, ενώ συνοδεύονται από φήμες μετακίνησης της Βαρβακείου Αγοράς.

1.6 Συμπεράσματα/Προτάσεις/ Ερωτήματα

Μέσα από τα εργαστήρια που πραγματοποιήθηκαν, φάνηκαν κάποιες από τις αδυναμίες και τα εμπόδια που εντοπίζονται σε συμμετοχικές διαδικασίες.

Αυτά σχετίζονται τόσο με την αδυναμία της αντιπροσωπευτικής συμμετοχής των πραγματικά ενδιαφερόμενων, οι οποίοι μέσα από τον φόβο της ταυτότητας τους (π.χ. φύλο, ηλικία, φυλή, τάξη, γνωστικό επίπεδο) ή λόγω πραγματικών και υλικών αδυναμιών συμμετοχής, όπως η έλλειψη χρόνου και η κούραση, οδηγούν στο να απέχουν απ αυτές τις διαδικασίες. Ταυτόχρονα, φαίνεται πως οι πολίτες είναι δύσπιστοι γ' αυτού του είδους τις διαδικασίες, για το κατά πόσο θα υλοποιηθούν και αν έχει κάποιο νόημα να αφιερώσουν το χρόνο τους.

Δυστυχώς στο συγκεκριμένο παράδειγμα η οποιαδήποτε αμφισβήτηση από πλευράς των πολιτών βγήκε αληθινή. Ο Δήμος συμμετείχε και στήριξε το πρόγραμμα, το όνομά του βρίσκεται στα τεύχη με τα αποτελέσματα, αλλά επέλεξε να τα αγνοήσει.

Θα είναι υπερβολή άραγε να πούμε ότι η διαδικασία χρησιμοποιήθηκε από τον Δήμο για να φανεί κοντά στον πολίτη και ότι ενδιαφέρεται για τις απόψεις του; Στην πράξη όμως τι κάνει;

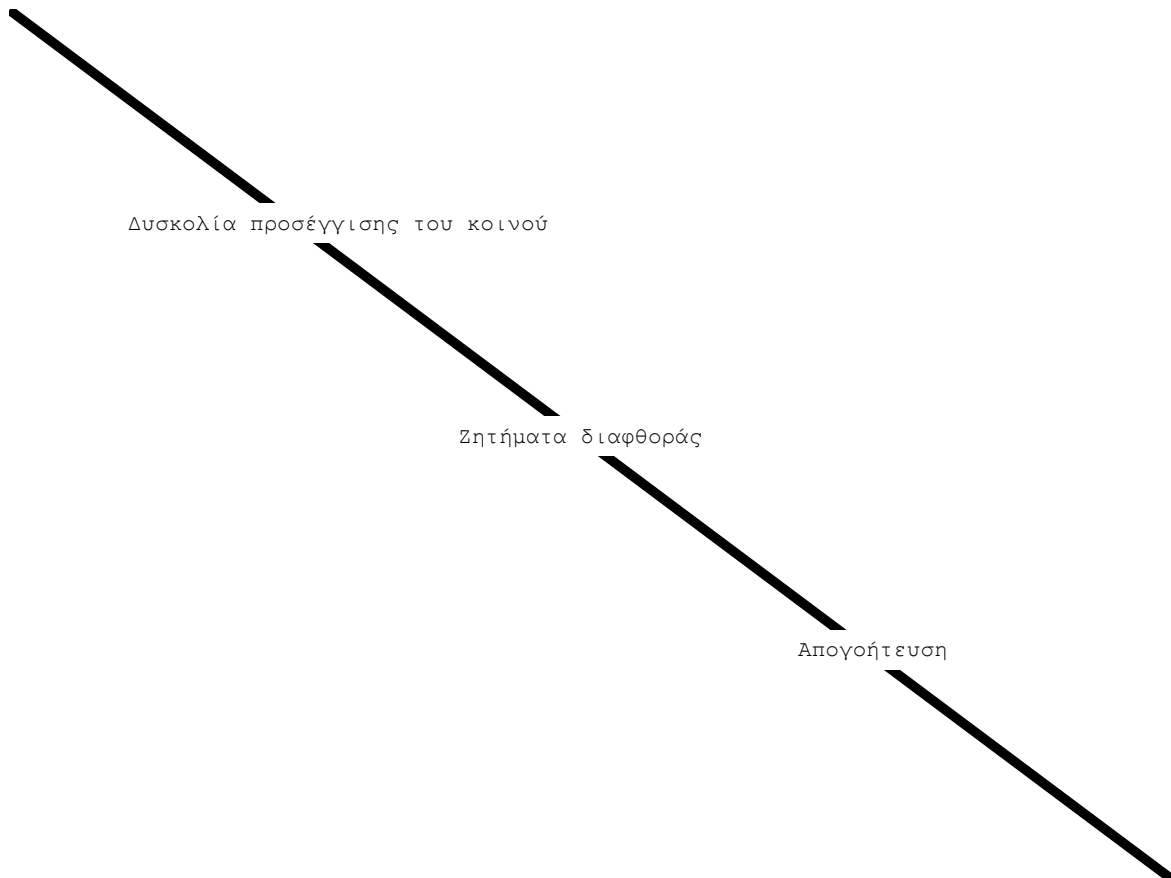
Το εργαστήριο απ' όσο φάνηκε και από τα στατιστικά στοιχεία δεν μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό των απόψεων των πραγματικά ενδιαφερόμενων. Η προηγούμενη διατύπωση, προκύπτει από το γεγονός ότι αυτοί οι ενδιαφερόμενοι δυσκολεύονται να πεισθούν για τις δυνατότητες τους και η στάση των αρμόδιων αρχών δεν βοηθάει σε αυτό. Πρώτα χρειάζεται να κερδηθεί η εμπιστοσύνη στο ότι όντως αυτές οι φωνές και απόψεις των κατοίκων των πόλεων μπορούν να πάρουν σάρκα και οστά και στη συνέχεια θα κερδηθεί ο κόσμος που θα συμμετάσχει, θα αρχίσει να πιστεύει και να διεκδικεί. Διαφορετικά, οι πολίτες θα βρίσκουν άλλες διεξόδους ικανοποίησης των αναγκών τους, όπως στην περίπτωση του Πάρκου Ναυαρίνου και θα πορεύονται με πλήρη και δικαιολογημένη αμφισβήτηση των αρχών του κράτους που δεν ικανοποίησε τις μέχρι τώρα ανάγκες τους, αλλά τις ανάγκες εργολάβων και συμφερόντων.

Η συμμετοχή συνολικότερα ως διαδικασία, εμπεριέχει ορισμένες φορές πράξεις και διαδικασίες στις οποίες δεν μπορούμε να αντιταχούμε. Ορισμένες από αυτές, όπως η ανταλλαγή γνώσεων και η διαπραγμάτευση των σχέσεων εξουσίας, μπορεί να είναι μέρος της καθημερινής μας ζωής.¹² Ταυτόχρονα, ο πολιτικός ακτιβισμός ή η εμπλοκή σε κοινωνικά κινήματα,

¹² Cooke & Kothari, 2001

έχουν να κάνουν με τις καθημερινές προκλήσεις και τις δομικές καταπιέσεις και αδικίες στο εσωτερικό των κοινωνιών και μπορούν να προκύψουν ως μη προκαθορισμένες συνέπειες της ίδιας της διαδικασίας της συμμετοχής.¹³

Ωστόσο, υπάρχει η περίπτωση που οι παραπάνω διαδικασίες μπορούν τόσο να κρύψουν όσο και να ενισχύσουν καταπιέσεις και αδικίες σε διάφορες εκδηλώσεις τους, δεδομένου ότι οι αρθρώσεις της εξουσίας είναι πολύ συχνά λιγότερο ορατές, καθώς έχουν ενσωματωθεί στις κοινωνικές και πολιτισμικές πρακτικές.

Εικόνα 1: Διάγραμμα της εξελικτικής πορείας της συμμετοχής στο εργαστήριο, Ιδία Επεξεργασία

Σίγουρα η ανάγκη για θεσμοθέτηση και προστασία της ενεργού συμμετοχής των πολιτών είναι μεγάλη, ωστόσο τα ζητήματα της διαφθοράς, των σχέσεων εξουσίας και της εξυπηρέτησης συμφερόντων των ελίτ είναι πολύ δύσκολο έως αδύνατο να αντιμετωπιστούν με κάποιον τρόπο.

Τίθενται λοιπόν τα ερωτήματα, αν στο υπάρχον σύστημα μπορούν όντως να εξυπηρετηθούν επαρκώς οι ανάγκες των πολιτών μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες, αν όντως μπορούν να υπάρξουν αποτελεσματικές διαδικασίες που θα μπορούν να συμπεριλάβουν τις φωνές των πιο αδύναμων και που θα

¹³ Cooke & Kothari, 2001, Williams, 2004

υπάρχει ισορροπία στα συμφέροντα που εκφράζονται. Αν ναι, πέρα από τα διεκδικητικά κινήματα που ξεκίνησαν από τη βάση και τους πολίτες στις γειτονιές τους, ποιος είναι ο τρόπος που θα ξεπεραστούν τα παραπάνω εμπόδια;

Βιβλιογραφία

Εενόγλωσση

Arnstein, S. R. (1969) «A ladder of citizen participation.» *Journal of the American Institute of planners*, 35(4), 216-224.

Cooke, B. and Kothari, U. (2001) «The case of Participation as Tyranny» in Cooke, B. and Kothari, U. (eds.) *Participation: The New Tyranny?* London: Zed Books

Cornwall, A. (2002) «Making spaces, changing places: situating participation in development», Brighton: Institute of Development Studies

Cornwall, A. (2008) ``Unpacking 'Participation': models, meanings and practices''. *Community Development Journal*, 43(3), 269-283

Eizaguirre, S., Pradel, M., Terrones, A., Martinez-Celorio, X., & García, M. (2012). «Multilevel governance and social cohesion: Bringing back conflict in citizenship practices.» *Urban Studies*, 49(9), 1999-2016.

Pateman C. (1970) «Participation and Democratic Theory». London etc.: Cambridge University Press

Williams, G. (2004). «Evaluating participatory development: tyranny, power and (re) politicisation.» *Third world quarterly*, 25(3), 557-578.

Ελληνική

Βρυχέα Α., Κατερίνη Τ., Μαλασπίνας Δ., (1984) (α) «Για τον παλιό προσφυγικό συνοικισμό στη Θήβα: Εναλλακτική πρόταση ανάπλασης», 2ο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την καταπολέμηση της φτώχειας, Δήμος Θηβαίων, Αστική Εταιρεία Συμμετοχικού Σχεδιασμού, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής Οικιστικής Ανάπτυξης (ΔΕΠΟΑΘ)

Βρυχέα Α., Κατερίνη Τ., Μαλασπίνας Δ. (1984) (β) «Καταγραφή της καθημερινής ζωής μέσα από το χώρο : αποτύπωση του παλιού προσφυγικού συνοικισμού στη Θήβα», Δήμος Θηβαίων, Αστική Εταιρεία Συμμετοχικού Σχεδιασμού, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής Οικιστικής Ανάπτυξης (ΔΕΠΟΑΘ)

Βρυχέα Α., Κατερίνη Τ., Μαλασπίνας Δ. (1988), (β) «Συμμετοχικός σχεδιασμός: δύο χρόνια δράσης στον προσφυγικό συνοικισμό της Θήβας», 2ο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την καταπολέμηση της φτώχειας, Δήμος Θηβαίων, Αστική Εταιρεία Συμμετοχικού Σχεδιασμού, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής Οικιστικής Ανάπτυξης (ΔΕΠΟΑΘ)

Harvest Report: "Experts' Workshop", Πεδίο_Αγορά, (2014), «Τι έχει συμβεί στο συμμετοχικό σχεδιασμό στην Ελλάδα;», Αθήνα, τεύχος αποτελεσμάτων εργαστηρίου, Διαθέσιμο στο: https://issuu.com/placeidentitygr/docs/report_xws, τελευταία πρόσβαση 15/5/2017

Harvest Report: 1ο Εργαστήριο Πολιτών, Πεδίο_Αγορά, (2014), «Συζητάμε για το μέλλον της Πλατείας Βαρβακείου», Αθήνα, τεύχος αποτελεσμάτων εργαστηρίου, Διαθέσιμο στο: https://issuu.com/placeidentitygr/docs/report_cws1, τελευταία πρόσβαση 15/5/2017

Harvest Report: 2ο Εργαστήριο Πολιτών, Πεδίο_Αγορά, (2015), «Ιδέες και προτάσεις για την Πλατεία Βαρβακείου», Αθήνα, τεύχος αποτελεσμάτων εργαστηρίου, Διαθέσιμο στο: https://issuu.com/placeidentitygr/docs/report_cws2, τελευταία πρόσβαση 20/5/2017

Σρατηγέα, Α., (2015), «Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού.» Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα (Πρόγραμμα Κάλιππος)

Θεσμικά κείμενα

N.1337/83 «Επέκταση των πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές ρυθμίσεις», ΦΕΚ 33/Α/83

N.2690/1999 «Κύρωση του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας και άλλες διατάξεις» ΦΕΚ 45/Α/99

N. 3422/2005 «Κύρωση της Σύμβασης για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα» ΦΕΚ 303/Α/2005

N.3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης» ΦΕΚ 87/Α/2010

ΟΔΗΓΙΑ 2003/4/ΕΚ «για την πρόσβαση του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες και για την κατάργηση της οδηγίας 90/313/ΕΟΚ του Συμβουλίου»

ΟΔΗΓΙΑ 2003/35/ΕΚ «σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον και με την τροποποίηση όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, των οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου»

Διαδικτυακοί τόποι

Διαύγεια, Διαθέσιμο στο: <https://diavgeia.gov.gr/>, τελευταία πρόσβαση 24/06/2017

Πεδίο_Αγορά, Διαθέσιμο στο: <http://pedio-agora.gr/>, τελευταία πρόσβαση 20/06/2017

συνΑθηνά, Διαθέσιμο στο: <http://www.synathina.gr/el/>, τελευταία πρόσβαση 10/06/2017

cityofathens, Διαθέσιμο στο: <https://www.cityofathens.gr/>, τελευταία πρόσβαση 20/06/2017

ΥπερΔιαύγεια, Διαθέσιμο στο: <https://yperdiavgeia.gr/>, τελευταία πρόσβαση 24/06/2017

Ένα πείραμα συμμετοχικού
σχεδιασμού

Συνεργασία παντοπωλείων στον Άγιο
Παντελεήμονα

Μουντανέα Κυριακή

Ιούνιος 2017

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	2
1. Τεκμηρίωση του θέματος.....	3
1.1. Η κατοικία ως κινητήρια δύναμη ζωτικότητας της περιοχής του Αγίου Παντελεήμονα.....	3
1.2. Η συμμετοχή ως εργαλείο χωρικού σχεδιασμού.....	4
2. Μια αφήγηση της προσέγγισης των κατοίκων.....	7
2.1. Φορείς και πρόσωπα.....	7
2.2. Συλλογή - Αναδιαμόρφωση - Συλλογή -	10
3. Ένα υποθετικό εργαστήριο.....	13
3.1. Επικοινωνία και μέθοδος.....	13
3.2. Δομή εργαστηρίου.....	15
4. Αντί συμπερασμάτων.....	17
5. Επίλογος.....	18

Εισαγωγή

Το θέμα της εργασίας είναι ο σχεδιασμός και η διερεύνηση της υλοποίησης ενός συμμετοχικού εργαστηρίου στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα. Το εργαστήριο αφορά στη δημιουργία μιας συνεργασίας μεταξύ παντοπωλείων και εστιατορίων της περιοχής, που αποτελούν κυρίαρχη δραστηριότητα των νέων κατοίκων της και εκφραστικό στοιχείο της πολυπολιτισμικής της διάστασης. Η διαδικασία, από το σχεδιασμό μέχρι την ενδεχόμενη υλοποίηση, έχει πειραματικό χαρακτήρα, καθώς εντάσσεται στο ερευνητικό πλαίσιο ανάλυσης των συγκρουσιακών δυνάμεων της περιοχής με στόχο την ενδυνάμωση της γειτονιάς μέσω της συσπείρωσης των διαφορετικών ανθρώπων της. Βασίζεται κυρίως σε έρευνα πεδίου, υποστηριζόμενη από θεωρητικές και βιβλιογραφικές αναζητήσεις, και διαμορφώνεται σε ένα πλαίσιο μεταβαλλόμενο, λαμβάνοντας υπόψη τις όποιες εξελίξεις καταγράφονται στην έρευνα.

1. Τεκμηρίωση του θέματος

1.1. Η κατοικία ως κινητήρια δύναμη ζωτικότητας της περιοχής του Αγίου Παντελεήμονα

Η έρευνα που έγινε στην περιοχή από τη γράφουσα με τίτλο «Η κατοικία ως κινητήρια δύναμη ζωτικότητας της περιοχής του Αγίου Παντελεήμονα», στα πλαίσια του μαθήματος «Το ζήτημα της μεθοδολογίας και της θεωρίας στο σχεδιασμό του χώρου» (Φεβρουάριος 2017), για το ρόλο της κατοικίας στη διατήρηση της ζωντάνιας της περιοχής, φανέρωσε μια δυναμική που πηγάζει από τους νέους κατοίκους διαφορετικών προελεύσεων και πολιτισμών και μένει ανεκμετάλλευτη. Η δυναμική αυτή σχετίζεται με τον χαρακτήρα της ως περιοχή κατοικίας –ο οποίος δεν έχει εξαφανιστεί αλλά έχει μετασηματιστεί– και από τις σχέσεις αλληλοτροφοδότησης που υπάρχουν μεταξύ της κατοικίας και άλλων δραστηριοτήτων. Δύο σημεία από την προηγούμενη εργασία χρησιμοποιούνται εδώ ως κεντρικά, ώστε το πείραμα του συμμετοχικού σχεδιασμού να αποκτήσει σχεδιαστική ή και πραγματική υπόσταση πάνω στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα αναδεικνύοντας αυτή τη δυναμική του νέου τοπίου κατοίκησης. Αυτά είναι:

- Η κυρίαρχη δραστηριότητα μεταξύ των σχετιζόμενων με την κατοικία φάνηκε να είναι το εμπόριο τροφίμων, κυρίως μέσα από μικρά παντοπωλεία, τα οποία ανήκουν τόσο σε Έλληνες όσο και σε αλλοδαπούς διαφορετικών εθνικοτήτων (Αφγανοί, Αφρικανοί κ.α.). Τα παντοπωλεία της περιοχής μπορούν να αναγνωστούν με δύο τρόπους. Αφενός ως πυκνωτές στη μικρή εμβέλεια της γειτονιάς που απευθύνονται και αφετέρου ως εκφράσεις των διαφορετικών πολιτισμών των ιδιοκτητών τους, μέσω των προϊόντων ξένης προέλευσης που διαθέτουν. Είναι δηλαδή κεντρικό σημείο έκφρασης της πολυπολιτισμικότητας στην περιοχή, μιας αναξιοποίητης δυναμικής που προσδίδουν στον Άγιο Παντελεήμονα οι νέοι του κάτοικοι. Επιλέγεται λοιπόν η πολυπολιτισμικότητα με κύριους εκφραστές της τα μικρά παντοπωλεία, ως κεντρικό θέμα του πειράματος του συμμετοχικού.
- Η περιοχή χαρακτηρίζεται από πολλές αντιφάσεις που συχνά οδηγούν σε συγκρούσεις και αποκλεισμούς. Ωστόσο η κατοικία, μαζί με τις μικρές τοπικές επιχειρήσεις με τις οποίες σχετίζεται μέσω των ιδιοκτητών-κατοίκων της περιοχής αλλά και του καταναλωτικού κοινού της γειτονιάς, συμβάλλει στη διατήρηση σχέσεων μεταξύ των κατοίκων στο μικρό εύρος εξυπηρέτησεων αυτών των καταστημάτων, ακόμα και μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Η απουσία όμως γενικής συνοχής στη γειτονιά είναι εμφανής από την πληθώρα ομοειδών καταστημάτων που επιβιώνουν σε ένα κλίμα ανταγωνισμών. Γι' αυτό το λόγο τίθεται το ζήτημα της συσπείρωσης των επιμέρους «μικρών γειτονιών».

Μέσα από το πείραμα του συμμετοχικού, η εργασία θα προσπαθήσει να εξετάσει εάν υπάρχουν δυνατότητες συσπείρωσης στην περιοχή και να εντοπίσει ίσως τα προβλήματα και τα εμπόδια που συναντά ένα εγχείρημα αντίθετων δυνάμεων από αυτές που κυριαρχούν στον συγκεκριμένο χώρο.

Υπό το πρίσμα των παραπάνω λοιπόν προτείνεται ο σχεδιασμός και η απόπειρα υλοποίησης ενός εργαστηρίου μεταξύ ενδιαφερόμενων ιδιοκτητών παντοπωλείων και παράλληλα κατοίκων της περιοχής, με σκοπό τη διερεύνηση ενδεχόμενης συνεργασίας μεταξύ τους. Γενικότερο στόχο αποτελεί η συσπείρωση των μονάδων και η έκφραση του νέου πολυπολιτισμικού τοπίου ως εργαλείο ανάπτυξης της περιοχής, σε αντίθεση με την έως τώρα προβολή του, από το κυρίαρχο λόγο, ως στοιχείο υποβάθμισης.

1.2. Η συμμετοχή ως εργαλείο χωρικού σχεδιασμού

Στις επόμενες γραμμές γίνεται μια προσπάθεια σαφέστερου ορισμού του κεντρικού θέματος, εστιάζοντας στην ιδέα της συμμετοχής, στους στόχους της εργασίας, αλλά και στις προκλήσεις που αυτή εξαρχής καλείται να αντιμετωπίσει. Η περιγραφή και η ανάπτυξη της έρευνας γίνεται σε χρόνο παροντικό, καθώς πρόκειται για μια πειραματική διαδικασία που βρίσκεται σε εξέλιξη και που, λόγω της εμπλοκής της με τους ανθρώπους και το φυσικό χώρο δραστηριοποίησής τους, ξεφεύγοντας από το πιο περιορισμένο πεδίο της θεωρίας, εμπεριέχει την «επισφάλεια» των εκάστοτε αποτελεσμάτων. Με μεγαλύτερη σιγουριά πρόκειται να διατυπωθούν προβληματισμοί και νέα ερωτήματα, παρά να παγιωθούν θέσεις για την πολυδιάστατη αυτή γειτονιά που τίθεται στο κέντρο της έρευνας.

Εκκινώντας με την έννοια της συμμετοχής, μια έννοια που έχει απασχολήσει έντονα τις τελευταίες δεκαετίες τη θεωρία αλλά και την πρακτική του σχεδιασμού, δεν μπορεί να γίνει αναφορά σε έναν σαφή ορισμό που να τη συνοδεύει, ούτε και σε μοναδικές διαδικασίες και μεθόδους. Αποτελεί μια ευέλικτη έννοια σε τέτοιο βαθμό που, όπως αναφέρει και ο Cornwall, να εμπεριέχει πλέον οποιαδήποτε διαδικασία περιλαμβάνει ανθρώπους (Cornwall, 2008, σ.269). Υπάρχει μια πληθώρα βιβλιογραφίας, κυρίως ξενόγλωσσης, που αναφέρεται στα ζητήματα της συμμετοχής, από τις μεθόδους εφαρμογής της σε ένα πρόγραμμα σχεδιασμού και τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, μέχρι τον ουσιαστικό βαθμό συμμετοχής και τον αντίκτυπο στην κοινωνία (Arnstein, 1969: Renn et al., 1993: Pretty, 1994: Cornwall, 2008 κ.ά.). Συμμετοχή άλλωστε δε σημαίνει απαραίτητα σχεδιασμός, καθώς ήδη από το 1960 που άρχισε η ραγδαία διάδοσή της, αφορούσε και άλλους κλάδους, όπως την κοινωνιολογία, το μάρκετινγκ και τις πολιτικές επιστήμες (Στρατηγέα, 2015, σ.18). Συμμετοχή είναι η διαδικασία και ακόμα περισσότερο η ιδεολογική θέση πίσω από το συμμετοχικό σχεδιασμό, η οποία θέλει την αξιοποίηση της εμπειρικής γνώσης των άμεσα ενδιαφερόμενων με ένα θέμα και την εφαρμογή του δημοκρατικού δικαιώματός τους να μιλήσουν και να αποφασίσουν για αυτό.

Η επισκόπησή της σχετικής βιβλιογραφίας είναι χρήσιμη για το σχεδιασμό μιας τέτοιας ιδέας, όπως δηλαδή στην παρούσα εργασία, καθώς συχνά η θεωρία στηρίζεται σε υλοποιημένα παραδείγματα. Το μοναδικό ίσως υλοποιημένο σε ελληνικό έδαφος παράδειγμα, που είναι η ανάπτυξη του προσφυγικού συνοικισμού της Θήβας (1984-1992) από την Άννη Βρυχεία και τη μελετητική της ομάδα, και κυρίως η μετέπειτα κριτική του αποτίμησή, προσφέρουν επίσης χρήσιμα στοιχεία στην έρευνα. Η ανάγνωση της θεωρίας γίνεται με τρόπο που να συνομιλεί με ζητήματα που απασχολούν την έρευνα και προκύπτουν από το συγκεκριμένο θέμα της συνεργασίας μικροεπιχειρηματιών-κατοίκων, ως επί το πλείστον μεταναστών.

Από τις διάφορες λοιπόν προσεγγίσεις που έχουν γίνει πάνω στις συμμετοχικές διαδικασίες, εκείνες της Moser και του Pretty αντιπροσωπεύουν καλύτερα το θέμα της παρούσας εργασίας (Στρατηγέα, 2015, σ.42,σ.59). Πρόκειται για τη διάκριση της συμμετοχής σε μέσο (παθητική συμμετοχή, προσανατολισμένη στο αποτέλεσμα) ή σε σκοπό (ενεργητική συμμετοχή, προσανατολισμένη στη διαδικασία), δηλαδή την αξιοποίησή της ως εργαλείο για την επίτευξη αποτελεσμάτων στην πρώτη περίπτωση και την αντιμετώπισή της σαν μια επιθυμητή συνθήκη, μια μέθοδο συνεργασίας και συσπείρωσης των ατόμων, στη δεύτερη. Παρόλο που οι δύο προσεγγίσεις (μέσο-σκοπός) δεν είναι αντίθετες και άμεσα διακριτές και συνεπώς μπορούν να συνυπάρχουν σε μια συμμετοχική προσπάθεια, στη συγκεκριμένη περίπτωση η συμμετοχή έχει επιλεγεί κυρίως ως σκοπός προς την επίτευξη της δικτύωσης των ανθρώπων της γειτονιάς σε έναν άξονα αποδοχής των διαφορετικοτήτων και άμβλυνσης των συγκρούσεων. Οι θεωρήσεις του Cary συνηγορούν επίσης προς αυτήν την κατεύθυνση, καθώς αντιλαμβάνεται τη συμμετοχή ως «τον θεμέλιο λίθο της διαδικασίας ανάπτυξης/ενδυνάμωσης των τοπικών κοινωνιών» (Στρατηγέα, 2015, σ.43). Ο στόχος του εργαστηρίου είναι πρωτίστως να δικτυώσει τους μικροεπιχειρηματίες της περιοχής και να δημιουργήσει ένα έδαφος συνεργασίας και θετικής αλληλεπίδρασης και δευτερευόντως να οδηγήσει στην υλοποίηση μιας συνεργατικής δομής.

Πηγή: Moser και Pretty (Στρατηγέα, 2015) - ίδια επεξεργασία

Εικόνα 1: Ένας ορισμός της συμμετοχής

Επειδή όμως ο χρόνος και τα μέσα της παρούσας εργασίας δεν αρκούν για την ολοκλήρωση μιας τέτοιας διαδικασίας, δίνεται έμφαση σε ένα πρώτο απαραίτητο στάδιο αυτής, που είναι η διερεύνηση του βαθμού στον οποίο θα ήταν εφικτή η συσπείρωση και η ενδυνάμωση των μονάδων μέσω της συνεργασίας. Επιχειρώντας λοιπόν έναν πιο αντιπροσωπευτικό ορισμό του θέματος, από τον οποίο ξεκινά και η ανάπτυξη της έρευνας, αυτός θα μπορούσε να είναι ο σχεδιασμός και η υλοποίηση ενός συμμετοχικού εργαστηρίου διερεύνησης πρότασης σχεδιασμού. Απλούστερα, απαντήσεις στην ερώτηση: Μπορούν τα παντοπωλεία να συνεργαστούν ώστε να δημιουργηθεί κάτι που θα εκφράζει την πολιτισμική ποικιλομορφία της περιοχής;

Για την επίτευξη των παραπάνω, επιχειρείται ο σχεδιασμός και η διαμόρφωση του εν λόγω εργαστηρίου μέσα από μια συνεχώς μεταβαλλόμενη και εξαρτώμενη από τα σταδιακά αποτελέσματα διαδικασία έρευνας στο πεδίο και αλληλεπίδρασης με ανθρώπους που θα μπορούν να συμμετέχουν ή να προωθήσουν την προσπάθεια. Έτσι, κατά τη διάρκεια της έρευνας για την υλοποίηση του εργαστηρίου, προκύπτουν από το συγκεκριμένο χωρικό και χρονικό κοινωνικό πλαίσιο νέα ερευνητικά ερωτήματα, καθώς και σχετικές(προσεγγιστικές) απαντήσεις πάνω σε ζητήματα που απασχολούν τη θεωρία της συμμετοχής.

Οι πρώτοι προβληματισμοί διαμορφώνονται ωστόσο πριν την έξοδο στο φυσικό χώρο και σχετίζονται με την ίδια την ιδέα αλλά και τις συνθήκες (χώρος-χρόνος) υλοποίησής της. Σε μια περίοδο κρίσης, αρχικά οικονομικής και κατ' επέκταση κοινωνικής και ανθρωπιστικής, γεννιέται το βασικό ερώτημα σχετικά με τον «χώρο» που απομένει μέσα σε αυτά τα πλαίσια για πειραματισμούς, ιδίως όταν αυτοί εμπλέκουν ανθρώπους άμεσα επηρεασμένους από τις προαναφερόμενες καταστάσεις (χαμηλά οικονομικά στρώματα, μετανάστες). Η συνθήκη της κρίσης αντιμετωπίζεται συχνά και ως ακλόνητο εμπόδιο, όπως από τον Βασενχόβεν (2011) που της αποδίδει τέτοιες δυνάμεις ώστε να καταστά τη συμμετοχή μια ουτοπική διαδικασία, λόγω του βίαιου κλίματος αντιπαραθέσεων και ανομίας που πυροδοτεί. Ωστόσο αυτό δεν αποκλείει απαραίτητα την αξία της προσπάθειας, όπως υποστηρίζεται στην παρούσα εργασία και όπως ο ίδιος στη συνέχεια επισημαίνει. Η πληθυσμιακή ομάδα στην οποία στοχεύει το εργαστήριο είναι η ίδια μια από τις προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η έρευνα, αφενός λόγω της δύσκολης οικονομικής κατάστασης που δεν αφήνει περιθώρια ανάληψης ευθύνης για κάτι νέο και αφετέρου λόγω της εθνοτικής διαφοροποίησης και της συνθήκης της μετανάστευσης που προσδίδει στο άτομο πολύ χαμηλότερο βαθμό αυτοπεποίθησης ως προς την συμμετοχή στα κοινά, ακόμα και εάν είναι άμεσα ενδιαφερόμενο για το πρόγραμμα. Η αίσθηση ότι κάποιος δεν ανήκει στην κοινότητα, η ανασφάλεια απέναντι σε πιο ισχυρές ομάδες της περιοχής και ο φόβος του αντίκτυπου που μπορεί να έχει μια προσπάθεια αντιτιθέμενη ίσως σε αυτές, είναι μία από τις συνηθισμένες αιτίες μη συμμετοχής των ενδιαφερόμενων ατόμων σε σχεδιαστικές διαδικασίες (Cornwall, 2008, σ.279).

Ένας ακόμη αρχικός προβληματισμός αφορά το γεγονός πως προτείνεται μια συνεργασία σε ανθρώπους ώστε να την υλοποιήσουν «μόνοι» τους, κάτι που παραπέμπει περισσότερο σε μια αυθόρμητη κίνηση «από κάτω», όπως η δημιουργία του πάρκου Ναυαρίνου στα Εξάρχεια που μελετάται στη συνέχεια του παρόντος τεύχους (Παπαδάκη Ήρα). Υπάρχει συνεπώς μια σύγχυση σχετικά με την κατεύθυνση της πληροφορίας και της λήψης των αποφάσεων: από πάνω προς τα κάτω ή το αντίστροφο; Γενικότερα, η μεταφορά των επιδιώξεων που ο σχεδιασμός έχει ορίσει προς τους συμμετέχοντες στο πρόγραμμα, είναι κάτι παραπάνω από δύσκολη στην περίπτωση της επινόησης μιας ιδέας από τους «πάνω» για τους «κάτω», καθώς οι χώροι που δημιουργούνται αυθόρμητα από μια γειτονιά ή μια ομάδα ατόμων με κοινούς σκοπούς, έχουν εξαρχής πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά από μια προσπάθεια συμμετοχικής διερεύνησης μιας πρότασης προς αυτούς (Cornwall, 2008, σ.275). Η διαδικασία που προτείνεται εδώ μπορεί καλύτερα να χαρακτηριστεί ως «από μέσα» και η κίνηση των ιδεών να είναι αμφίδρομη. Τόσο από την ειδική προς την μη ειδική πλευρά, όσο και το αντίστροφο. Η αποτίμηση της συμμετοχικής ανάπλασης του προσφυγικού συνοικισμού της Θήβας ανέδειξε ένα σχετικό ζήτημα, καθώς όπως αναφέρει κάτοικος που συμμετείχε στο πρόγραμμα, πολλοί περίμεναν από τους ειδικούς να τους παρέχουν υπηρεσίες ακριβώς σαν να ήταν «πελάτες τους» (Γρηγοριάδης, 2011, σ.58). Η πρόκληση λοιπόν είναι η διαμόρφωση του εργαστηρίου με τέτοιο τρόπο ώστε να ενεργοποιηθεί, εφόσον υπάρχει η σχετική προθυμία από την πλευρά τους, η ουσιαστική συμμετοχή των κατοίκων-μικροεπιχειρηματιών και η διαδικασία να κινηθεί όσο το δυνατό πιο αμφίρροπα.

Τέλος, η συνθήκη της συναναστροφής και συμπερίληψης των κατοίκων φέρνει συνεχώς νέα δεδομένα στο πεδίο της έρευνας, καμιά φορά και απρόβλεπτα, και ενδεχομένως τελικά να μην οδηγήσει στο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της δικτύωσης. Το αποτέλεσμα και σε αυτήν την περίπτωση

όμως δε θα είναι αμελητέο, καθώς θα έχουν εντοπιστεί «από μέσα» λόγοι για τους οποίους η συμμετοχική θεωρία αποτελεί ένα δύσκολο πεδίο ρεαλιστικής και ουσιαστικής εφαρμογής ιδεών. Η συνειδητή επιλογή των ανθρώπων να μην συμμετέχουν πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη για την εξέλιξη της έρευνας και να μην αντιμετωπιστεί σαν αποτυχία του πειράματος. Όπως αναφέρει και ο Oakley για αντίστοιχα πειράματα εμπλοκής αγροτικών πληθυσμών του Τρίτου Κόσμου στο σχεδιασμό, πρέπει να εντοπίζονται οι δυνάμεις που αποκλείουν αυτούς τους ανθρώπους από τη συμμετοχή και να γνωρίζει κανείς πως το καθεστώς κυριαρχίας και υποταγής κάτω από το οποίο βρίσκονται, «δεν μπορεί να εξαφανιστεί εν μία νυκτί απλά και μόνο επειδή έχουμε ανακαλύψει την ιδέα της συμμετοχής» (Oakley, 1995, σ.4).

2. Μια αφήγηση της προσέγγισης των κατοίκων

2.1. Φορείς και πρόσωπα

Η έρευνα στο πεδίο ξεκίνησε με την προσέγγιση φορέων και ομάδων που δραστηριοποιούνται ήδη στην περιοχή και σχετίζονται σε έναν βαθμό με την ομάδα-στόχο του εργαστηρίου¹. Το καθεστώς φόβου και ανασφάλειας που φάνηκε στην προηγούμενη έρευνα να υπάρχει είναι ένας αποτρεπτικός ίσως παράγοντας για τη θετική ανταπόκριση μεμονωμένων ατόμων. Συνεπώς η αναζήτηση συνεργειών κρίνεται χρήσιμη σε αυτή την περίπτωση, ώστε να επιτευχθεί περισσότερη εμπιστοσύνη από τους τελικούς συμμετέχοντες που προσκαλούνται. Παράλληλα, οι ομάδες αυτές μπορούν με την εμπειρία και τη δραστηριοποίησή τους στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα, να παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες, αναδεικνύοντας παράλληλα εντυπώσεις και πρώτες όψεις αποδοχής ή απόρριψης της πρότασης του εργαστηρίου. Οι συζητήσεις με τα εν λόγω άτομα φέρνουν στο επίκεντρο της έρευνας καίρια χωρικά θέματα που βρίσκονται μέσα στο γενικότερο πλαίσιο συνθηκών του νέου τοπίου κατοίκησης, της πολυπολιτισμικότητας, της ζωντανίας και των εντάσεων.

Συγκεκριμένα, πρόταση «συνεργασίας» έγινε προς το Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών, την Κίνηση Κατοίκων 6^{ης} Δημοτικής Κοινότητας και το Πρότζεκτ Πλατεία Βικτωρίας. Οι τρεις ομάδες επιλέχθηκαν για τη σχέση τους με την περιοχή, τη δραστηριοποίηση σε ζητήματα ένταξης των μεταναστών και την αυτόνομη δράση τους σε σχέση με τα πιο παγιωμένα σε απόψεις και δυσκίνητα όργανα διοίκησης μιας περιοχής. Το Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών είναι, σύμφωνα με την ιστοσελίδα του (migrant.gr), ένα δίκτυο μεταναστευτικών οργανώσεων και κοινοτήτων που δραστηριοποιείται στους τρεις διαφορετικούς αλλά αλληλένδετους χώρους: τις κοινότητες των ίδιων των μεταναστών, την ελληνική κοινωνία και την Ελληνική Πολιτεία με τα θεσμικά όργανα και τους φορείς της. Η Κίνηση Κατοίκων 6^{ης} Δημοτικής Κοινότητας είναι, όπως αποκαλείται στον ιστότοπό της (kinisikatoikonektou.wordpress.com/) μια ανεξάρτητη και ακηδεμόνευτη συνάντηση πολιτών – κατοίκων με στόχο την αναβάθμιση της ζωής στις γειτονιές του βου Διαμερίσματος. Σημαντικό είναι πώς η Κίνηση απέκτησε το μεγαλύτερο μέρος των μελών της τον Ιανουάριο του 2009 με στόχο την αποτροπή της μετατροπής του

¹ Βλ. Παράρτημα

πάρκου στη συμβολή των οδών Κύπρου και Πατησίων σε χώρο στάθμευσης, γεγονός που τελικά επιτεύχθηκε μετά από αγώνες στην περιοχή. Πρόκειται δηλαδή για μια ομάδα που σχετίζεται με τις ιδέες της συμμετοχής και έχει και την εμπειρία της κινηματικής διεκδίκησης. Τέλος, το Πρότζεκτ Πλατεία Βικτωρίας είναι ένας καλλιτεχνικός-κοινωνικός χώρος που δημιουργήθηκε από τον καλλιτέχνη Rick Lowe στα πλαίσια της Documenta14, ένα κοινωνικό γλυπτό όπως αναφέρεται στην έκθεση (documenta14.de/gr). Ο χώρος του Πρότζεκτ φιλοξενεί εργαστήρια και δράσεις που αφορούν στο ίδιο γενικό θέμα της πολυπολιτισμικότητας και των νέων κατοίκων της περιοχής της πλατείας, η οποία ανήκει στην ευρύτερη περιοχή μελέτης της παρούσας εργασίας.

Οι εντυπώσεις από τις συζητήσεις με τα παραπάνω πρόσωπα παρατίθενται στη συνέχεια, αλλά χωρίς αναφορά σε χαρακτηριστικά στοιχεία κάθε ατόμου και της ομάδας από όπου προέρχεται, για την προστασία της ανωνυμίας τους. Η καταγραφή των παρατηρήσεων και των εντυπώσεων γίνεται σε α' πρόσωπο, με στόχο να αποδοθεί με αμεσότητα η αυθεντικότητα των συζητήσεων, εμπλέκοντας παράλληλα υπόλοιπα στοιχεία της έρευνας και της θεωρίας.

Ελπίδα

Η Α. είναι από τα πρώτα πρόσωπα στα οποία μίλησα για το πείραμα. Με δισταγμό και επιφύλαξη στην αρχή, συναντηθήκαμε κάποιες φορές στη συνέχεια, με αποτέλεσμα το εγχείρημα να της φαίνεται όλο και πιο ενδιαφέρον. Σημαντικό σημείο σύγκλισης αποτελεί το γεγονός ότι έχει επίσης εντοπίσει την ανεκμετάλλευτη δυναμική της πολυπολιτισμικής γειτονιάς. «Στο Λονδίνο, το Σόχο τους έχει κάνει πλούσιους», μου λέει, «κι εμείς εδώ κοιμόμαστε από το φόβο». Η συνεργασία παντοπωλείων της φαίνεται να μπορεί να λειτουργήσει θετικά στην περιοχή, αναγνωρίζει όμως τις τεράστιες δυσκολίες της προσπάθειας, με τη δυσμενή οικονομική κατάσταση να είναι το κύριο εμπόδιο για την επίτευξη του στόχου. Ίσως, όπως λέει η Α., η επέκταση της πρότασης και προς άλλες μικρές επιχειρήσεις που έχουν σχέση με αυτή και ενδεχομένως να βρίσκονται σε καλύτερη οικονομική κατάσταση, όπως τα εθνοτικά εστιατόρια, να έδινε περισσότερες προοπτικές στο εγχείρημα. Μου επιστρά επίσης την προσοχή στο βασικό πρόβλημα της επικοινωνίας, κυρίως λόγω γλώσσας αλλά και γενικότερα λόγω πολιτισμικών διαφορών, ώστε να μεταφερθεί με τον απλούστερο δυνατό τρόπο το θέμα και η πρόταση στους πιθανούς συμμετέχοντες. Η ελπίδα είναι ίσως το αποτέλεσμα των συναντήσεων με την Α. Μια ρομαντική ίσως έννοια, αρκετά όμως συνδεδεμένη με οτιδήποτε περιλαμβάνει τον απρόβλεπτο παράγοντα του ανθρώπου, όπως οι συμμετοχικές διαδικασίες.

Προσπάθεια

Σε ένα παρόμοιο πλαίσιο κινήθηκαν και οι συζητήσεις με την Μ., αν και αυτή τη φορά περισσότερο ρεαλιστικές ως προς το αποτέλεσμα. «Για να είμαι ειλικρινής, δεν περιμένω να βγει κάτι» μου λέει, πιστεύοντας όμως παράλληλα πως η προσπάθεια από μόνη της θα φέρει αποτελέσματα. Ξεσκεπάζει έτσι και μας φέρνει αντιμέτωπους με μία από τις προκλήσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω, που είναι η ερευνητική αξία της «αποτυχίας»

του πειράματος. Η αξία της προσπάθειας, όχι με όρους προσωπικής φιλοδοξίας και αυτοπραγμάτωσης του ερευνητή –κάτι καθόλου απίθανο να υπάρχει σε συμμετοχικές προσπάθειες– αλλά μέσα από την ανάγνωση της «πραγματικής» εικόνας του χώρου και των δυνάμεων αποκλεισμού του. Η Μ. τοποθετεί τη σημασία της προσπάθειας και σαν «κάτι ελάχιστο» που θα μείνει στην περιοχή και θα κινητοποιήσει ανθρώπους, συνομιλώντας κατά κάποιο τρόπο με την ελπίδα της Α.

Ουτοπία

Σε αντίθετα πλαίσια βρέθηκαν τα λόγια και οι εντυπώσεις της Ρ., που ήταν η πρώτη «άρνηση» που συνάντησα στην έρευνα. Η ουτοπία και το γεγονός ότι πρέπει να κάνουμε πράγματα με σίγουρο αποτέλεσμα ήταν οι βασικές της ενστάσεις. Εντυπώσεις τεκμηριωμένες απόλυτα από την εμπειρία της στην περιοχή, με καταστηματαρχες που «βγάζουν μαχαίρια» από τον ανταγωνισμό ή προσφέρουν μόνο σε ομοεθνείς τους. Χωρίς να είναι αντίθετη ή ενοχλημένη από την πολυπολιτισμικότητα της γειτονιάς της, αναφέρει ότι ίσως άλλοι τρόποι να έλυναν το πρόβλημα, καθώς μια συνεργασία είναι πρακτικά αδύνατη.

Απορίες

«Και δηλαδή έρχεσαι εσύ τελείως από πάνω να τους βάλεις να συνεργαστούν;», είναι η ειλικρινής απορία της Λ. για το εγχείρημα. Πρόκειται άλλωστε για ένα θέμα που έχει ήδη ληφθεί υπόψη πριν την έξοδο στο πεδίο. «Το πείραμα δεν έχει σκοπό να επιβάλει τη συμμετοχή και τη συνεργασία, απλά καταθέτει μια ιδέα», είναι η άμεση, πρώτη απάντηση. Αυτός είναι και ο βασικός λόγος που η συγκεκριμένη ιδέα για την αναζωογόνηση του χώρου τίθεται με συμμετοχικές διαδικασίες. Η επιλογή της υλοποίησής της «από πάνω» θα ήταν ίσως η δημιουργία μιας συνεργατικής δομής συγκεκριμένης φύσης και περιεχομένου και η επακόλουθη πρόσκληση στους κατοίκους-επιχειρηματίες να συμμετέχουν, αλλά με όρους προκαθορισμένους και σαφείς. Η συμμετοχή θα ήταν μεν ελεύθερη αλλά κανείς δε θα είχε ερωτηθεί για τον χαρακτήρα της δομής, για τους συνεργάτες του, τους στόχους, τους τρόπους και όλα τα εμπλεκόμενα στοιχεία της δράσης. Η κίνηση «από κάτω» από την άλλη, είναι μια συνθήκη ανεξάρτητη από την οποία σχεδιαστική προσπάθεια, αρκετά όμως δύσκολο να συμβεί μεταξύ ανθρώπων που δεν φαίνεται να έχουν το αίσθημα της κοινότητας και της πολιτικής διεκδίκησης και συμμετοχής, δραστηριοποιούμενοι σε ένα περιβάλλον ανταγωνιστικό και συγκρουσιακό. Η επιλογή λοιπόν να εργαστεί η έρευνα «από μέσα» είναι στενά συνδεδεμένη με την ιδέα και το χώρο υλοποίησής της. Η Λ. ανέδειξε και άλλες ενδιαφέρουσες απορίες που αποτελούν προβληματικές του θέματος, όπως ο βαθμός στον οποίο χρησιμεύει στον ερευνητή το ρεαλιστικό αποτέλεσμα του «όχι» από έναν παντοπώλη στην πρόταση συμμετοχής στο εργαστήριο. Γι' αυτό το λόγο, η συζήτηση με τους παντοπώλες στους οποίους γίνεται η πρόταση συμμετοχής δομείται στη βάση διερεύνησης της άρνησης και των λόγων που κανείς δεν ανταποκρίνεται. Φυσικά, η ανασφάλεια στις συγκεκριμένες διαδικασίες «συνεντεύξεων» για το κατά πόσον τα λεγόμενα του εκάστοτε ατόμου αντιπροσωπεύουν τις πραγματικές σκέψεις και ενδιασμούς του, είναι

αναμενόμενο να υπάρχει και εδώ, κάνοντας την απορία της Λ. ακόμα πιο ουσιαστική για την πορεία της έρευνας.

Προτάσεις

Ο Σ. συνηγορεί με τα προηγούμενα και κυρίως με το σημαντικό εμπόδιο του ανταγωνισμού και των αντιθέσεων, που είναι όμως και το ζήτημα από το οποίο πηγάζει η πειραματική διαδικασία. Θίγει έτσι θέματα στη βάση του εγχειρήματος, τα οποία ενδεχομένως, όπως υποστηρίζει, να το οδηγήσουν στη μη υλοποίηση. Η επιχειρηματική φύση της πρότασης είναι μάλλον το ουσιαστικότερο πρόβλημα της ιδέας. Από την ζωή του στην περιοχή, γνωρίζει την ανάγκη των μεταναστών να έρχονται κοντά, η οποία συχνά εκπληρώνεται με φεστιβάλ, γιορτές και χορούς. Προτείνει λοιπόν η συνεργασία των παντοπωλείων να πάρει κι αυτή μια τέτοια μορφή, να απεμπλακεί από ένα ενδεχόμενο επιχειρηματικό πλάνο ώστε να απομακρύνει ενδοιασμούς σχετιζόμενους με οικονομικά προβλήματα και μικροανταγωνισμούς στο επίπεδο της γειτονιάς, που είναι λογικό να υπάρχουν όταν τα παντοπωλεία βρίσκονται σε απόσταση ακόμα και λίγων μέτρων μεταξύ τους.

Προβληματισμοί

Η Τ. προεκτείνει ακόμα περισσότερο τις προτάσεις του Σ. και σκέφτεται πως ίσως κάτι πλήρως ανεξάρτητο από την επιχείρησή του καθενός να λειτουργούσε πιο εύκολα και αποδοτικά. «Η καθημερινότητα είναι σκληρή και κανείς θέλει να ξεφύγει από αυτήν», αναφέρει στηρίζοντας τους προβληματισμούς της. Προβληματισμοί που περνούν στην έρευνα: μήπως ο στόχος και οι προσδοκίες έχουν τεθεί πάνω από την πραγματικότητα και μήπως χρειάζεται μια σταδιακή προσπάθεια ακόμα και αν ο τελικός στόχος είναι πράγματι η συνεργασία των παντοπωλείων; Απαιτείται μια αναθεώρηση ίσως της ιδέας που προτείνεται στα παντοπωλεία, ώστε να στραφεί σε κάτι λιγότερο δομημένο από μια νέα συνεργατική επιχείρηση και κυρίως με μικρότερο κίνδυνο μη υλοποίησης.

2.2. Συλλογή – Αναδιαμόρφωση – Συλλογή – ...

Όλα τα παραπάνω έχουν αναδείξει όψεις του θέματος, που σχετίζονται με τη θεωρητική τοποθέτηση των προκλήσεων αλλά προκύπτοντας από το δεδομένο πεδίο και προσαρμοσμένες στη συγκεκριμένη πρόταση, καλούν την έρευνα να αναδιαμορφωθεί. Κατά αυτόν τον τρόπο αναδεικνύεται η αξία της συμμετοχής με την έννοια της λήψης και ανταλλαγής πληροφοριών από τους κατοίκους, ως άμεσα ενδιαφερόμενους στο θέμα. Η ιδέα από τη θεωρητική της τοποθέτηση μέχρι να «βγει» στον πραγματικό χώρο των παντοπωλείων αμφισβητείται και καλείται συνεχώς να μεταβληθεί με τις απορίες, τις προτάσεις και τους προβληματισμούς που αναδεικνύει η συμμετοχή, κρατώντας την ελπίδα, την προσπάθεια και τον ουτοπικό της χαρακτήρα, με τους πολλούς τρόπους που μπορεί κανείς να τον εκμεταλλευτεί.

Εικόνα 2: Αποτελέσματα των συζητήσεων με τους ανθρώπους στην περιοχή (ιδία επεξεργασία)

Η πρόταση λοιπόν συνέλεξε τα παραπάνω στοιχεία και διαμορφώθηκε ξανά ώστε να επανέλθει στο πεδίο της έρευνας, απευθυνόμενη στην ομάδα-στόχο. Αρχικά, στην τελευταία συμπεριλήφθηκαν και τα μικρά εστιατόρια της περιοχής, όπως προέκυψε από τη συζήτηση με την Α. Δημιουργήθηκε ένα φυλλάδιο², τόσο στα ελληνικά όσο και στα αγγλικά, σε απλό λόγο από άμεσες προτάσεις που δίνουν συνοπτικά την πληροφορία για την ιδέα, τον τρόπο και τους ανθρώπους που θα την υλοποιήσουν. Το φυλλάδιο είναι ένα συνοδευτικός τρόπος μετάδοσης και κυρίως οπτικοποίησης της πληροφορίας, καθώς η ουσιαστική επικοινωνία γίνεται τη στιγμή που προσκαλείται ένας επιχειρηματίας να συμμετέχει. Αυτό βασίζεται στο γεγονός ότι ακόμα και η άρνηση χρειάζεται να αποδομηθεί και να αποτελέσει στοιχείο της έρευνας. Γι' αυτό το λόγο η συζήτηση ξεκινά με κάποιες ερωτήσεις σχετικά με τα ιδιαίτερα προϊόντα που διαθέτει το κάθε μαγαζί και θα μπορούσαν να αναδείξουν την πολυπολιτισμική διάσταση της γειτονιάς, τις σχέσεις που έχει κάθε άτομο με συναδέλφους του τριγύρω και τις σχέσεις με τους πελάτες του εφόσον είναι ένα σταθερό κοινό, καταλήγοντας στη δυνατότητα συμμετοχής στο εργαστήριο. Ως προς το περιεχόμενο της συνεργασίας που προτείνεται, αυτό στην προσπάθεια να αποδεσμευτεί από ένα επιχειρηματικό πλάνο που εξαρχής το συνόδευε, εστιάζει στη δημιουργία ενός συλλόγου της περιοχής, ενός φεστιβάλ ή ακόμα και μιας πρώτης κοινής αφίσας ενός δικτύου, επισημαίνοντας όμως ότι ο λόγος υλοποίησης του εργαστηρίου είναι ακριβώς η ομαδική κατάθεση ιδεών πάνω σε αυτό το ερώτημα.

Οι προτάσεις προς τα παντοπωλεία έγιναν σε μια «βόλτα» μαζί με την Λ. ως γειτόνισσα τους. Επιλέχθηκε να γίνει Κυριακή μεσημέρι, ώστε να μην υπάρχει πολλή κίνηση από πελάτες. Επισκεφτήκαμε 5 παντοπωλεία και 3 εστιατόρια, αν και τα τελευταία λόγω δουλειάς δεν μπόρεσαν να συμμετέχουν. Από τα 5 παντοπωλεία το 1 ανήκε σε Έλληνα, τα 3 σε

² Βλ. Παράρτημα

ιδιοκτήτες από το Μπαγκλαντές και το 1 σε ιδιοκτήτρια από την Ουκρανία. Μόνο 2 απάντησαν θετικά και αναμένουν νεότερα για την υλοποίηση του εργαστηρίου εφόσον συγκεντρωθούν και άλλα άτομα από επόμενες επισκέψεις. Ο κύριος λόγος που απέτρεψε τους υπόλοιπους από τη συμμετοχή είναι ο ελάχιστος έως μηδενικός ελεύθερος χρόνος για συμμετοχή σε τέτοιου είδους δραστηριότητες. Πρόκειται για ένα πρόβλημα που έχει αναφορές στη γενικότερη προβληματική της ουσιαστικής, δημοκρατικής εφαρμογής συμμετοχικού σχεδιασμού, η οποία εστιάζει στο κοινό που καλείται και το κοινό που τελικά συμμετέχει σε αυτές τις πρακτικές. Εκ των πραγμάτων λοιπόν, πληθυσμιακές ομάδες που βρίσκονται αντιμέτωπες με βασικά ζητήματα διαβίωσης, δεν έχουν το χρόνο και τη διάθεση να συμμετέχουν σε δράσεις που, ενθουμούμενοι και την P., εμπεριέχουν μια όψη ουτοπίας. Συνεπώς, μεσαία και υψηλά κοινωνικά στρώματα, με διευθετημένη την αντιμετώπιση των βασικών αναγκών τους, θα ήταν αυτομάτως πιο ωφελημένα ως προς τη συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων που τους αφορούν και τη διεκδίκηση του δικαιώματός τους να εκφέρουν άποψη για αυτές.

Βέβαια πρέπει να ληφθεί υπόψη και η ανασφάλεια που υπάρχει ως προς την πλήρη ταύτιση των απαντήσεων με τις σκέψεις του κάθε προσώπου, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο σημείο της εργασίας. Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου δεν είναι αμφισβητήσιμη, αλλά ίσως να μην είναι και η μοναδική αιτία μη συμμετοχής. Στις συζητήσεις αναφέρθηκαν και άλλα προβλήματα, αλλά περισσότερο με τη μορφή ερωτήσεων για το περιεχόμενο της πρότασης και όχι σαν ξεκάθαροι παράγοντες αποκλεισμού ενός συμμετέχοντα. Πρόκειται για τον προβληματισμό κάποιων από τους παντοπώλες εάν απαιτείται να μιλήσουν ή μόνο να ακούσουν και για το ενδεχόμενο οικονομικής συμμετοχής στο εργαστήριο. Ως προς το δεύτερο έγινε σαφές πως δεν υπάρχει κάποιου είδους οικονομική σχέση με κανέναν και δεν απαιτούνται χρήματα για τη συμμετοχή. Ως προς το πρώτο όμως, εδώ αναδεικνύεται άλλο ένα ζήτημα μη συμμετοχής «όλων» των ενδιαφερόμενων ατόμων, που είναι η έλλειψη αυτοπεποίθησης λόγω μη υψηλού μορφωτικού επιπέδου ή ελλιπούς χειρισμού της γλώσσας της ευρύτερης γειτονιάς (ελληνικής). Ακόμα και εκείνοι που δέχτηκαν την πρόταση, θα προτιμούσαν να ακούσουν πράγματα για την ιδέα, παρά να καταθέσουν τις δικές τους. Η παρατήρηση αυτή είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για το σχεδιασμό του εργαστηρίου, που περιγράφεται στη συνέχεια, καθώς αυτός ορίστηκε εξ αρχής ευέλικτος και με άξονα προσαρμογής στην ομάδα συμμετεχόντων.

Τα αποτελέσματα της έρευνας στα ίδια τα παντοπωλεία μοιάζουν έτσι περισσότερο ρεαλιστικά από εκείνα των συζητήσεων με τους ανθρώπους της περιοχής. Όπως θα ήταν δηλαδή αναμενόμενο, η έρευνα όσο πλησιάζει στο πεδίο που αφορά άμεσα το αντικείμενό της, «προσγειώνεται» και ο κύκλος των αποτελεσμάτων της φαίνεται να κλείνει.

Εικόνα 3: Αποτελέσματα των συζητήσεων στο πεδίο
(ιδία επεξεργασία)

3. Ένα υποθετικό εργαστήριο

3.1. Επικοινωνία και μέθοδος

Παρόλο που μια συμμετοχική διαδικασία αποτελεί έναν ευέλικτο τρόπο λήψης αποφάσεων, ο σχεδιασμός της και η πρόβλεψη ζητημάτων που θα κληθεί να αντιμετωπίσει είναι απαραίτητα στοιχεία για την επιτυχή ολοκλήρωσή της. Η δομή του εργαστηρίου, όπως και κάθε αντίστοιχης πρακτικής, βασίζεται στο ιδιαίτερο αντικείμενό του, στους συμμετέχοντες, στους σκοπούς και αναπόφευκτα στον συντονιστή-σχεδιαστή του, με τις προσωπικές του θέσεις και τις ερευνητικές του επιδιώξεις. Ο ρόλος του «ειδικού» είναι καθοριστικός για το συντονισμό της διαδικασίας και αυτός είναι ένας από τους λόγους που, όπως προαναφέρθηκε, οι διαδικασίες όπου μια ομάδα καλείται να συμμετέχει στην υλοποίηση ενός προτεινόμενου σχεδίου διαφέρουν σημαντικά από τις αυθόρμητες κινηματικές διεκδικήσεις μιας εξίσου συμμετοχικής φύσης. Στη συνέχεια προτείνεται λοιπόν μια δομή για ένα υποθετικό εργαστήριο, καθώς δεν έχει ακόμα συγκεντρωθεί ικανός αριθμός ατόμων για μια ρεαλιστική διοργάνωση. Η δομή αυτή πηγάζει από το συγκεκριμένο θέμα της εργασίας, έχοντας παράλληλα συνδιαλλαγεί με τη σχετική βιβλιογραφία αντίστοιχων παραδειγμάτων. Πριν την περιγραφή όμως της δομής είναι χρήσιμη η αναφορά στους θεωρητικούς προβληματισμούς που τη διαμόρφωσαν.

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των συμμετοχικών προσεγγίσεων, που αναδείχθηκε μέσα από τις συζητήσεις με τα πρόσωπα της περιοχής είναι η επικοινωνία με τους συμμετέχοντες, η αναζήτηση μιας κοινής γλώσσας. Η μετάδοση του νοήματος προς τους μικροεπιχειρηματίες αντιμετώπισε ήδη δυσκολίες, που δεν περιορίζονται στη γλώσσα (ελληνική-αγγλική) αλλά επεκτείνονται στη μη εξοικείωσή τους με το αντικείμενο (συμμετοχικός σχεδιασμός). Φάνηκε η επεξήγηση με απλούς όρους και παραδείγματα με βάση τα προϊόντα που υπήρχαν στο κάθε παντοπωλείο να επιφέρει καλύτερη συνεννόηση. Το πρόβλημα αυτό περιγράφεται με σαφήνεια και από τη Στρατηγέα, ως ένας συνδυασμός έλλειψης τεχνικών γνώσεων από το κοινό μαζί με παράλειψη του υποκειμενικού τρόπου αντίληψης του κοινού από τον *σχεδιαστή ακριβώς λόγω της έλλειψης τεχνολογισίας και της υποκειμενικότητας* (Στρατηγέα, 2015, σ.47). Τα αρχικά κείμενα του συμμετοχικού εργαστηρίου ανάπλασης του προσφυγικού συνοικισμού στη Θήβα είναι επίσης σε σύγκλιση με την παρούσα έρευνα, καθώς αποτυπώνουν τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να αναζητηθεί αυτή η κοινή γλώσσα ως η αναζήτηση *ενός νέου ρόλου ειδικού, ενός νέου ρόλου χρήστη, μόνο μέσα από μια νέα σχέση των δύο* (Γρηγοριάδης, 2011, σ.50). Η χρήση απλής δημοτικής γλώσσας με παραδείγματα, τόσο στο φυλλάδιο όσο και στις συζητήσεις, είναι ένα βασικό εργαλείο επίτευξης της συνεννόησης, που απαιτείται να χρησιμοποιηθεί και κατά τη διάρκεια του εργαστηρίου. Για να δημιουργηθεί όμως αυτό το εργαλείο της κοινής γλώσσας και ορολογίας, οι πληροφορίες πρέπει να κινούνται αμφίδρομα. Τόσο από τον ειδικό-συντονιστή προς τους συμμετέχοντες όσο και το αντίστροφο. Η κίνηση των πληροφοριών (μονόδρομη-αμφίδρομη) είναι άλλωστε από τα συχνότερα κριτήρια αξιολόγησης και κατηγοριοποίησης μιας συμμετοχικής διαδικασίας σε διάφορες κριτικές προσεγγίσεις (Στρατηγέα, 2015). Η αμφίδρομη πορεία των πληροφοριών παραπέμπει έτσι σε μια μορφή διαλόγου, πάνω στην οποία θα δομηθεί το εργαστήριο.

Ειδικότερα, ως προς την πληροφορία που ο συντονιστής θα πρέπει να παρέχει στους συμμετέχοντες, πέρα από τη σαφή μετάδοση του αντικειμένου και των στόχων, χρειάζεται να μεταφερθεί στο κοινό η απαραίτητη τεχνική γνώση, όχι τόσο με την έννοια των τεχνικών όρων, όσο του περιεχομένου μιας συνεργασίας και των δυνατοτήτων και πιθανών μορφών που θα μπορούσε να πάρει. Το να γνωρίσεις όμως στο κοινό τα παραπάνω δεν πρέπει να συγχέεται με το να τους τα διδάξεις. Η διδασκαλία και η εκμάθηση εμπεριέχουν τη μονόδρομη κίνηση της γνώσης από εκείνον που την έχει σε εκείνον που δεν την έχει (Pretty, 1994, σ.46) και δεν συμπίπτει ούτε με τη διαλεκτική μορφή που περιγράφηκε προηγούμενα ούτε με τη θέση αυτής της συμμετοχικής προσέγγισης πως η βιωματική σχέση του κοινού με το χώρο είναι μια αξιολογη δεξαμενή πληροφοριών που με την αξιοποίησή τους θα οδηγήσουν σε καλύτερα για όλους σχεδιαστικά αποτελέσματα. Σύμφωνα και με τον Habraken «η πραγματική συμμετοχή υποστηρίζεται σε οποιαδήποτε μορφή από αυτούς που [...] ξέρουν ότι η γνώση και η εμπειρία κατοικεί με τους λαϊκούς ανθρώπους όσο και με τους εμπειρογνώμονες» (Ντρενογιάννη, Τζήκα-Κωστοπούλου, σ.43).

Ένα επόμενο ζήτημα είναι ο καθορισμός του οφέλους των συμμετεχόντων από την παρουσία τους στο εργαστήριο, όπως έχει προκύψει από τις συζητήσεις με τα πρόσωπα της περιοχής που θέλησαν να στηρίξουν το εγχείρημα, ώστε να μην αποβεί άλλη μια αναποτελεσματική προσπάθεια αναζωογόνησης. Η αρχή για κάτι τέτοιο πρέπει να γίνει με την ξεκάθαρη περιγραφή του πειραματικού χαρακτήρα του εργαστηρίου, ως μια συζήτηση και μια κατάθεση ιδεών, προς *αποφυγή μη ρεαλιστικών προσδοκιών* από τους συμμετέχοντες, που είναι και μια από τις συχνές προκλήσεις της συμμετοχικής προσέγγισης (Στρατηγέα, 2015, σ.67). Έτσι, μέσα από τη σαφή διατύπωση της δικτύωσης με στόχο την «διαφήμιση» των πολυπολιτισμικών χαρακτηριστικών της περιοχής, οι συμμετέχοντες

μπορούν πλέον να δημιουργήσουν τις προσωπικές τους προσδοκίες με τη μορφή ιδεών προς συζήτηση. Είναι καθοριστικό οι στόχοι του σχεδιαστικής-συντονιστή να συμπλέουν τελικά –χωρίς απαραίτητα να ταυτίζονται– με τους στόχους των συμμετεχόντων. Το αντίθετο μπορεί να οδηγήσει σε διάλυση την κοινή διαδικασία λήψης αποφάσεων, όπως συνέβη και με το πρόγραμμα στη θήβα, όπου, όπως σημειώνει μέλος της ομάδας «τελείωσε η ιστορία όταν άρχισαν τα συμφέροντα της ομάδας και του δήμου να μην ταυτίζονται με τα συμφέροντα των κατοίκων» (Γρηγοριάδης, 2011, σ.68).

Συνοψίζοντας, το εργαστήριο (ή καλύτερα η υποθετική του υλοποίηση με τα έως τώρα δεδομένα στοιχεία) δομείται στη βάση ενός διαλόγου με τις εξής αρχές:

- επινόηση μια κοινής γλώσσας-ορολογίας
- αμφίδρομη κίνηση της πληροφορίας
- αποφυγή μακροσκελών τεχνικών παρουσιάσεων διδακτικού χαρακτήρα και
- διατύπωση προσδοκιών και στόχων από όλες τις πλευρές.

3.2. Δομή εργαστηρίου

Γνωριμία

Πρώτο στάδιο είναι η γνωριμία των συμμετεχόντων μεταξύ τους, η οποία θα περιοριστεί στις απαραίτητες για την πορεία της διαδικασίας πληροφορίες, που είναι το όνομα, η επιχείρηση και ο λόγος για τον οποίο δέχτηκαν να συμμετέχουν. Πληροφορίες όπως η προέλευση, τα ιδιαίτερα προϊόντα κ.ά., δεν είναι απαραίτητο να αναφερθούν καθώς κινούνται στα πλαίσια των αντιθέσεων και των διαφορών τους, οι οποίες στόχος είναι αμβλυνθούν.

Παρουσίαση της ιδέας

Με την παρουσίαση του συντονιστή τελευταίου από τους συμμετέχοντες (όνομα, ειδικότητα, μεταπτυχιακό πρόγραμμα, ερευνητικός σκοπός), η διαδικασία μπορεί να οδηγηθεί σε ένα δεύτερο στάδιο που είναι η παρουσίαση της ιδέας. Η απάντηση δηλαδή στην αντίστοιχη ερώτηση «Γιατί συμμετέχετε στο εργαστήριο», μπορεί να διαμορφωθεί για τον συντονιστή ως «Γιατί κάνω αυτό το εργαστήριο». Η παρουσίαση θα περιλαμβάνει μια συνοπτική περιγραφή της ιδέας, με απλές προτάσεις και εικόνες, καθώς και με αναφορά σε σχετικά παραδείγματα, ενώ θα κλείσει με τη διατύπωση των στόχων της προσπάθειας.

Αρχή διαλόγου

Σε αυτό το σημείο μπορεί να ξεκινήσει ο διάλογος με πρόσκληση προς τους συμμετέχοντες να σχολιάσουν την ιδέα και τους στόχους που αναφέρθηκαν στο δεύτερο στάδιο. Πρόκειται για μια ανοιχτή συζήτηση όλων με όλους, η οποία σε ένα δεύτερο γύρο θα εστιάσει σε ιδέες συνεργασίας, εφόσον υπάρχουν.

Δύο μορφές συνεργασίας

Κατ' αυτόν τον τρόπο το εργαστήριο μπορεί να μεταβεί στο επόμενο και τέταρτο βήμα, που είναι η μετάδοση τεχνικών γνώσεων προς τους συμμετέχοντες και συγκεκριμένα των μορφών που θα μπορούσε να έχει η συνεργασία που προτείνεται. Με στόχο να αποφευχθεί η κούραση και να γίνουν περισσότερο κατανοητές οι μορφές συνεργασίας, η συζήτηση θα επικεντρωθεί μόνο σε δύο. Οι δύο μορφές συνεργασίας είναι εκείνες που φάνηκε από την έρευνα πεδίου να μπορούν ευκολότερα να υλοποιηθούν. Πρόκειται για τη δημιουργία ενός πολιτιστικού συλλόγου με επίκεντρο τα προϊόντα διατροφής, ο οποίος θα διοργανώνει στην περιοχή γιορτές, εκθέσεις προϊόντων, φεστιβάλ κλπ. και για τη δημιουργία ενός άτυπου δικτύου-διαδρομών στη γειτονιά από το ένα σημείο πώλησης στο άλλο, ώστε να μπορεί κανείς να δει συγκεντρωμένα σε μία λίστα ή/και σε αφίσες τα προϊόντα διαφόρων προελεύσεων των καταστημάτων της γειτονιάς. Και αυτή η παρουσίαση θα δομηθεί στη βάση της απλής επικοινωνιακής γλώσσας και της αναφοράς παραδειγμάτων.

Κλείσιμο διαλόγου

Το προτελευταίο στάδιο είναι η αξιολόγηση κάθε μιας από τις δύο μορφές συνεργασίας του τέταρτου βήματος. Η αξιολόγηση όμως, για να αποκτήσει πιο ρεαλιστικό χαρακτήρα και να αξιοποιήσει την υποκειμενική και βιωματική γνώση του κοινού, θα γίνει ανά ζεύγη με την υπόθεση ότι κάθε δυάδα μικροεπιχειρηματιών καλείται να υλοποιήσει τη συνεργασία. Ανταλλάσσοντας απόψεις μεταξύ τους πάνω στη δυνατότητα υλοποίησης, σε ιδέες δράσης και σε προβλήματα που εντοπίζουν, μπορεί να δημιουργηθεί ένα σύνολο πληροφοριών «από μέσα». Κάπως έτσι καθορίζεται και ο ιδανικός αριθμός συμμετεχόντων που είναι 6-8 άτομα, ώστε να υπάρχει η στήριξη και ο συντονισμός της διαδικασίας, αλλά και η δυνατότητα εναλλαγής υποθετικών «συνεργατών». Για παράδειγμα, ο συμμετέχων Α θα συζητήσει με τον Β για τη μορφή του συλλόγου, ο Γ με τον Δ για το δίκτυο-διαδρομή, ο Ε με τον Ζ επίσης για το σύλλογο κλπ. Στη συνέχεια ο Α με τον Ζ για το δίκτυο-διαδρομή κ.ο.κ., με όριο τις δύο εναλλαγές, για την τήρηση του χρόνου, που όπως φάνηκε από τις συζητήσεις κατά τη διάρκεια της έρευνας είναι πολύτιμος και λιγοστός.

Αρχή επόμενου;

Το έκτο στάδιο είναι και το ουσιαστικό κλείσιμο του εργαστηρίου, όπου με τη διατύπωση εντυπώσεων, προσδοκιών και διαθέσεων για μια ενδεχόμενη επόμενη συνάντηση, μπορεί να ολοκληρωθεί η συζήτηση, ανοίγοντας παράλληλα βήματα προς τη συνέχιση της διαδικασίας υλοποίησης μιας συνεργασίας.

4. Αντί συμπερασμάτων

Ο πειραματικός χαρακτήρας της διαδικασίας δεν δημιουργεί ένα ασφαλές πεδίο συμπερασμάτων, αλλά έχει οδηγήσει από την αρχή στη διατύπωση προβληματισμών και ίσως νέων ερευνητικών ερωτημάτων για την περιοχή ειδικότερα και το ζήτημα της συμμετοχής γενικά. Παράλληλα το γεγονός ότι είναι μια διαδικασία σε εξέλιξη, όχι μόνο ως προς την υλοποίηση του εργαστηρίου, αλλά συνολικότερα ως προς τη διαδρομή προς την επίτευξη του στόχου της συσπείρωσης, αυξάνει τη μεταβλητότητα των αποτελεσμάτων. Όπως φάνηκε και από τη διαδικασία στο βαθμό που έχει προχωρήσει, τα προσωρινά αποτελέσματα κάθε βήματος συμβάλλουν στη διαμόρφωση του επόμενου, αναδεικνύοντας την ευελιξία των συμμετοχικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Ο παράγοντας της εμπειρικής γνώσης είναι άγνωστος και ο στόχος είναι ακριβώς να ερμηνευτεί και να αποτελέσει μέρος της διαδικασίας.

Κύριοι προβληματισμοί που προέκυψαν σχετίζονται με το ερώτημα του «ποιος συμμετέχει» σε μια συμμετοχική διαδικασία. Όπως αποτυπώνεται και στην εργασία για το Πεδίο-Αγορά (Λινάρδου Αλεξάνδρα) στο παρόν τεύχος εργασιών, εκείνοι που τα προβλήματα της καθημερινότητας και η αντιμετώπιση βασικών αναγκών είναι πρώτης προτεραιότητας, συνήθως απουσιάζουν από συμμετοχικές διαδικασίες λόγω έλλειψης χρόνου. Ταυτόχρονα την επιλογή της μη συμμετοχής κάνει ακόμα πιο πιθανή η συνθήκη της μετανάστευσης, που σχετίζεται με μέτρια χρήση της (ελληνικής) γλώσσας της γειτονιάς, διαφορετικές πολιτισμικές αντιλήψεις που ενδεχομένως να δυσχεραίνουν την κατανόηση και επικοινωνία του θέματος και αδύναμο το αίσθημα του «ανήκειν» στην κοινότητα. Υπάρχει κι εδώ λοιπόν μια σχέση με τα ταυτοτικά χαρακτηριστικά (φύλο, εθνικότητα, ηλικία) που αναγνωρίζει η Α. Λινάρδου ότι έχουν το ρόλο τους στη συμμετοχή και αντιπροσώπευση όλων.

Τα προηγούμενα επεκτείνουν έτσι την έρευνα γύρω από τις προβληματικές της ουσιαστικής εφαρμογής συμμετοχικού σχεδιασμού με δημοκρατικούς όρους αντιπροσώπευσης όλων. *Πώς θα μπορούσε το πρόβλημα αυτό να ξεπεραστεί και με τι είδους διαδικασίες μπορεί κανείς να προσελκύσει τέτοιες κοινωνικές ομάδες,* είναι ερωτήματα που ξεκινούν έναν ερευνητικό διάλογο.

Ακόμα ένα ζήτημα που αναδεικνύεται είναι πως η αποσπασματικότητα μιας συμμετοχικής διαδικασίας ενδεχομένως να είναι από τους λόγους που δεν προκαλείται πίστη στους συμμετέχοντες ώστε να αναλάβουν σοβαρά τις ευθύνες της υλοποίησης. Ιδιαίτερα όταν δημιουργείται μια ομάδα «ξαφνικά» και καλείται να συνεργαστεί και να συμφωνήσει, οι πιθανότητες εξαγωγής αποτελεσμάτων είναι ακόμα πιο μειωμένες. Αυτό είναι και ένα διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό σε σχέση με τις περισσότερες «από κάτω» αυθόρμητες κινήσεις, όπου η δημιουργία σχέσεων μεταξύ των μελών υποστηρίζει τη μαζική προσπάθεια και επίτευξη σύγκλισης. Ένα σχετικό παράδειγμα είναι η συνέλευση του Πάρκου Ναυαρίνου στα Εξάρχεια, που μελετάται στη συνέχεια του τεύχους εργασιών (Παπαδάκη Ήρα). Μια διαδικασία που διατηρείται στο χρόνο και εξελίσσεται είναι μια ενεργή συνθήκη στο χώρο που αφήνει συνεχώς

αποτυπώματα και χτίζοντας πάνω σε αυτά μπορεί να οδηγηθεί προς το αποτέλεσμα.

Τέλος, από την πειραματική αυτή διαδικασία αναδείχθηκε, όπως θα ήταν αναμενόμενο, και η απόσταση μεταξύ θεωρίας – πράξης στο ίδιο το πεδίο της έρευνας. Ακόμα και κατά τη διάρκεια της έρευνας πεδίου, όσο πιο «μακριά» βρισκόταν η διαδικασία από το στόχο της, τόσο πιο πολλοί ήταν οι προβληματισμοί και οι συζητήσεις. Από το θεωρητικό πλαίσιο και τη διατύπωση ερωτημάτων πριν την έξοδο στο φυσικό χώρο, μέχρι την επαφή με τους ανθρώπους που δραστηριοποιούνται εκεί αλλά δεν σχετίζονται άμεσα με το πρόβλημα και τέλος μέχρι τους πραγματικά άμεσα ενδιαφερόμενους στο ζήτημα που είναι οι μικροεπιχειρηματίες, τα ερωτήματα και οι απαντήσεις αποκτούσαν όλο και πιο ρεαλιστικό χαρακτήρα. Τα αποτελέσματα της ερευνητικής διαδικασίας σταδιακά «προσγειώνονται» στον φυσικό χώρο, ανατροφοδοτώντας βέβαια το ένα στάδιο το άλλο, παρουσιάζοντας έτσι τη σημασία της επαφής με τον πραγματικό χώρο και την αξία της εμπειρικής γνώσης του κοινού.

Όλα τα προηγούμενα και πρωτίστως η ίδια η διαδικασία υλοποίησης του εγχειρήματος συγκλίνουν προς την πολυπλοκότητα και τον απρόβλεπτο χαρακτήρα της ιδέας της συμμετοχής. Βασικό πρόβλημα στην εφαρμογή της είναι η πίστη της σε ένα άλλο μοντέλο δημοκρατίας από εκείνο που χαρακτηρίζει την αστική κοινωνία σήμερα. Η ιδέα της συμμετοχής όλων και της διαδικασίας «από κάτω» ανήκει, όπως αναφέρει και ο Holms, σε μια έννοια δημοκρατίας πιο *συμμετοχική και άμεση* (Στρατηγέα, 2015, σ.44). Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως η εφαρμογή της είναι αδύνατη στο μοντέλο της *αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας*, αλλά ότι τα εμπόδια και οι προβληματικές που εμφανίζονται χρειάζεται να ξεπεραστούν ώστε να γίνει η μετάβαση από το ένα σύστημα λήψης αποφάσεων στο άλλο.

5. Επίλογος

Σημαντική θέση στο θέμα έχει ο πολιτισμός και μια αναφορά σε αυτό θα είχε νόημα ώστε να κλείσει προς το παρόν η διαδικασία. Ο πολιτισμός όχι μόνο με την έννοια της πολυπολιτισμικής έκφρασης που επιδιώκει η εργασία αλλά και λόγω της διερεύνησης δυνατότητας επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών ανθρώπων της πόλης. Πρόκειται άλλωστε για μια πολυσήμαντη έννοια, που σχετίζεται τόσο με εθνικές πνευματικές παραδόσεις ενός λαού, αντιστοιχώντας ίσως στη λέξη κουλτούρα, όσο και με τη ζωή σε μια κοινωνία πολιτών σε μια πόλη, μεταφράζοντας την αγγλική λέξη «civilization». Ο πολιτισμός με την έννοια της κουλτούρας (culture) συνομιλεί εδώ με τον πολιτισμό με την έννοια της αστικής κοινωνίας πολιτών (civilization), καθώς οι διαφορετικές εθνοτικές προελεύσεις καλούνται να μπουν κάτω από μια ενιαία συζήτηση, και ενδεχομένως μια ενιαία δράση, με συνδετικό στοιχείο την κοινωνία και το χώρο της πόλης που «έτυχε» να κατοικήσουν μαζί. Τα στοιχεία της κουλτούρας καλούνται να αξιοποιηθούν ως δημιουργικά, πολιτιστικά χαρακτηριστικά της τοπικής κοινωνίας του Αγίου Παντελεήμονα, χωρίς όμως να αλλοτριωθούν, εκμεταλλευτούν, υποβαθμιστούν ή εμπορευματοποιηθούν. Τίθενται έτσι ζητήματα πολιτιστικής έκφρασης που αφορούν ένα πολύ μεγαλύτερο εύρος από την

μικρή εμβέλεια του Αγίου Παντελεήμονα και είναι όλες οι σύγχρονες αστικές περιοχές που δέχονται τα κύματα μετανάστευσης. Σε μια τέτοια αστική περιοχή που κατοικείται από διαφορετικές κουλτούρες πώς μπορούν αυτές να λειτουργήσουν ως πολιτιστική έκφραση της μιας αστικής κοινωνίας που αποτελούν; Με άλλα λόγια, οι πολίτες της σύγχρονης πόλης της μετανάστευσης μπορούν να συνδεθούν υπό το όρο του ενός, του πολίτη της ίδιας πόλης; Η συμμετοχή είναι δυνατόν να οδηγήσει σε νέες μορφές επικοινωνίας όλων με όλους, άρα να αποτελέσει δυναμικό εργαλείο παραγωγής πολιτισμού;

Βιβλιογραφία

Arnstein, S. (1969) "A Ladder Of Citizen Participation", Journal of the American Institute of Planners, 35:4, 216-224

Cornwall, A. (2008) "Unpacking 'Participation': models, meanings and practices", Community Development Journal, 43:3, 269-283

Oakley, P. (1995) "People's participation in development projects", INTRAC Occasional Papers Series 7, INTRAC, Oxford

Pretty, J.N. (1994) "Alternative systems of inquiry for a sustainable agriculture", IDS bulletin, 25:2, 37-48

Renn et.al. (1993) "Public Participation in Decision Making: A Three-Step Procedure", Policy Sciences, 26:3, 189-214

Βασενχόβεν, Λ. (2011) "Ο χωρικός σχεδιασμός σε μια εποχή αναταράξεων: Είναι ουτοπική η συναίνεση και η συμμετοχή;", Ημερίδα: Διδάγματα από την εφαρμογή του χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα και μαθήματα για το μέλλον, Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης, http://courses.arch.ntua.gr/el/ergastirio_xvrotajias_kai_oikistikis_a_naptyjhs/arura_-_dialejeis_-_paroyssiaseis/loydobikos_basexoben_-_o_xvrikos_sxediasmos_se_mia_epoxi_anatarajevn.html (7/03/17)

Γρηγοριάδης, Γ. (2011) *Για ένα συμμετοχικό σχεδιασμό. Κριτική αποτίμηση του προσφυγικού συνοικισμού στη Θήβα*, Διπλωματική εργασία στα πλαίσια του ΔΠΜΣ: Σχεδιασμός Χώρος Πολιτισμός, ΕΜΠ

Ντρενογιάννη, Α., Τζήκα-Κωστοπούλου, Π. (2013) *Σύγχρονες πρακτικές συμμετοχικού σχεδιασμού. Διαδικασίες ενδυνάμωσης του χρήστη και ο νέος ρόλος του αρχιτέκτονα*, ερευνητική εργασία Πανεπιστήμιο Πατρών, <http://www.greekarchitects.gr/gr/ερευνητικες/συγχρονες-πρακτικες-συμμετοχικου-σχεδιασμου-id9377> (7/03/17)

Στρατηγέα, Α. (2015) *Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού*, ΣΕΑΒ

Παράρτημα

ΚΙΚΗ ΜΟΥΝΤΑΝΕΑ
ΕΝΑ ΠΕΙΡΑΜΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ | ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΩΝ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΠΑΝΤΕΛΗΜΟΝΑ
ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΧΩΡΙΚΕΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΕΣ: ΕΛΙΖΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΒΑΛΕΡΙΑΝΟΥ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ-ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ | ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β': ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΚΑΙ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ
ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΣΧΕΔΙΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ - ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΠΑΝΤΕΛΗΜΟΝΑ

ΤΙΤΛΟΣ:	Συνεργασία παντοπωλείων στον Άγιο Παντελεήμονα: Γίνεται;
ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ:	ιδιοκτήτες παντοπωλείων, κατά προτίμηση κάτοικοι της περιοχής, και κάτοικοι που θα ήθελαν να συμμετέχουν ως μέλη στη συνεργασία
ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ:	Κική Μουντανέα
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	– Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών
ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΡΟΣ:	– Κίνηση Κατοίκων 6 ^{ης} Δημοτικής Κοινότητας
ΣΤΟΧΟΣ:	Η απάντηση στην ερώτηση: Μπορούν τα παντοπωλεία να συνεργαστούν ώστε να δημιουργηθεί κάτι που θα εκφράζει τους διάφορους πολιτισμούς της περιοχής; Και τι θα είναι αυτό;
ΜΕΘΟΔΟΣ:	Συζήτηση-διάλογος των ενδιαφερόμενων να συμμετέχουν μεταξύ τους αλλά και με τη συντονίστρια για να απαντηθούν τα εξής: <ul style="list-style-type: none">ο Τι είδους συνεργασία θα αναπτυχθεί; (διοικητική δομή, κεφάλαιο-χρηματοδότηση, μέλη, χώρος-οι)ο Ποιος θα είναι ο ρόλος της; (εμπορικός, κοινωνικός, κοινοτικός, πολιτιστικός;)ο Τι θα συμβαίνει εκεί; (πώληση προϊόντων, έκθεση, παράλληλες δράσεις;)
ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ:	οι συμμετέχοντες θα έχουν όφελος από το εγχείρημα: <ul style="list-style-type: none">– τη συμμετοχή τους σε μια πειραματική διαδικασία που αφορά τη γειτονιά τους– το ενδεχόμενο συνέχισης της πρότασης και υλοποίησης της συνεργασίας
ΧΩΡΟΣ:	θα προκύψει στην πορεία από το ενδιαφέρον και τις ενδεχόμενες συνεργασίες
ΧΡΟΝΟΣ:	τέλος Μαΐου – αρχές Ιουνίου (ο ακριβής χρόνος θα προκύψει με βάση τις προτιμήσεις των ενδιαφερομένων)

Σημειώσεις:

- Πρόκειται για μια σπουδαστική ερευνητική εργασία, η οποία δεν εντάσσεται σε κανένα ερευνητικό ή άλλο πρόγραμμα, συνεπώς δεν υπάρχει καμία σχέση χρηματοδότησης από/προς το ΕΜΠ
- Ο στόχος είναι να δούμε εάν μπορεί να γίνει η συνεργασία που προτείνεται και αργότερα, αναλόγως τη συμμετοχή, τη διάθεση και τις δυνατότητες, να προχωρήσει ίσως σε παραπάνω διερεύνηση για την υλοποίησή της (συνεργασία με ειδικούς, πιθανή εύρεση χρηματοδότησης κλπ)
- Δεν προτείνεται κάποια συγκεκριμένη μορφή συνεργασίας (ΚΟΙΝΣΕΠ, δίκτυο επιχειρήσεων κ.ά.) αλλά αυτό μένει να βγει από την πορεία του εργαστηρίου-διαλόγου
- Η συνεργασία που προτείνεται προς εσάς αφορά -στο βαθμό που καθετί είναι δυνατό- τη δικτύωση με κατοίκους της περιοχής, τη στήριξη του εγχειρήματος στην προσπάθεια προσέγγισης κατοίκων-ιδιοκτητών παντοπωλείων, και την παροχή πληροφοριών για τις συνθήκες κατοικίας-εργασίας στην περιοχή

ΕΝΑ ΠΕΙΡΑΜΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ | ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΩΝ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΠΑΝΤΕΛΗΜΟΝΑ
ΚΙΚΗ ΜΟΥΝΤΑΝΕΑ | τ: 6976026135 | e: kyriaki.mn@gmail.com
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2017

Το κείμενο που δόθηκε στους φορείς και τα πρόσωπα της περιοχής

ΚΙΚΗ ΜΟΥΝΤΑΝΕΑ
ΕΝΑ ΠΕΙΡΑΜΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ | ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΩΝ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΑ
ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΧΩΡΙΚΕΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΣΜΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΕΣ: ΕΛΙΣΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΒΑΛΕΡΙΑΝΟΥ
ΔΠΜΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ-ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ | ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β': ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΚΑΙ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ
ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

Είσαι στον Άγιο Παντελεήμονα, την πλατεία Βικτωρίας, την
Πλατεία Αττικής ή τριγύρω...
...και έχεις παντοπωλείο ή εστιατόριο.

Πώς θα σου φαινόταν η ιδέα **να συνεργαστείς** με άλλους
που κάνουν το ίδιο;

Είμαι η Κική, φοιτήτρια στο Πολυτεχνείο και σκέφτηκα να κάνουμε μια
συζήτηση για μια τέτοια συνεργασία.

Γιατί να έρθετε;

Για να δούμε αν μπορούν τα μαγαζιά

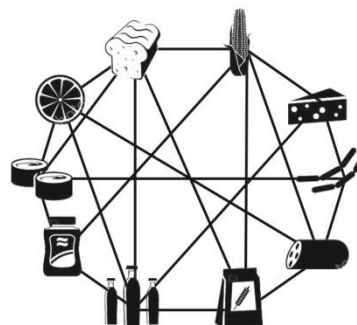
...να **ενώσουν** τις γεύσεις τους
...να δείξουν ότι έχουν νέα πράγματα να πουν σε ολόκληρη την πόλη
...να φέρουν περισσότερο **κόσμο στη γειτονιά** να αγοράσει, να
δουλέψει, ακόμα και να μείνει

Πώς θα γίνει αυτό; Απλά.

Θα ακούσεις τις ιδέες των άλλων και θα μιλήσεις για τις δικές σου.

Θα έρθεις;

Τη μέρα και την ώρα θα τα βρούμε μαζί.

...με τη βοήθεια των:

ΚΙΝΗΣΗ ΚΑΤΟΙΚΩΝ
της Δημοτικής Κοινότητας Αθήνας

Το φυλλάδιο που δόθηκε στα παντοπωλεία (ελληνικά)

ΚΙΚΗ ΜΟΥΝΤΑΝΕΑ
 ΕΝΑ ΠΕΙΡΑΜΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ | ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΩΝ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΠΑΝΤΕΛΕΙΜΟΝΑ
 ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
 ΧΩΡΙΚΕΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
 ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΕΣ: ΕΛΙΣΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΟΥ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΒΑΛΕΡΙΑΝΟΥ
 ΔΠΜΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ-ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ | ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β': ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΚΑΙ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ
 ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

You are in Agios Panteleimonas, Victoria square, Attiki square or around...
 ...and you have a **mini market or a restaurant.**

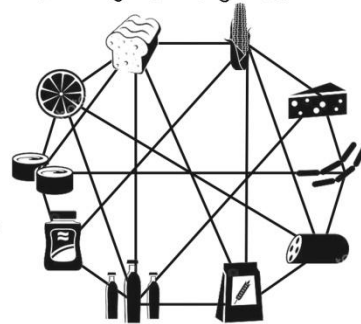
What do you think of **cooperating** with others that do the same?

I am Kiki, a student in the National Technical University of Athens and I thought of having a conversation with each other about the possibility of such a cooperation.

Why should you **come?**

You should come in order to see if your stores can...
 ...**combine** the different flavors
 ...show that your **neighborhood** has new things to say in the whole city
 ...bring **more people** in the district in order to buy, work or even stay

How can that happen?
 Simply by hearing the others' ideas and talking about yours.

Are you coming?
 The day and time of the discussion will also be decided by all of the participants.

Το φυλλάδιο που δόθηκε στα παντοπωλεία (αγγλικά)

Park-ing:
Δίνοντας νέο νόημα στις
λέξεις και το χώρο

Παπαδάκη-Μαραγκού Έρα

Ιούνιος 2017

Περιεχόμενα

1.1 Υπόθεση εργασίας	σελ. 2
1.2 Κοινωνικά κινήματα και κοινωνικά κινήματα πόλης	σελ. 2
1.2.1 Κοινωνικά κινήματα	σελ. 2
1.2.2 Κοινωνικά κινήματα πόλης	σελ. 3
1.2.3 Κοινωνικά κινήματα πόλης και δημόσιος χώρος	σελ. 4
1.3 Γιατί τα Εξάρχεια	σελ. 4
1.3.1 Πολεοδομική εξέλιξη	σελ. 4
1.3.2 Ιστορική αναδρομή στον πολιτικό χαρακτήρα των Εξαρχείων	σελ. 5
1.4 Το Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου και Ζωοδόχου Πηγής	σελ. 6
1.5 Συμπεράσματα	σελ. 10

1.1 Υπόθεση εργασίας

Τις τελευταίες δεκαετίες η σύγχρονη πόλη βρίσκεται σε μια διαδικασία συνεχούς μετασχηματισμού. Η ανάπτυξη της καπιταλιστικής κοινωνίας έχει άμεσα αποτελέσματα στη διαμόρφωση της πόλης και ιδιαίτερα στο δημόσιο χώρο της. Παρατηρείται η μετατροπή του δημόσιου χώρου σε καταναλωτικό προϊόν, η δημιουργία χώρων ελεγχόμενης κατανάλωσης. Οι σχετιζόμενες με το χώρο πρακτικές δε μπορούν να έχουν πολιτικά ουδέτερο χαρακτήρα, αλλά έχουν κοινωνική και πολιτική διάσταση: διαμορφώνονται, μέσα από ευρύτερες κοινωνικές πρακτικές, απαραίτητες για τη διατήρηση του υφιστάμενου μοντέλου παραγωγής (Harvey, 1990). Από την άλλη, στον αστικό χώρο αναπαράγονται κοινωνικές σχέσεις και αναπτύσσονται πρακτικές συλλογικής έκφρασης, αντίστασης και δημιουργίας, οι οποίες μπορούν να δώσουν μία διαφορετική οπτική για τον τρόπο με τον οποίο βιώνουμε και νοηματοδοτούμε το δημόσιο χώρο, οι οποίες και δύναται να συντελεστούν σε ευρύτερες κοινωνικές αλλαγές, που αφορούν όχι μόνο την ίδια τη δομή της κοινωνίας αλλά και τον ίδιο τον πολιτισμό της.

Σε αυτή τη σκέψη εντάσσεται και η ανάδυση των κοινωνικών κινήματων πόλης, μέσα από τα οποία εκδηλώνεται η συλλογική δράση των κατοίκων από τα κάτω, όσον αφορά την παρέμβασή τους για το μετασχηματισμό της πόλης και την επανοηματοδότησή της. Στην Αθήνα της κρίσης, όπου όλες υπάρχουσες δομές διαμόρφωσης τόσο της κοινωνίας, όσο και της πόλης τίθενται υπό αμφισβήτηση παρατηρείται όλο και πιο έντονα η εμφάνιση συλλογικών πρακτικών με τη μορφή ενός κινήματος. Στην παρούσα εργασία επιχειρείται μια ανάγνωση των πρακτικών που ακολουθούν οι ίδιοι οι κάτοικοι για να επέμβουν συλλογικά στο δημόσιο χώρο και να τον μετατρέψουν από ανενεργό, αποστειρωμένο χώρο, σε χώρο με ισχυρά νοήματα και ζωντανό πυρήνα της γειτονιάς όσο και της ίδιας της κοινωνίας. Πρακτικές που θα μας επιτρέψουν να μιλήσουμε στα αστικά κοινωνικά κινήματα. Ως πεδίο έρευνας επιλέγεται το Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου και Ζωοδόχου Πηγής και ως βασικά ερωτήματα τίθενται:

Ποιος ο ρόλος των κοινωνικών κινήματων πόλης στη διαμόρφωση του αστικού δημόσιου χώρου και τι νέα νοήματα δίνουν σε αυτόν;

Θα μπορούσαν οι πρακτικές τους να διαμορφώσουν χώρους προς όφελος ολόκληρης της κοινωνίας, χωρίς ταξικές, φυλετικές και άλλες διακρίσεις που θα μας επιτρέπουν να μιλάμε για την ανάδυση μιας 'εναλλακτικής' πόλης;

1.2 Κοινωνικά κινήματα πόλης

Τα τελευταία χρόνια, ο δημόσιος χώρος πέρα από πεδίο κοινωνικών διεκδικήσεων, τίθεται και ο ίδιος ως αντικείμενο διεκδίκησης με την εμφάνιση των αστικών κοινωνικών κινήματων να είναι όλο και πιο έντονη. Η εμφάνιση των κοινωνικών κινήματων πόλης έχει τις ρίζες της στα κοινωνικά κινήματα.

1.2.1 Κοινωνικά κινήματα

Τα κοινωνικά κινήματα είναι δύσκολο να λάβουν ένα συγκεκριμένο ορισμό, καθώς διαφοροποιούνται κάτω από διαφορετικά πλαίσια, όπως ιστορικά, πολιτικά και ούτω καθεξής. Ωστόσο, ιστορικά έχουν υπάρξει διάφοροι ορισμοί. Σύμφωνα με τον Dianí «αποτελούν διακριτική κοινωνική διαδικασία, που συνίσταται στους μηχανισμούς μέσω των οποίων διάφοροι δρώντες στρατεύονται σε συλλογικές δράσεις, εμπλέκονται σε συγκρουσιακές σχέσεις με σαφώς προσδιορισμένους αντιπάλους, συνδέονται με πυκνά άτυπα δίκτυα, συμμαρίζονται μια διακριτή συλλογική ταυτότητα» (Della Porta & Dianí, 2010:61). Βασικά χαρακτηριστικά τους αποτελούν, η άρνηση των κυρίαρχων αξιών, θεσμών και δομών, η ελπίδα και θέληση για κοινωνική αλλαγή, η

συλλογική δράση, η αναζήτηση νέων ταυτοτήτων, συλλογικών εννοιών και αξιών, η διαμαρτυρία (Fuchs, 2006). Ο Runcht έχει αναφέρει επιπρόσθετα τη σχετική διάκριση και συνέχεια της δράσης και το δίκτυο των ομάδων και οργανώσεων (Runcht, 1994)¹. Παραδοσιακά κύρια ζητήματα διεκδίκησής τους αποτελούσαν τα εργασιακά και τα εθνικά, ωστόσο από τη δεκαετία του '60 στρέφονται επιπλέον σε ζητήματα όπως ο τρόπος ζωής, τα ζητήματα ηθικής ή ταυτότητας, η χειραφέτηση της γυναίκας, η προστασία του περιβάλλοντος και άλλα.

Στην παραπάνω στροφή που αφορά τα ζητήματα της καθημερινής ζωής σε συνδυασμό με την αστική κρίση των τελευταίων δεκαετιών, έγκειται και η εμφάνιση των αστικών κοινωνικών κινήματων. Εμφανίστηκαν ως νέες μορφές αντίστασης και μέθοδοι συλλογικής δημιουργίας της καθημερινής ζωής, επιδρώντας στη πολιτική διαδικασία, αποτελώντας πηγή κοινωνικής αλλαγής και εργαλείο συμμετοχής (Castells, 1977).

1.2.2 Κοινωνικά κινήματα πόλης

Ο όρος αστικό κοινωνικό κίνημα προέρχεται από τον Castells και αφορά τα «κινήματα τα οποία συνδυάζουν αγώνες πάνω στη συλλογική κατανάλωση με αγώνες για την κοινοτική κουλτούρα και τον πολιτικό αυτοκαθορισμό». Τα αστικά κοινωνικά κινήματα αναφέρονται σε οποιαδήποτε δράση των πολιτών, η οποία τείνει στο δομικό μετασχηματισμό του αστικού συστήματος διεκδικώντας ριζικές αλλαγές στην πολιτική εξουσίας σε επίπεδο πόλης ή στην κοινωνία συνολικά ανεξαρτήτως αποτελέσματος (Castells, 1983). Τα αστικά κοινωνικά κινήματα είναι ικανά να μετασχηματίσουν τα αστικά νοήματα και να παράγουν μια πόλη, οργανωμένη με βάση τις αξίες χρήσης, τις αυτόνομες τοπικές κουλτούρες και την αποκεντρωμένη συμμετοχική δημοκρατία (Mayer, 2006: 202-206). Επηρεάζοντας λοιπόν το αστικό περιβάλλον, συμμετέχουν ενεργά στις αστικές πολιτικές επηρεάζοντας το εθνικό ή ακόμα και το διεθνές πεδίο και στοχεύουν σύμφωνα με το Mamadouh, στην «αστική κοινωνική αλλαγή, που αρθρώνεται μέσω εναλλακτικών ιδεών για την πολιτική, κοινωνικο-πολιτιστική και χωροταξική οργάνωση της πόλης» (Mamadouh, 1992)².

Βασικά χαρακτηριστικά των κινήματων πόλης είναι ότι δίνουν έμφαση σε συγκεκριμένα ζητήματα του αστικού περιβάλλοντος, όπως είναι η αυξημένη και ελεύθερη προσβασιμότητα, και ότι η στόχευσή τους μπορεί να φέρει δραστικές αλλαγές στον αστικό χώρο. Επιπλέον έχουν αναπτύξει ενδιαφέρον σε ζητήματα εξουσίας σε μικρή κλίμακα, εξετάζοντας θέματα σχέσεων εξουσίας μεταξύ πολιτών και της κρατικής εξουσίας και εστιάζουν πολλές φορές σε ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα. Δίνουν έμφαση στο πολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσονται, στο ρόλο του στο καθορισμό των στόχων και στις πιθανότητες επίτευξής τους. Ο Δημήτρης Πέττας στη διατριβή του συμπληρώνει στα παραπάνω τη σύνδεση του αστικού περιβάλλοντος με ευρύτερες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, τη υιοθέτηση άμεσων στόχων γύρω από συγκεκριμένα στοιχεία του αστικού περιβάλλοντος και την ανάπτυξη μηχανισμών και μέσων δράσεων χωρίς καμία σύνδεση με τις κυρίαρχες δομές και θεσμούς. Βασικό στοιχείο είναι ότι λαμβάνει χώρα σε ένα χωρικά περιορισμένο τμήμα του αστικού περιβάλλοντος και οι δράσεις και οι παρεμβάσεις τους συνδέονται άμεσα με αυτό (Πέττας, 2015: 30-40). Η ανάπτυξη μιας συλλογικής ταυτότητας, η οποία εκφράζεται μέσα από την αλληλεγγύη που υπάρχει μεταξύ των μελών του κινήματος τόσο κατά τη διάρκεια των δράσεων του όσο και στη καθημερινή ζωή του κάθε ατόμου είναι ένα στοιχείο που δίνει διάρκεια και ζωή στο ίδιο το κίνημα.

¹ Runcht, D. (1994), *Modernisierung und neue soziale Bewegungen. Deutschland, Frankreich und USA im Vergleich*, Frankfurt M: Campus Verlag. Αναφέρεται στον Καβουλάκο, 2009.

² Mamadouh, V. (1992), *De Stad in Eigen Hand: Provo's, Kabouters en Krakkers as Stedelijke Sociale Bewegingen, The city in our own hand: Provos, kabouters and squatters as urban social movements*, Amsterdam: SUA. Αναφέρεται στον Owens 2008:45.

1.2.3 Κοινωνικά κινήματα πόλης και δημόσιος χώρος

Ο δημόσιος αστικός χώρος αποτελεί κρίσιμο πεδίο για τα κινήματα πόλης καθώς αποτελεί το πεδίο ανάπτυξης και έκφρασης των πρακτικών τους. Επιπλέον γίνεται ο ίδιος αντικείμενο διεκδίκησης, ως βασικός στόχος τίθεται η διαμόρφωσή του μέσω της οποίας επιχειρούνται επιπλέον διεκδικήσεις. Επιπλέον καθώς ο χώρος και η κοινωνία είναι άρρηκτα συνδεδεμένες έννοιες και ο ένας διαμορφώνει τον άλλο, η διαμόρφωση και τα νέα νοήματα που δίνονται στο δημόσιο χώρο μέσα από τις πρακτικές των κοινωνικών κινήματων πόλης μπορούν να φέρουν ριζικές αλλαγές στις δομές της κοινωνίας.

1.3 Γιατί τα Εξάρχεια;

Ως περιοχή μελέτης επιλέχθηκαν τα Εξάρχεια, μία περιοχή με έντονα πολιτικό χαρακτήρα, η ιστορία των οποίων συνδέεται άμεσα με την ανάδυση πολλών κινήματων που ακόμα και σήμερα διαμορφώνουν τόσο την ταυτότητά της, όσο και το αστικό της περιβάλλον.

Χάρτης 1: Οριοθέτηση περιοχής μελέτης
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

1.3.1 Πολεοδομική εξέλιξη

Η περιοχή οριοθετείται νοτιοδυτικά από τις οδούς Σόλωνος και Μπόταση, νοτιοανατολικά από την οδό Χαριλάου Τρικούπη, βορειοανατολικά από την οδό Καλλιδρομίου και δυτικά από την Πατησίων. Η πολεοδομική εξέλιξη τους έχει αφήσει ως αποτύπωμα ένα ιδιαίτερα ανομοιόμορφο οικιστικό απόθεμα με κύρια χαρακτηριστικά την πυκνή δόμηση και την έλλειψη πρασίνου. Τα Εξάρχεια εμφανίζονται στις αρχές του 19ου αιώνα με την ονομασία Πιθαράδικα και μετέπειτα το 1840 ως αυθαίρετος οικισμός του «Προαστίου», όπου συγκεντρώθηκαν οικογένειες μαρμαράδων, λατόμων και ξυλουργών από την Τήνο, την Άνδρο και τη Νάξο. Η κατασκευή των κτιρίων του Πολυτεχνείου, το 1876 και η διάνοιξη της λεωφόρου Αλεξάνδρας, θα αλλάξει οριστικά το χαρακτήρα της περιοχής. Κύρια χαρακτηριστικά, θα αποτελέσουν η συνύπαρξη κατοικίας και χρήσεων υπερτοπικής σημασίας, αλλά και η συνύπαρξη διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων με έντονη την παρουσία των φοιτητών.

Στις αρχές του 20ου αιώνα, όπου παίρνει και τη σημερινή της ονομασία από τον μακάλη Έξαρχο, η γειτονιά έχει αποκτήσει έναν μπόέμικο χαρακτήρα, είναι μία έντονα φοιτητική γειτονιά. Το 1929 με το νόμο «περί οριζοντίου ιδιοκτησίας» και έπειτα με το καθεστώς αντιπαροχή, οι λαϊκές και νεοκλασικές κατοικίες της περιοχής δίνουν τη θέση τους σε πολυώροφες πολυκατοικίες, οι οποίες με τη σειρά τους προσελκύουν μεσαία και ανώτερα αστικά/κοινωνικά στρώματα. Παράλληλα εισέρχονται στην περιοχή νέες δραστηριότητες, κυρίως οικονομικές και διοικητικές, γραφεία, ιατρεία και άλλες. Το 1979 όπως και το 1989, με Π.Δ, τμήματα της περιοχής, εντάσσεται στο παραδοσιακό τμήμα της πόλης των Αθηνών (Ιστορικό Κέντρο), όπως η περιοχή του Μουσείου, ο Λόφος του Στρέφη και άλλες. Περιπατώντας κανείς στα Εξάρχεια μπορεί να αντιληφθεί την ιστορία τους, παρατηρώντας από τα λαϊκά και νεοκλασικά σπίτια μέχρι τις πολυώροφες πολυκατοικίες που κάνουν τη γειτονιά να ασφυκτιεί και με την έλλειψη πρασίνου να κυριαρχεί.

1.3.2 Ιστορική αναδρομή στον πολιτικό χαρακτήρα των Εξαρχείων

Ωστόσο είναι σημαντική και η αναφορά στη διαμόρφωση του ιδεολογικού χαρακτήρα της περιοχής, γιατί βάσει αυτού και των υποκειμένων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή συνεχίζει και διαμορφώνεται μέχρι σήμερα. Η χωροθέτηση των Πανεπιστημιακών ιδρυμάτων στα Εξάρχεια και στα περίξ τους έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του πολιτικού και πολιτιστικού χαρακτήρα της περιοχής και από τότε έως σήμερα. Εξεγέρσεις και καταλήψεις των φοιτητών πραγματοποιούνται από το 1859 με αποκορύφωμα την εξέγερση του Πολυτεχνείου το 1973. Η σύνδεση των σχολών της περιοχής, Νομική- Χημείο- Πολυτεχνείο, ο ρόλος των φοιτητών και όλα όσα διαδραματίστηκαν εκείνες τις ημέρες ήταν ιδιαίτερα καθοριστικά για την περιοχή και τη σύνδεση της με την πολιτική αμφισβήτηση και τους αγώνες της νεολαίας. Κατά τη μεταπολίτευση, οι πολιτικές και ιδεολογικές ζυμώσεις και διεργασίες στην περιοχή είναι πολύ έντονες και πολιτικές οργανώσεις και στέκια αντιεξουσιαστών εγκαθίστανται σε αυτή και υπάρχει ένα συνεχές κλίμα συγκρούσεων με την αστυνομία κυρίως στο τμήμα της πλατείας.

Χάρτης 2: Κατειλημμένοι χώροι στην περιοχή των Εξαρχείων
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Στην πιο πρόσφατη ιστορία, τα γεγονότα του Δεκέμβρη το 2008, με τη δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου στην οδό Μεσολογγίου από τον ειδικό φρουρό της ΕΛ.ΑΣ Επαμεινώνδας Κορκονέας και την εξέγερση που ακολούθησε, θα δοθεί η αφορμή για τη δημιουργία και τη μαζικοποίηση πολλών κινημάτων, τόσο στα Εξάρχεια όπως και σε άλλες γειτονιές της Αθήνας. Η εμφάνιση της κρίσης σε συνδυασμό με τα παραπάνω έφερε νέα δεδομένα στην περιοχή κυρίως όσον αφορά τη μη εμπορευματοποιημένη χρήση και την άμεση οικειοποίηση του δημόσιου χώρου. Αυτό φαίνεται τόσο από τις άτυπες μορφές διασκέδασης που παρατηρούνταν ανέκαθεν αλλά πολύ πιο έντονα στο σήμερα, από τα παζάρια χωρίς μεσάζοντες που λαμβάνουν χώρα και από τη δράση των κινημάτων, συλλογικοτήτων και συνελεύσεων γειτονιάς στους δημόσιους χώρους. Μέσα από τις παραπάνω διαδικασίες αναδεικνύεται η άρρηκτη σχέση αστικού χώρου και κοινωνίας, καθώς οι άνθρωποι διεκδικούν συνεχώς την οικειοποίηση του δημόσιου χώρου τόσο μέσα από τις πράξεις τους όσο και μέσα από την ίδια τη διαμόρφωσή του. Έχοντας αυτή την πολιτική ιστορία, αλλά και σε συνδυασμό με τα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα που τα περιβάλλουν, τα Εξάρχεια έχουν διαμορφώσει ένα χαρακτήρα τόσο πολιτικό όσο και πολιτιστικό, αποτελούν σημείο αναφοράς για την ανάπτυξη κινημάτων και μία περιοχή με ισχυρά συμβολικό χαρακτήρα.

1.4 Το Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου και Ζωοδόχου Πηγής

Ως θύλακας εστίασης επιλέχθηκε το Αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου και Ζωοδόχου Πηγής. Όπως αναφέρθηκε τα Εξάρχεια αποτελούν μια πυκνοχτισμένη γειτονιά όπου η έλλειψη πρασίνου είναι ένα από τα βασικά της προβλήματα. Το πάρκο Ναυαρίνου, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα διεκδίκησης και αυθόρμητης διαμόρφωσης χώρου από τα κάτω, που έρχεται ως απάντηση στην αδιαφορία των κρατικών φορέων για τις ανάγκες των κατοίκων. Ο σχεδιασμός του προκύπτει από τους ίδιους τους κατοίκους, χωρίς καμία σύνδεση με κρατικούς φορείς με στόχο τη δημιουργία ενός ελεύθερου χώρου πρασίνου που θα δώσει ένα νέο νόημα στη γειτονιά.

Το πάρκο οριοθετείται από τις οδούς Ζωοδόχου Πηγής, Ναυαρίνου και Χαριλάου Τρικούπη. Το Πάρκο Ναυαρίνου σχεδιάζεται μέσω συλλογικής και συμμετοχικής διαδικασίας στις αρχές του 2009. Πρόκειται για χώρο που ανήκει στο Δήμο Αθηναίων ύστερα από παραχώρηση του σε αυτόν από το Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας. Το 1990 το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας (Τ.Ε.Ε.) όντας ο ιδιοκτήτης του οικοπέδου, διατύπωσε πρόταση παραχώρησής του στον Δήμο Αθηναίων για τη δημιουργία πλατείας, ζητώντας να αποζημιωθεί με τίτλο μεταφοράς συντελεστή δόμησης σε ιδιοκτησία του στο Μαρούσι. Το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης ομόφωνα αποδέχτηκε την πρόταση, όμως τέσσερα χρόνια αργότερα το Συμβούλιο της Επικρατείας ακύρωσε τη δυνατότητα μεταφοράς του συντελεστή δόμησης και το ΤΕΕ στη συνέχεια ανακάλεσε την πρότασή του. Στα χρόνια που ακολούθησαν ο χώρος νοικιάστηκε σε ιδιώτη και λειτουργούσε ως ενοικιαζόμενος ανοιχτός χώρος parking. Στις αρχές του 2009 με τη λήξη της μίσθωσης του χώρου, η «Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων» ενημερώνει τη γειτονιά, κινητοποιείται και ζητάει άμεσα τη μετατροπή του οικοπέδου σε χώρο υψηλού πρασίνου. Στις 7/03/2009 μαζί με τη συλλογικότητα «Εμείς, Εδώ και Τώρα και για Όλους Εμάς» οργανώνεται εκδήλωση όπου κάτοικοι και υποστηρικτές καταλαμβάνουν το χώρο και απαιτούν τη διαμόρφωσή του σε πάρκο. Η ανταπόκριση του κόσμου, τόσο κατοίκων όσο και επισκεπτών της περιοχής ξεπερνάει κάθε προσδοκία και έτσι σε λίγες μέρες, οι ίδιοι απομακρύνουν την άσφαλτο, φέρνουν φορτηγά με χώμα, φυτεύουν δέντρα και λουλούδια και το πάρκο γεννιέται. Για το σχεδιασμό του, πραγματοποιήθηκε συμμετοχική διαδικασία, όπου έλαβαν μέρος πολίτες χωρίς κάποια σχεδιαστική γνώση αλλά και ειδικοί, όπως φοιτητές ή απόφοιτοι αρχιτεκτονικών σχολών, οι αποφάσεις για την τελική του μορφή λαμβάνονταν μέσω της συνδιαμόρφωσης κατά τη διάρκεια συνεχών συνελεύσεων. Η διαδικασία των συνελεύσεων ξεκίνησε από τις πρώτες μέρες κατάληψης του πάρκου και αποτέλεσε ζωτικής σημασίας για να κρατηθεί ο χώρος στα χέρια των κατοίκων και να λάβει την τελική του μορφή. Πιο συγκεκριμένα, μέλος της συνέλευσης του πάρκου αναφέρει «Η ανοιχτή συνέλευση που ξεκίνησε από τη δεύτερη κιόλας μέρα του κατειλημμένου πάρκου

είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον αλλά και πολλές δυσκολίες, γιατί υπήρχαν πολλές και καμιά φορά αντιθετικές ιδέες. Όμως μετά από πολύ συζήτηση και πολύ καλή θέληση όλη αυτή η διαδικασία λειτούργησε και εν τέλει έφερε το επιθυμητό αποτέλεσμα³». Μέσα από αυτή τη διαδικασία διαμορφώθηκε και ο χαρακτήρας του ως ένα χώρο αυτοοργανωμένο, αντιεραρχικό, αντιεμπορευματικό, έναν ελεύθερο δημόσιο χώρο στη γειτονιά.

Από τη δημιουργία του μέχρι και σήμερα το πάρκο συνεχίζει και λειτουργεί μέσω της ανοιχτής συνέλευσης. Η συνέλευση του πάρκου είναι ανοιχτή σε όλους και είναι καθοριστική για την πορεία του κατειλημμένου χώρου. Τα ενδιαφέρον έγκειται στο γεγονός ότι οι ζυμώσεις που προκύπτουν από τη παραπάνω διαδικασία αποτυπώνονται στο χώρο του πάρκου διατηρώντας τον ένα χώρο ζωντανό και αναδεικνύοντας την άρρηκτη σχέση χώρου και κοινωνίας. Μέλος της συνέλευσης αναφέρει «Η συνέλευση είναι αυτή που κρατάει το πάρκο ζωντανό και φυσικά και οι άνθρωποι που συνεχίζουν και χρησιμοποιούν το χώρο. Όμως χωρίς τη συνέχεια της συνέλευσης θα τελειώσουν όλα⁴». Μέσα σε αυτή τη διάρκεια των χρόνων η συχνότητα της διαφοροποιείται από τις εκάστοτε ανάγκες και τις διαθεσιμότητες.

Εικόνα 1: Αποψη πάρκου πριν και μετά την κατάληψη του
Πηγή: διαδικτυακοί ιστότοποι

Σήμερα η βασική συνέλευση πραγματοποιείται δύο φορές το μήνα, όπου πραγματοποιούνται συζητήσεις γύρω από τη λειτουργία του πάρκου αλλά και ευρύτερα κοινωνικά θέματα πέραν της περιοχής, ενώ κάθε Κυριακή συναντιούνται για κηπευτικές εργασίες και φροντίδα του χώρου πρασίνου, καθώς έχει διαμορφωθεί πέρα από τη σημειακή φύτευση, χώρος περιβολιού και αυτοσχέδιος κάδος κομποστοποίησης που χρησιμοποιείται από τους κατοίκους της γειτονιάς. Στην όψη της ζωοδόχου πηγής έχει διαμορφωθεί παιδική χαρά με τη συμμετοχή όχι μόνο ατόμων της συνέλευσης, αλλά και κατοίκων της περιοχής και άλλων ομάδων. Έτσι οι κούνιες κατασκευάστηκαν από κάτοικο της περιοχής, ο οποίος προσέγγισε τη συνέλευση και θέλησε ως μεταλλουργός να φτιάξει κούνιες για τα παιδιά του και την υπόλοιπη γειτονιά, όπως και το 'καταφύγιο' για τα παιδιά, μία κατασκευή φυσικής δόμησης (cob) από την ομάδα 'Σαλιγκάρι'. Στα πλαίσια του παιχνιδιού υπάρχει διαχειριστική ομάδα που διοργανώνει παιδικές εκδηλώσεις, θεατρικές παραστάσεις, δημιουργικά παιχνίδια με τη γειτονιά να ανταποκρίνεται ενθουσιωδώς. Το λοφάκι που δημιουργήθηκε αυθόρμητα από τα μπάζα που προέκυψαν τις πρώτες μέρες κατάληψης του πάρκου, χρησιμοποιείται ως υπαίθριο θέατρο, αλλά και ως χώρος προβολών.

Εικόνα 2: Διαδικασίες διαμόρφωσης πάρκου
Πηγή: διαδικτυακοί ιστότοποι

³ Συνέντευξη από προσωπικό αρχείο 2017, μέλος συνέλευσης του Πάρκου Ναυαρίνου

⁴ Συνέντευξη από προσωπικό αρχείο 2017, μέλος συνέλευσης του Πάρκου Ναυαρίνου

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η διαμόρφωση του πάρκου δεν προκύπτει αυστηρά μέσα από τη διαχειριστική συνέλευση, αν και παίζει κομβικό ρόλο σε αυτή, αλλά και από αυθόρμητες κινήσεις πολιτών. «Φυσικά και οι περισσότερες κινήσεις για το τι υλοποιείται στο πάρκο συζητιούνται στη συνέλευση. Όμως πολλά σημεία έχουν δημιουργηθεί αυθόρμητα από τους κατοίκους. Όπως ένα δέντρο που φύτεψε κάποιος που πέρασε, ένα παγκάκι που κατασκευάστηκε από ένα θαμώνα, το ψηφιδωτό στα δάπεδο από μία κοπέλα από το εξωτερικό και άλλα»⁵. Οι συγκεκριμένες ενέργειες και δράσεις υποδηλώνουν διάθεση οργάνωσης από κατοίκους της περιοχής που προσπαθούν να εκφράσουν έμπρακτα την έλλειψη πράσινου και ελεύθερων χώρων, την απουσία κρατικής μέριμνας προς τους πολίτες, ιδιαίτερα σε περιοχές του κέντρου, καθώς επίσης και να αναδείξουν τα επιτεύγματα της αλληλεγγύης και της οργάνωσης ατόμων με κοινά συμφέροντα. Τέτοια επιτεύγματα, οργάνωσης και δράσης επιπέδου γειτονιάς, έχουν να προσφέρουν τόσο στην ίδια την περιοχή όσο και στους κατοίκους της.

Παρ' όλα αυτά η συγκεκριμένη πρωτοβουλία αντιμετώπισε από την αρχή αρκετές προβληματικές. Σύμφωνα με διαχειριστές του πάρκου, αν και από την αρχή της δημιουργίας της πρωτοβουλίας τέθηκε ως βασικό πρόταγμα η μη κομματοποίηση του όλου εγχειρήματος, αρκετοί ήταν αυτοί που προσπάθησαν να επωφεληθούν από αυτή τη διαδικασία, αποτρέποντας με τη στάση τους τη μαζικότητα της πρωτοβουλίας. Οι διαφορετικές κοινωνικές και πολιτικές προελεύσεις των υποκειμένων που συμμετέχουν σε τέτοιου είδους πρωτοβουλίες γειτονιάς, αναπόφευκτα φέρνουν ιδέες και στοχεύσεις σε σύγκρουση. Παρ' όλα αυτά φαίνεται ότι στο συγκεκριμένο παράδειγμα, αν και οι παραπάνω αντιθέσεις είχαν ως αποτέλεσμα τη μείωση συμμετοχής του κόσμου, φαίνεται ότι υπήρξε τελικά ισχυρή θέληση και αμοιβαίος σεβασμός μεταξύ των ατόμων που δεν επέτρεψε τη διάλυση της συγκεκριμένης πρωτοβουλίας η οποία κρατάει 8 χρόνια μέχρι και σήμερα.

Στα παραπάνω έρχεται να προστεθεί η οικειοποίηση του χώρου από ομάδες που εκμεταλλευόμενοι την ελευθερία του χώρου, επιδιώκουν να τον συνδέσουν με άλλου είδους δραστηριότητες, όπως είναι αυτή της διακίνησης ναρκωτικών, ένα από τα βασικότερα προβλήματα της περιοχής των Εξαρχείων σήμερα. Διαχειριστής του πάρκου αναφέρει ότι οι συγκρουσιακές σχέσεις με αυτές τις ομάδες ήταν από τα πιο βασικά προβλήματα που αναγκάστηκαν να αντιμετωπίσουν. Οι ομάδες αυτές, έχουν αναπτύξει μια ατομικιστική συμπεριφορά, που πατάει πιθανά στην ιδέα ότι "αυτός είναι δικός μου χώρος και τον κάνω ότι θέλω", ιδιοποιούνται το χώρο με σκοπό τη διακίνηση παράνομων ουσιών, αποκλείοντας από αυτόν κατοίκους και επισκέπτες της γειτονιάς. Σήμερα, έπειτα από πολλές παρεμβάσεις της διαχειριστικής συνέλευσης τα πράγματα είναι καλύτερα. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται πολλές φορές η περιφρούρηση του χώρου, αλλά και η ίδια η διαμόρφωση του πάρκου, όπως είναι η φύτευση, η αποφυγή σημείων στάσης, η περιφράξη της παιδικής χαράς και άλλα, οι οποίες φαίνεται ότι έχουν λειτουργήσει θετικά και όλο και όλο και περισσότερο κόσμος βρίσκεται στο πάρκο. Πιο συγκεκριμένα, κάτοικος των Εξαρχείων αναφέρει «Στην αρχή πηγαίναμε όλοι στο πάρκο, μετά ήρθε η διακίνηση ναρκωτικών και σταματήσαμε. Τώρα νιώθω ότι έχει και πάλι ζωή»⁶.

Η στάση των κρατικών φορέων ήταν από την αρχή ένα από τα βασικά προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει το κίνημα, καθώς προσπάθησε να λειτουργήσει ως τροχοπέδη στην ανάπτυξη και τη δυναμική του. Από τις πρώτες μέρες ομάδες του ΜΑΤ περικύκλωναν το πάρκο με σκοπό να αποτρέψουν τη δημιουργία του αυτοδιαχειριζόμενου χώρου πρασίνου. Με πρόσχημα την ιδιοκτησία του χώρου στο Δήμο Αθηναίων για μεγάλο χρονικά διάστημα γινόντουσαν προσπάθειες αποτροπής της συγκεκριμένης πρωτοβουλίας, είτε με την άμεση επίθεση στο πάρκο, είτε με πρόσχημα τις συγκρούσεις που συνέβαιναν στην εγγύς περιοχή. Τέτοιες κινήσεις από την πλευρά του κράτους αποδεικνύουν την υπονόμευση από

⁵ Συνέντευξη από προσωπικό αρχείο 2017, μέλος συνέλευσης του Πάρκου Ναυαρίνου

⁶ Συνέντευξη από προσωπικό αρχείο 2017, κάτοικος Εξαρχείων

πλευράς του κινημάτων πολιτών που διεκδικούν τη διαμόρφωση του δημόσιο χώρου της γειτονιάς τους. Φαίνεται η αδιαφορία από πλευράς του για την γνώμη των πολιτών στη διαμόρφωση του αστικού χώρου. Ειδικότερα αν αναλογιστούμε ότι ο συγκεκριμένος χώρος εξ αρχής προοριζόταν για πάρκο και σε συνδυασμό με την ίδια τη διεκδίκηση των κατοίκων, μάλλον οι κρατικοί φορείς αποσκοπούσαν στην αξιοποίηση του χώρου πιο πολύ ως εμπόρευμα που θα αποφέρει κέρδη, παρά ως ένα χώρο που έχει ανάγκη η γειτονιά και θα δημιουργήσει ένα ευνοϊκότερο περιβάλλον για την καθημερινή ζωή των κατοίκων. Παρ' όλα αυτά, έπειτα από τη διεκδίκηση των κατοίκων και τη συνέχεια του χώρου ως πάρκο, σήμερα το οικοπέδο έχει αναγνωριστεί ως χώρος πρασίνου.

Εικόνα 3: Εισβολή των ΜΑΤ τις πρώτες μέρες του κατειλημμένου πάρκου
 Πηγή: διαδικτυακοί ιστότοποι

Πάρα τις προβληματικές που αναφέρθηκαν η επιθυμία των κατοίκων για τη δημιουργία ενός χώρου πρασίνου και η ίδια η δυναμική του κινήματος φαίνεται πως ήταν αυτή που κράτησε τη λειτουργία του χώρου όπως είναι σήμερα. Το πάρκο έχει ιδιαίτερη σημασία για τη γειτονιά, όχι μόνο γιατί είναι ένας χώρος πρασίνου που δίνει μια ανάσα στην πυκνοκατοικημένη γειτονιά, αλλά γιατί είναι ο τόπος όπου κάτοικοι γνωρίζονται μεταξύ τους, αναπτύσσουν σχέσεις αλληλεγγύης δημιουργώντας έναν πόλο συσπείρωσης δυνάμεων και δράσεων για την πόλη και την κοινωνία ευρύτερα. Το πάρκο αποτελεί ένα χώρο που λειτουργεί πέρα από τη λογική της κερδοσκοπίας, είναι ένας τόπος δημιουργίας, χειραφέτησης, αντίστασης, ανοιχτό σε δράσεις πολιτικές, πολιτιστικές, αντικαταναλωτικές και ούτω καθεξής. Είναι ένας τόπος ελεύθερα προσβάσιμος, χωρίς κανέναν περιορισμό, όπως είναι η καταγωγή, το μορφωτικό επίπεδο, το φύλο, η διαφορετική ηλικία, η κοινωνική και οικονομική κατάσταση και άλλα, που επιτρέπει την ορατότητα ακόμα και στις ομάδες που πολλές φορές η ίδια η κοινωνία βάζει στο περιθώριο.

Εικόνα 4: Καλέσματα σε συγκεντρώσεις και διοργανώσεις
 Πηγή: <http://parkingparko.espinblogs.net/>

1.5 Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία έγινε μια προσπάθεια καταγραφής των πρακτικών που ακολουθούν οι κάτοικοι ώστε να διεκδικήσουν και να διαμορφώσουν το χώρο που κατοικούν. Επιλέχθηκε ως πεδίο έρευνας το Αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου και Ζωοδόχου Πηγής, ένας χώρος που δημιουργήθηκε και συνεχίζει να διαμορφώνεται από τα κάτω, παραμένοντας μακριά από κρατικούς ή ιδιωτικούς φορείς, ο οποίος φαίνεται να πληροί τα χαρακτηριστικά που μας επιτρέπουν να αναφερόμαστε σε αυτό ως ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα κοινωνικών κινημάτων πόλης στην Ελλάδα. Η διαμόρφωση του οφείλεται σε κινηματικές διαδικασίες και η συνέχεια και η ζωντάνια του αναδύεται από τη συλλογικότητα που το διαχειρίζεται, αλλά το πιο βασικό από τους ανθρώπους που το χρησιμοποιούν. Φιλοξενεί την κοινωνική ζωή των κατοίκων πέρα από λογικές κέρδους και ιδιοκτησίας, λειτουργεί σαν ένα μικρό πάρκο μέσα στην πόλη, σαν τόπος παιχνιδιού, περιπάτου, στάσης, συνάθροισης, επικοινωνίας, δημιουργίας δίνοντας ένα νέο νόημα στο δημόσιο χώρο αλλά και στη διαμόρφωση της κοινωνίας και του πολιτισμού μας.

Το πάρκο έχει αποκτήσει σήμερα ένα συμβολικό χαρακτήρα για το κέντρο της πόλης, με βασικό χαρακτηριστικό του τη διεκδίκηση του δικαιώματος του δημόσιου χώρου. Μπορεί να αποτελέσει παράδειγμα ανάπτυξης νέων τόπων μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες, οι οποίο αναπτύσσοντας ένα δίκτυο επικοινωνίας θα μπορέσουν να αποτελέσουν τόπους διεκδίκησης, όχι μόνο διαμόρφωσης του χώρου, αλλά και ευρύτερων κοινωνικών ζητημάτων. Ο Σ. Σταυρίδης αναφέρεται στη συγκρότηση δικτύων αντίστασης μέσα στην πόλη ως εξής: «Είμαι συνεπώς πολύ καχύποπτος ή επιφυλακτικός όσον αφορά την ιδέα ότι εμείς μπορούμε να χτίσουμε τους δικούς μας μικρούς θύλακες της ετερότητας, τα δικά μας μικρά απελευθερωμένα οχυρά, τα οποία θα μας προστατεύουν από την εξουσία του κράτους. Δεν εννοώ ότι δεν είναι σημαντικό να χτίζουμε κοινότητες αντίστασης αλλά, αντί να τις διαμορφώνουμε ως απομονωμένους θύλακες, εμείς πρέπει να προσπαθήσουμε να τις δούμε ως δυναμικά δίκτυα αντίστασης, που συλλογικά εκπροσωπούν ένα μέρος του αγώνα.» (De Angelis, Σταυρίδης, 2010: 12). Αυτό μας επιτρέπει να σκεφτούμε ότι ίσως η πόλη, να μπορεί να παραχθεί μέσα από συναντήσεις που δημιουργούν χώρους για νέα νοήματα, νέες αξίες, νέα όνειρα, νέες συλλογικές εμπειρίες.

Βιβλιογραφία

- Angelis M. D., & Σταυρίδης, Σ. (2010), *Σχετικά με το νόημα των κοινών*, Ανάκτηση από Rebelnet: <http://www.rebelnet.gr/articles/view/On-the-Commons>.
- Castells M. (1985), *The city and the grassroots*, Berkeley: University of California press.
- Castells M. (1980), *Πόλη και κοινωνικοί αγώνες*, Αθήνα: Αγώνας.
- Della Porta D., Diani M. (2010), *Κοινωνικά Κινήματα. Μια εισαγωγή*, Αθήνα: Κριτική.
- Fuchs C. (2006), *The Self-Organization of Social Movements*, Syst. Pract. Action Res. 19, 101- 137.
- Lefebvre H. (2007), *Το δικαίωμα στην πόλη*, Αθήνα: Κουκκίδα.
- Harvey D. (1990), *Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας: Διερεύνηση των αρχών της πολιτισμικής μεταβολής*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Harvey, D. (2012), *Rebel cities: from the right to the city to the urban revolution*, London: New York.
- Mayer M. (2006), *Manuel Castells' the city and the grassroots*, Int. J. Urban Reg, Res. 30, 202-206.
- Mayer M. (2009), *The "Right to the City" in the context of shifting mottos of urban social movements*, City 13, 362-374
- Owens L. (2008), *From Tourists to Anti-Tourists to Tourist Attractions: The Transformation of the Amsterdam Squatters' Movement*, Soc. Mov. Stud. 7, 43-59
- Δούκα Α. (2012), *PARKING, Συλλογικός κήπος: έξοδος μέσα στην πόλη*, ερευνητική εργασία, τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Καβουλάκος Κ.Ι. (2009), *Κινήματα της πόλης για την προστασία και διεκδίκηση δημόσιων χώρων στην Αθήνα του 21ου αιώνα. Ερευνητικό Πρόγραμμα: «Τάσεις κοινωνικού μετασχηματισμού στον αστικό χώρο: κοινωνική αναπαραγωγή, κοινωνικές ανισότητες και κοινωνική συνοχή στην Αθήνα του 21ου αιώνα»*, Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας.
- Ντάλιου Σ. (2015), *Κοινωνικά κινήματα πόλης και οι χωρικές διαστάσεις τους: η περίπτωση των αυτοδιαχειριζόμενων χώρων στη Θεσσαλονίκη*, διπλωματική εργασία, τμήμα Μηχανικών Χωροταξία & Ανάπτυξης, ΑΠΘ.
- Πορτάλιου Ε. (1999), *Ο δημόσιος χώρος της πόλης*, Εισήγηση στο αντίστοιχο μάθημα του Διατμηματικού μεταπτυχιακού προγράμματος: Σχεδιασμός - χώρος - πολιτισμός, ΕΜΠ
- Πέττας Δ. (2015), *Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο αστικών συγκρούσεων: Η επίδραση των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινότητα και τις πρακτικές χρήσης*, διδακτορική διατριβή, τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, ΕΜΠ.

Αντί συμπερασμάτων

Όπως φάνηκε, μέσα από τις τρεις εργασίες, προέκυψαν διαφορετικά ζητήματα, προβληματικές, αλλά και θετικά στοιχεία που σχετίζονται τόσο με την ίδια την οργάνωση των εγχειρημάτων, όσο και με τους ανθρώπους που συμμετείχαν σε αυτά.

Στη συνέχεια, προχωράμε σε μια προσπάθεια εντοπισμού των χαρακτηριστικών διαφοροποίησης των εγχειρημάτων που μελετήσαμε, μέσα από έναν πίνακα, όπου στην αριστερή στήλη τα χαρακτηριστικά θα είναι τοποθετημένα με σειρά αμεσότητας (δηλαδή στην κορυφή οι πολίτες και στο κάτω μέρος ο ρόλος του κράτους), ερχόμενες σε έναν διάλογο τόσο με την κατηγοριοποίηση της Arnstein όπου στην κορυφή του άξονά της βρίσκεται ο έλεγχος των πολιτών ενώ στη βάση η μη εμπλοκή, όσο και με τον άξονα που παρουσιάστηκε στην εισαγωγή, της λιγότερο προς την περισσότερο άμεση και δημοκρατική συμμετοχή.

	Park-ing Δίνοντας νέο νόημα στις λέξεις και στο χώρο	Συνεργασία παντοπωλείων Πείραμα συμμετοχικού σχεδιασμού	ΠΕΔΙΟ ΑΓΟΡΑ ένα Μία προσπάθεια συμμετοχικού σχεδιασμού
ταυτότητα (φύλο, εθνικότητα, ηλικία)	+	-	-
στάση κατοίκων	+	+	
στάση κοινωνικών δικτύων	+	+	
στάση ερευνητών		+	+
στάση ΜΚΟ			+
στάση των θεσμών	-	-	+
ρόλος της νομοθεσίας	-		-

Αυτό που εντοπίζεται είναι πως από τις εκφράσεις μιας πιο άμεσης συμμετοχής (ταυτότητα συμμετεχόντων, στάση κατοίκων...) μέχρι τις εκφράσεις μιας πιο αντιπροσωπευτικής (θεσμοί, νομοθεσία) το πάρκο Ναυαρίνου εμφανίζεται πιο κοντά στην λογική της άμεσης συμμετοχής, ακολουθεί η συνεργασία παντοπωλείων ως πιο ενδιάμεση λειτουργία και τέλος το πεδίο αγορά με περισσότερα χαρακτηριστικά των από πάνω προσεγγίσεων.

Συγκεκριμένα, η αμεσότητα και το επίπεδο της γειτονιάς στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην απεμπλοκή του ζητήματος των ταυτοτήτων που αντιμετώπισαν οι άλλες δύο περιπτώσεις, ενώ στην περίπτωση του ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ, παρόλο που ο ρόλος των θεσμών είχε θετικό πρόσημο στην διαδικασία πραγματοποίησης των εργαστηρίων, εντέλει η νομοθεσία αλλά και η έλλειψη των πραγματικά ενδιαφερόμενων από τις διαδικασίες, δεν ήταν ικανά ώστε να υπάρξουν πιέσεις υλοποίησης.

Με βάση τα παραπάνω, επιβεβαιώνεται και το αρχικό σχήμα της γραμμικής τοποθέτησης των τριών εργασιών, όπου θα απεικονιστεί με μια παραλλαγή, για την καλύτερη κατανόηση στη σχέση του με τον πίνακα:

